

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
BIZNESA, VADĪBAS UN EKONOMIKAS FAKULTĀTE
Globālās ekonomikas un starpdisciplināro
studiju nodaļa

EKONOMISKĀS POLITIKAS IETEKME
UZ VIESMĪLĪBAS SEKTORU BALTIJAS VALSTĪS
COVID-19 PANDĒMIJAS KONTEKSTĀ

Impact of economic policy on hospitality sector
in the context of COVID-19 pandemic in the Baltic states

BAKALAURA DARBS

Starptautiskās ekonomikas un komercdiplomātijas
bakalaura studiju programma

Autors: **Jekaterina Iškova**

Studenta apliecības Nr.: ji18015

Darba vadītājs: *Dr.oec.* asoc. profesore Ilze Medne

RĪGA 2022

ANOTĀCIJA

Covid-19 pandēmija izraisīja ievērojamus traucējumus uzņēmumu saimnieciskajā darbībā, īpaši viesmīlības sektorā. Izmitināšanas un ēdināšanas uzņēmumiem bija pilnībā vai daļēji jāierobežo sava darbība, līdz ar to tie stipri cieta no finansiālajām grūtībām pandēmijas dēļ. Baltijas valstīs tika izstrādāta ekonomiskā politika, kuras mērķis bija palīdzēt uzņēmumiem pārvarēt šīs grūtības. Šajā darbā tika izpētītas valsts atbalsta programmas un noskaidrota to ietekme uz viesmīlības sektora uzņēmumiem. Darba mērķis tika sasniegts, aptaujājot izmitināšanas un ēdināšanas uzņēmumus no Latvijas, Igaunijas un Lietuvas. Pētījuma gaitā tika secināts, ka izstrādāto atbalsta politiku būtu nepieciešams uzlabot, atvieglot tā saņemšanas procedūru un piedāvājot papildu finansējumu, kas segtu saimnieciskās darbības izmaksas. Īpaši svarīgi būtu pievērst tam uzmanību tādēļ, ka jaunā Covid-19 viļņa gadījumā nepieciešamība pēc valsts atbalsta visticamāk saglabāsies.

Atslēgvārdi: ekonomiskā politika, viesmīlības sektors, valsts atbalsts, ekonomiskais šoks, krīze, Covid-19 pandēmija

ANNOTATION

COVID-19 pandemic caused massive interruptions in the economic activity of the enterprises, especially in the hospitality sector. The ones which provide accommodation and food service activities had to completely or partially restrict their operations due to the pandemic. Special economic policy was developed in the Baltic states to help enterprises overcome these difficulties. Programmes offering state support and their impact on the mentioned enterprises were the subject of the study in this paper. The goal of the paper was reached by conducting the questionnaire where the answers were provided by the enterprises operating in the hospitality sector in Latvia, Estonia and Lithuania. The study revealed that the developed state support must be improved by making the procedure of its receiving easier and offering additional financing to cover different costs. It is especially important as in the case of a new COVID-19 wave enterprises most probably will need the state support again.

Key words: economic policy, hospitality sector, state support, economic shock, crisis, COVID-19 pandemic

SATURA RĀDĪTĀJS

IEVADS	5
1. VALSTS LOMA EKONOMISKĀS SITUĀCIJAS STABILIZĒŠANĀ.....	7
1.1. Ekonomiskās politikas būtība	7
1.2. Ekonomiskās politikas pielāgošanas iespējas ekonomisko grūtību laikā	12
1.3. Infekcijas slimības izplatības ietekme uz ekonomiku.....	16
1.4. Tūrisma nozares saistība ar īstenoto ekonomisko politiku	19
1.5. Valsts iejaukšanās ekonomikā novērtējums.....	21
2. COVID-19 PANDĒMIJAS APKAROŠANA BALTIJAS VALSTĪS AR EKONOMISKĀS POLITIKAS PALĪDZĪBU UN TĀS IETEKME UZ VIESMĪLĪBAS SEKTORU.....	25
2.1. Covid-19 pandēmijas raksturojums un tās ietekme uz saimniecisko darbību	25
2.2. Covid-19 izplatības ierobežojumu ietekme uz Baltijas valstu viesmīlības sektora uzņēmumiem	28
2.3. Eiropas Savienības rīcība Covid-19 pandēmijas negatīvās sociāli ekonomiskās ietekmes novēršanā.....	34
2.4. Latvijas valsts atbalsta pasākumi viesmīlības sektora uzņēmumiem.....	37
2.5. Igaunijas valsts atbalsta pasākumi viesmīlības sektora uzņēmumiem.....	41
2.6. Lietuvas valsts atbalsta pasākumi viesmīlības sektora uzņēmumiem.....	44
3. EKONOMISKĀS POLITIKAS IETEKMES UZ VIESMĪLĪBAS SEKTORU BALTIJAS VALSTĪS IZPĒTE COVID-19 PANDĒMIJAS KONTEKSTĀ.....	48
3.1. Pētījuma metodoloģijas raksturojums	48
3.2. Baltijas viesmīlības sektora uzņēmumu valsts atbalsta Covid-19 pandēmijas ietvaros novērtējuma analīze.....	49
SECINĀJUMI	65
PRIEKŠLIKUMI.....	67
IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI.....	68
PIELIKUMI	
1. pielikums. Veiktās aptaujas paraugs	
2. pielikums. Otrā aptaujas jautājuma atbilžu apkopojums	

IEVADS

Ekonomiskā politika, ko izstrādā un īsteno valsts, ir viens no faktoriem, kas regulē ekonomiskos procesus mūsdienu pasaulē. Neatkarīgi no tās nepieciešamības novērtējuma, valsts iejaukšanās ekonomikā notiek bieži un dažādās valstīs atšķiras tikai intensitāte, ar kuru tas tiek darīts. Īpaša uzmanība tiek pievērsta ekonomikai krīzes un ekonomiskā šoka gadījumos, un ar ekonomiskās politikas palīdzību valsts mēģina uzlabot ekonomisko situāciju, kas pasliktinās tādos brīžos. Līdzīga situācija notika arī Covid-19 slimības izplatības dēļ 2020. gadā. Vīrusa izplatības mērogs ļāva nosaukt to par pandēmiju, kas ierobežojumu dēļ apturēja ekonomikas funkcionēšanu ierastajā kārtībā. Viens no ekonomikas sektoriem, kas cieta no ierobežojumiem visvairāk, ir viesmīlības sektors. Pārvietošanās un ceļošanas ierobežojumi, vērsti uz slimības izplatības mazināšanu, samazināja izmitināšanas un ēdināšanas uzņēmumu klientu skaitu, kas kļuva par ievērojamu finansiālo zaudējumu iemeslu. Šī bakalaura darba ietvaros tiks noskaidrots, kā atsevišķajā gadījumā – Baltijas valstīs – ekonomiskā politika, vērsta uz atbalsta sniegšanu, palīdzēja pārvarēt viesmīlības sektora uzņēmumu grūtības, ar kurām tie saskarās Covid-19 pandēmijas dēļ.

Darba mērķis: noteikt ekonomiskās politikas ietekmi uz viesmīlības sektora uzņēmumiem Baltijas valstīs Covid-19 pandēmijas kontekstā un izstrādāt priekšlikumus ekonomiskās politikas uzlabošanai, kas sekmētu Covid-19 pandēmijas seku novēršanu viesmīlības sektorā Baltijā.

Lai sasniegtu darba mērķi, tika noteikti šādi **darba uzdevumi:**

1. Raksturot ekonomiskās politikas būtību un aplūkot viedokļus ar tās novērtējumu;
2. Raksturot ekonomisko šoku un krīzi, kā arī īpašu gadījumu, kad viens no to iemesliem ir infekcijas slimības izplatība.
3. Izpētīt ekonomisko politiku Baltijas valstīs Covid-19 pandēmijas kontekstā;
4. Izpētīt viesmīlības sektora uzņēmumu darbību un īstenotās ekonomiskās politikas ietekmi uz to izvēlētajās laika robežās;
5. Veikt aptauju, kurā piedalītos viesmīlības sektora uzņēmumu pārstāvji Baltijas valstīs;
6. Noteikt, kādā veidā īstenotā ekonomiskā politika Baltijas valstīs ietekmēja uzņēmumus viesmīlības sektorā;
7. Secināt, kurā Baltijas valstī ekonomiskās politikas īstenošana noritēja visveiksmīgāk un veicināja uzņēmumu darbību viesmīlības sektorā.

8. Izstrādāt priekšlikumus ekonomiskās politikas uzlabošanai, lai tā veicinātu Covid-19 ekonomisko seku pārvarēšanu viesmīlības sektorā Baltijā.

Darba teorētiskajā daļā tika izpētīta ekonomiskās politikas būtībā un aplūkots tās novērtējums, kas balstās uz dažādu viedokļu izpēti. Tika aplūkoti ekonomiskā šoka un krīzes jēdzieni, un to iespējamie cēloņi. Viens no tādiem var būt infekcijas slimības izplatība. Analītiskajā daļā tika pētīta Baltijas valstu ekonomiskā politika Covid-19 pandēmijas kontekstā un tās ietekme uz uzņēmumiem viesmīlības sektorā. Darbā tika aplūkoti statistiskie rādītāji, ko sniedz statistikas portāls *Eurostat* un Baltijas valstu oficiālie statistikas portāli, regulējumi un lēmumi, kas tika pieņemti Baltijas valstīs un Eiropas Savienībā, kā arī izstrādātās valsts atbalsta programmas, kuru mērķis bija stabilizēt ekonomisko situāciju, jo slimības izplatību ierobežojošie pasākumi izraisīja traucējumus viesmīlības sektora uzņēmumu darbībā.

Darba trešajā daļā – pētnieciskajā – tika veikts pētījums, kas tika balstīts uz iepriekšējās daļās izpētīto informāciju. Tas ietver izstrādāto aptauju, kuras mērķis bija noteikt faktisko ekonomiskās politikas ietekmi uz viesmīlības sektora uzņēmumiem Baltijas valstīs Covid-19 pandēmijas kontekstā. Atbildes uz aptaujas atbildēm sniedza Baltijas valstu izmitināšanas un ēdināšanas uzņēmumu pārstāvji, un turpmāka to analīze ļāva secināt, cik veiksmīgi ekonomiskā politika ietekmēja uzņēmumu darbību Baltijas valstīs Covid-19 pandēmijas kontekstā. Analīzes secinājumi kļuva par pamatu politikas uzlabošanas priekšlikumiem.

1. VALSTS LOMA EKONOMISKĀS SITUĀCIJAS STABILIZĒŠANĀ

1.1. Ekonomiskās politikas būtība

Ideālajā brīvā tirgus ekonomikā pieprasījums un piedāvājums ir vienīgs, kas regulē ekonomiku. Mūsdienās vairākās valstīs tiešām mēģina ievērot šo principu, bet pilnībā izvairīties no valsts iejaukšanās ekonomikas regulēšanā neizdodas. Kā rezultāts, visizplatītākā ekonomiskā sistēma mūsdienu pasaulē ir jauktā tipa ekonomika, kur brīvā tirgus principi eksistē kopā ar valsts regulējumiem jeb izstrādāto ekonomisko politiku.

Malliaris definē ekonomisko politiku kā valsts iestāžu lēmumu kopums, kuru mērķis ir ietekmēt ekonomiskos rādītājus.¹ Ikvienā valstī, atkarībā no tā, cik stipri politikas izstrādātāji mēģina ietekmēt ekonomiskos procesus, kā arī atkarībā no situācijas, kuru noteiktajā brīdī piedzīvo valsts vai visa pasaule, ekonomiskās politikas nozīme var būt dažāda. Autors uzskata, ka vispārējais ekonomiskās politikas uzdevums ir sasniegt maksimālo labklājību, kas sastāv no efektīvākās kopējās izlaides maksimizēšanas un pēc iespējas taisnīgāka ienākumu sadalījuma. *Bénassy-Quéré* un viņas līdzautori detalizētāk apskatīja ekonomiskās politikas uzdevumus, un, viņuprāt, ekonomiskās politikas izstrādātāju vispārējie uzdevumi ietver ekonomisko procesu noteikšanu, nodokļu un izdevumu kontroli, valūtas pārvaldīšanu, iedzīvotāju nodrošināšanu ar noteikta tipa precēm un pakalpojumiem, problēmu risināšanu un attiecību veidošanu ar citām valstīm.² Ekonomisko politiku var raksturot, aplūkojot tās mērķus, instrumentus un iestādes.

Pēc *Bénassy-Quéré* un līdzautoriem, ekonomiskās politikas mērķi ietver iedzīvotāju dzīves līmeņa uzlabošanu, bezdarba līmeņa samazināšanos, cenu stabilitātes saglabāšanu, taisnīga ienākumu sadalījuma sasniegšanu, nabadzības novēršanu utt. *Malliaris* savā darbā piedāvā līdzīgu mērķu sarakstu, pievienojot izvairīšanos no inflācijas, ārējās stabilitātes un maksājumu bilances uzlabošanu, ražošanas paplašināšanos un efektīvu dabas resursu izmantošanu, iekšējās konkurences paaugstināšanu un kapitāla un darba spēka mobilitātes palielināšanu. Turklāt par galveno mērķi *Malliaris* uzskata kāda noteiktā ekonomiskā rādītāja vērtības uz vienu iedzīvotāju uzlabošanu, piemēram, iekšzemes kopprodukta (IKP).

Ir vērts aplūkot arī starptautisko organizāciju viedokli par ekonomiskās politikas mērķiem. Ja minētie autori koncentrējas uz tīri ekonomiskajiem mērķiem, tad Ekonomiskās Sadarbības un Attīstības Organizācija (*Organisation for Economic Cooperation and Development* jeb *OECD*) norāda uz globālu ekonomiskās politikas reformas nepieciešamību,

¹ Malliaris, A. G. (1982). Aspects of Economic and Social Policies in Integrated Economies. *International Journal of Social Economics*, 105 – 123.

² Bénassy-Quéré, A., Coeuré, B., Jacquet, P., Pisani-Ferry, J. (2010). *Economic Policy: Theory and Practice*. Oxford University Press, pp. 11 – 12.

kas būtu vērsta uz sociālās iekļautības uzlabošanu.³ Reformējot nodokļu sistēmas un izstrādājot izglītības attīstības plānus, ir jāņem vērā ne tikai potenciālo ekonomisko pienesumu, bet arī iekļautības un vienlīdzības paaugstināšanas iespējas. Mūsdienā pasaulē joprojām ir aktuāla nabadzības problēma, un ekonomiskā politika būtu jāizmanto, lai mazinātu ienākumu nevienlīdzību sabiedrībā un apkarotu tās noslāņošanas.

Ekonomiskās politikas instrumenti ir tas, ar ko tiek mēģināts minētos mērķus sasniegt. Klasiskais instrumentu saraksts ietver monetāro un fiskālo politiku, ar kuru palīdzību ekonomiskā politika tiek īstenota makroekonomiskajā līmenī.

Monetārā politika ir saistīta ar naudas masas kontroli valstī, kas veicinātu makroekonomisko uzdevumu sasniegšanu. Tā ietver oficiālo procentu likmju noteikšanu, banku rezervju pārvaldīšanu, aizdevuma likmju noteikšanu utt. Ar tās palīdzību var ietekmēt inflācijas līmeni, maksājumu bilanci utt. Piemēram, *Islam* un līdzautoru pētījumā tika norādīts, ka jaunattīstības valstīs monetārās politikas nozīme ir ietekmēt kredītu vērtību, pieejamību un maksājumu stabilitāti, līdz ar to var secināt, ka kopumā tai ir cieša saistība ar valsts finanšu izaugsmi un ekonomisko attīstību.⁴ Parasti atbildīgā institūcija par monetāro politiku ir centrālā banka.

Pēc Starptautiskā Valūtas fonda (*International Monetary Fund* jeb *IMF*) sniegtā monetārās politikas raksturojuma, tā ir saistīta ar naudas masas pielāgošanu, lai sasniegtu inflācijas un izlaides apjoma kombinācijas stabilitāti.⁵ Atkarībā no laika periodā, kurā tiek vērtēti monetārās politikas rezultāti, ilgtermiņā izmaiņas naudas masā ietekmē tikai cenu līmeni – jo vairāk naudas cirkulē ekonomikā, jo vairāk paaugstinās cenas un attiecīgi paaugstinās arī inflācijas līmenis.⁶ Savukārt īstermiņā tā ietekmē ekonomikas izlaides (preču ražošanas un pakalpojumu sniegšanas) apjomu. Tādēļ monetārās politikas pielāgošana ir uzskatīta par efektīvu instrumentu, lai ietekmētu inflāciju un ekonomikas izaugsmi – to tempu, līmeni utt. Frīdmana pētījumā ir norādīts, ka monetārā politika ir tāds instruments, ar kuras palīdzību valsts, tirgus ekonomikas ietvaros, var ietekmēt vispārējās ekonomiskās aktivitātes attīstības tempu un virzienu.⁷ Neskatoties uz to, ka centrālās bankas ir institūcijas, kas nosaka monetāro politiku valstī, šajā pētījumā ir pieminēta visu valsts banku īpaša loma monetārās politikas

³ OECD. (2021). *Strategic Crisis Management*, pieejams: <https://www.oecd.org/gov/risk/crisis-management.htm> [skatīts 10.12.2021.].

⁴ Islam, S., Hossain, E., Chakroborty, S., Sultana, N. (2021). Does the monetary policy have any short-run and long-run effect on economic growth? A developing and a developed country perspective. *Emerald Publishing Limited*, 26 – 49.

⁵ International Monetary Fund. (2020). *Monetary Policy: Stabilizing Prices and Output*, pieejams: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/basics/monpol.htm> [skatīts 30.04.2022].

⁶ Zhao, H. (2021). Is There a Stable Relationship between Money Supply and Price Level? Arguments on Quantity Theory of Money. *Granite Journal: a Postgraduate Interdisciplinary Journal: Volume 5, Issue 1*, 13 – 18.

⁷ Friedman, B. M. (2000). Monetary Policy. *NBER Working Paper No. 8057*, 1 – 32.

īstenošanas procesā, jo privātās un valsts bankas veic starpnieku lomu šajā procesā. Iedzīvotāji un uzņēmumi izmanto to pakalpojumus, kuru nosacījumi mainās atkarībā no centrālās bankas norādījumiem. Banku galvenie pakalpojumi ietver aizdevumu piedāvājumu un depozītu veikšanu, un to procentu likmes ir saistītas ar monetāro politiku. Ja ir nepieciešams samazināt ekonomisko aktivitāti valstī, tad depozīta procentu likmes ir zemas, bet aizdevumu – augstas. Tādā situācijā cilvēkiem nav izdevīgi veikt aizdevumus, un naudas apjoms, kas cirkulē ekonomikā, nepalielinās, bet depozītu veikšana ir izdevīga, un kāda daļa no naudas apjoma ekonomikā tiek pārvērsta ieguldījumos. Ja centrālā banka izvēlas tieši pretēji – stimulēt iedzīvotāju un uzņēmumu ekonomisku aktivitāti, lai, piemēram, palielinātu celtniecības intensitāti, ražošanas spējas un citas līdzīgas darbības, tad aizdevumu procentu likmes ir zemākas, kas ir, izdevīgākas, bet depozītu likmes – zemākas, un iedzīvotāji veic ieguldījumus mazāk.

Fiskālā politika ir otrais svarīgs ekonomiskās politikas instruments, un ievērojami atšķiras no monetārās politikas. Turklāt to globālie mērķi ir gandrīz vienādi. Fiskālā politika ietver valsts izdevumu un nodokļu līmeņa noteikšanu. Pēc savas būtības tā ir saistīta ar valsts budžeta korekcijām un naudas rezervēm tajā. Mainot to un pielāgojot apstākļiem, valstij ir iespēja regulēt esošo ekonomisko situāciju un ietekmēt tās attīstību nākotnē. Pēc *IMF* sniegtā viedokļa, valsts parasti izmanto fiskālo politiku, lai sekmētu ekonomikas izaugsmi un mazinātu nabadzību, it īpaši aktivizējot izmaiņu veikšanu grūtajos laikos, piemēram, krīzes gadījumā.⁸ Koriģējot fiskālo politiku tādās situācijās, valsts mēģina pārvarēt ekonomiskās grūtības un stabilizēt ekonomiku, kuras stāvoklis krīzes laikā pasliktinās.

Izmaiņas fiskālajā politikā tiek veiktas, pirmkārt, veicot izmaiņas nodokļu sistēmā. Atkarībā no situācijas, kas ir izveidojusies valstī, var tikt pieņemts lēmums par nodokļu sloga pielāgošanu – izmaiņas nodokļu daudzumā, likmēs, termiņos utt. Slogu veido dažādi nodokļu veidi, piemēram, iedzīvotāju ienākumu, muitas, elektroenerģijas, nekustāmā īpašuma, akcīzes, uzņēmumu ienākuma, transportlīdzekļu, dabas resursu, pievienotās vērtības nodoklis un citi, ko nosaka valsts. Ja valstij ir nepieciešams palielināt budžetu, kad tajā trūkst naudas rezervju, lai finansētu kādas darbības, tad nodokļu slogs parasti palielinās, lai iedzīvotāji un uzņēmumi, kas veic ekonomisko aktivitāti valstī, samaksājot vairāk nodokļu, uzlabotu valsts budžeta stāvokli. Savukārt, ja iedzīvotājiem un uzņēmumiem kādu objektīvu iemeslu dēļ ir masveida grūtības tikt galā ar esošo nodokļu daudzumu, kas, piemēram, bieži rodas krīzes laikā, valsts var pieņemt lēmumu par nodokļu sloga samazinājumu. Tas samazina valsts ienākumus, bet iedzīvotāju un uzņēmumu izdevumi arī samazinās.

⁸ International Monetary Fund. (2020). *Fiscal Policy: Taking and Giving Away*, pieejams: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/basics/fiscpol.htm> [skatīts 19.04.2022.].

Ja nodokļus var nosaukt par valsts ieņēmumu iegūšanas veidu, tad fiskālās politikas ietvaros ir iespēja regulēt valsts izdevumus. Pēc *OECD* sniegtās informācijas, valsts veic izdevumus, lai nodrošinātu sabiedrībai nepieciešamos pakalpojumus, preces, tiešā veidā finansiāli atbalstītu mazaizsargāto personu grupas un valsts iedzīvotājus un uzņēmumus, kam tāds atbalsts ir nepieciešams, kā arī pārdaļītu ienākumus sabiedrības vidū, un izdarītu to pēc iespējas taisnīgāk.⁹ Tādas darbības ir cieši saistītas ar sociālās aizsardzības līmeņa jēdzienu, kas nozīmē, ka, jo lielāki ir valsts izdevumi, jo augstāks ir sociālās aizsardzības līmenis valstī, un pretēji. Pastāv vairāki valsts izdevumu veidi, un izplatītāko vidū ir kompensācijas, subsīdijas, dotācijas, pabalsti, granti utt. Pielāgojot izdevumu daudzumu, valsts kontrolē savu budžetu, un, jo mazāki ir izdevumi, jo vairāk naudas līdzekļu saglabājas valsts budžetā, un pretēji. Tādēļ īpašas korekcijas valsts izdevumu apjomā tiek veiktas krīzes laikā. Lai atbalstītu iedzīvotājus un uzņēmumus, ekonomiskās politikas izstrādātāji var pieņemt lēmumu par izdevumu apjoma palielinājumu, izstrādājot attiecīgas atbalsta programmas. Turklāt valsts atbalsta līmenis tādos brīžos var arī mazināties, jo budžetā var būt līdzekļu trūkums, kas neļauj to īstenot. Tādā gadījumā valsts var pieņemt lēmumu par ārējā finansējuma piesaisti, kas tomēr ļautu atbalstīt sabiedrību, bet ietekmē ekonomikas izaugsmi nākotnē. Tas notiek tādēļ, ka parasti finansējums tiek piesaistīts aizdevumu veidā, kas pēc tam ir jāizmaksā. Tas var ievērojami bremsēt valsts turpmāko ekonomisko attīstību, jo, kamēr parādi nav izmaksāti, budžetā veidojas deficīts, kas var saglabāties tajā ilgu laiku.

Par to, ka jāuzmanās no pārāk lieliem valsts izdevumiem, liecina vairāki pētījumi. Piemēram, gan *Olubokun* un līdzautoru¹⁰, gan *Attaria* un *Javed*¹¹ pētījumā tiek norādīts, ka valsts izdevumu pieaugums izraisa palēninājumu valsts ekonomiskajā izaugsmē. Turklāt valstij ir jāpieņem lēmums par to, kāds izdevumu apjoms tajā būtu optimāls. Teorētiskajos apskatos izšķir divu veidu fiskālo politiku: ekspansīvo un ierobežojošo. Ekspansīvā politika ietver nodokļu sloga samazinājumu un valsts izdevumu palielinājumu, bet ierobežojošā – pretējas darbības. Fiskālajai politikai ir tiešā ietekmē uz valsts IKP, kas atspoguļo kopējo saražoto preču un pakalpojumu apjomu valstī noteiktā laikā periodā, kas izteikts naudas vienībās. Līdz ar to starp fiskālo politiku un IKP pastāv sakarība – īstenojot ekspansīvo fiskālo politiku, IKP palielinās, bet ierobežojošās politikas gadījumā IKP samazinās.

⁹ OECD. (2011). *Government at a Glance 2011: General government expenditures*. OECD Publishing, Paris, p. 64.

¹⁰ Olubokun, S., Ayooluwade, E., Fawehinmi, F. O. (2016). Government expenditure, inflation rate and economic growth in Nigeria (1981-2013): A vector autoregressive approach. *Romanian Journal of Fiscal Policy (RJFP)*, Bucharest, Vol. 7, Iss. 1, 1 – 12.

¹¹ Attaria, M., Javed, Y. A. (2013). Inflation, Economic Growth and Government Expenditure of Pakistan: 1980-2010. *Procedia Economics and Finance* 5, 58 – 67.

Šīm izmaiņām nodokļu slogā vai izdevumu apjomā ir tiešā ietekme uz vispārējo valdības budžeta bilanci, bet pastāv arī citi pasākumi, kam tiešās ietekmes uz bilanci nav. Tas ļauj visas aktivitātes, kas tiek īstenotas fiskālās politikas ietvaros iedalīt divās grupās.¹² Pirmais pasākumu veids tiek uzskatīts par diskrecionāro, bet tādas, kam tiešās ietekmes uz bilanci nav – par likviditātes pasākumiem. Likviditāti vispārējā nozīmē uzskata par naudas daudzumu vai tās pieejamību, kas ļauj, piemēram, uzņēmumiem, veikt maksājumus un uzturēt savu saimniecisko darbību. Ja uzņēmumā ir likviditātes trūkums, tam ir grūtības samaksāt aizdevumus, izmaksas utt. Rezultātā likviditātes pasākumi, kurus var īstenot valsts, parasti ietver atbalstu, saistītu ar naudas līdzekļu nodrošinātību, kas ir aizdevumi, garantijas utt.

Pabeidzot monetārās un fiskālās politikas apskatu, jāpiemin, ka *Bénassy-Quéré* un līdzautori apraksta arī mikroekonomiskos instrumentus, kuru vidū ir regulējumi, tieši un netieši likumi, kas nosaka mājsaimniecībām un kompānijām veikt dažādus maksājumus valsts budžetā, un norāda uz to, ka tomēr ekonomiskā politika parasti ir monetārās un fiskālās politikas kombinācija.

Malliaris savā ekonomiskās politikas instrumentu sarakstā arī min monetāro un fiskālo politiku, kā arī iespējamu tiešu iejaukšanos ekonomikā ar regulējumu un aizliegumu palīdzību.¹³ Autors norāda uz to, ka šāds mērķu un instrumentu saraksts tika izveidots, pamatojoties uz vairāku Rietumvalstu ekonomiskās politikas analīzi, kas tieši tur tika īstenots.

Instrumentu izvēle un to izmantošanas intensitāte ir atkarīga no problēmu skaita noteiktajā ekonomikā vai ekonomiskās politikas mērķu daudzuma. Protams, to ietekmē arī līmenis, kurā valsts izvēlas iejaukties ekonomiskajos procesos, bet tas tiks aplūkots vēlāk. Vispārējā gadījumā ir vērts ievērot Tinbergena likumu, kas liecina par to, ka, lai sasniegtu noteiktu ekonomisku mērķu skaitu, ir jāizmanto tikpat liels vai arī lielāks ekonomiskās politikas instrumentu skaits.¹⁴ Turklāt reālajā dzīvē mērķi ir sarežģīti un daudz plašāki nekā teorētiskajā aprakstā. Parasti vienlaicīgi tiek mēģināts sasniegt vairākus mērķus, bet instrumentu daudzums, kas palīdzētu to izdarīt, ir pavisam šaurs. Tādēļ kompromiss kā termins ir cieši saistīts ar ekonomiskās politikas izstrādi un pielietošanu.¹⁵ Ikvienam lēmumam ir gan pozitīvais efekts, kā arī tā sauktās blakus iedarbības, un mēģinājums atrisināt vienu problēmu, var izraisīt citas nevēlamas sekas, arī ekonomiskās. Vēl viens kompromisa piemērs ekonomiskajā politikā ir prioritāšu noteikšana, jo ierobežotā instrumentu skaita gadījumā ir nepieciešams noteikt

¹² Šteinbuka, I., Malnačs, N. (2021). Valsts atbalsts pandēmijas laikā un fiskālās ilgtspējas riski. *Rīga: LU Akadēmiskais apgāds*, 171 – 183.

¹³ Malliaris, A. G. (1982). Aspects of Economic and Social Policies in Integrated Economies. *International Journal of Social Economics*, 105 – 123.

¹⁴ Bénassy-Quéré, A., Coeuré, B., Jacquet, P., Pisani-Ferry, J. (2010). *Economic Policy: Theory and Practice*. Oxford University Press, p. 14.

¹⁵ turpat, p. 15.

svarīgākos mērķus, lai no sākumu sasniegtu tos, bet mazāk svarīgākus – vēlāk. Rezultātā, izstrādājot ekonomisko politiku, ir svarīgi ņemt vērā kompromisa lēmumu nepieciešamību.

Noslēdzot ekonomiskās politikas instrumentu apskatu, jāaplūko vēl viena instrumentu klasifikācija. *Malliaris* apskata to izmantošanu starptautisko attiecību kontekstā un klasificē tos atkarībā no efekta, kuru noteiktā instrumenta izmantošana atstāj uz citām ekonomikām.¹⁶ Tiek izšķirtas četras kategorijas:

- a. Atbalstošā politika, ja pielietotais instruments pozitīvi ietekmēja arī citas ekonomikas;
- b. Konfliktējošā politika, ja instruments pasliktināja citu ekonomiku stāvokli;
- c. Neitrālā politika, kam nav ietekmes uz citām ekonomikām;
- d. Politika ar jaukto ietekmi, kad izraisīto efekti nav iespējams skaidri novērtēt.

Vēl viens ekonomiskās politikas raksturojuma aspekts, ko apskata *Bénassy-Quéré* un līdzautori, ir institūcijas, kas faktiski ir iestādes, kuras nodarbojas ar ekonomiskās politikas izstrādi un īstenošanu. Parasti par ekonomiskās politikas īstenošanu uzskata valsti, bet valsti veido vairāku valsts iestāžu kopums, un, atkarībā no iestādes darbības jomas, tā var ietekmēt ekonomisko politiku. Piemēram, kā jau bija minēts iepriekš, monetāro politiku parasti īsteno centrālās bankas, nodokļu iekasēšanu var kontrolēt valsts ieņēmumu dienests utt. Iestāžu darbības mērķi un pieejamie instrumenti ļauj tām piedalīties ekonomiskās politikas noteikšanā.

Ekonomiskās politikas būtības apskats jānoslēdz ar ekonomiskās politikas funkciju sarakstu.¹⁷ *Bénassy-Quéré* un līdzautori uzskata, ka tās svarīgākā funkcija ir nodrošināt efektīvu resursu sadalījumu, kas apmierinātu visas valsts iedzīvotāju vajadzības. Otrkārt, tā ir makroekonomiskā stabilizēšana jeb tādas politikas īstenošana, kas ļautu ekonomikai pietuvināties makroekonomiskajam līdzsvaram. Pēdējā pieminētā ekonomiskās politikas funkcija ir sekmēt ienākumu pārdali jeb ienākumu pēc iespējas taisnīgāku sadalījumu starp valsts iedzīvotājiem, ko var sasniegt, piemēram, ieviešot progresīvo nodokli vai izmaksājot pabalstus.

1.2. Ekonomiskās politikas pielāgošanas iespējas ekonomisko grūtību laikā

Valstij ir nepieciešamība iesaistīties ekonomiskajos procesos, it īpaši grūtību laikā. Bieži vien tādas grūtības izraisa kādi notikumi, kas var kļūt par ekonomiskā šoka vai krīzes iemeslu, un šie jēdzieni ir cieši saistīti.

¹⁶ Malliaris, A. G. (1982). Aspects of Economic and Social Policies in Integrated Economies. *International Journal of Social Economics*, 105 – 123.

¹⁷ Bénassy-Quéré, A., Coeuré, B., Jacquet, P., Pisani-Ferry, J. (2010). *Economic Policy: Theory and Practice*. Oxford University Press, pp. 20 – 21.

Ekonomisko šoku uzskata par negaidītu eksogēnu notikumu, kuram ir ievērojama ietekme uz ekonomiku, it īpaši uz tās izaugsmi.¹⁸ Līdzīgu definīciju piedāvā, piemēram, fondu birža *Nasdaq*, kuras darbība ir cieši saistīta ar dažādiem notikumiem visā pasaulē, norādot, ka ekonomisko šoku ir jāuzskata par tādu notikumu, kas ietekmē ekonomiku, bet tā izcelsme atrodas ārpus tās, kā arī tāda veida notikumi ir negaidīti un tos nav iespējams laicīgi prognozēt.¹⁹ Par tāda veida notikumiem bieži kļūst dabas katastrofas (vētras, cunami, zemestrīces utt.), kari, pēkšņs straujš cenu pieaugums (energoresursu, izejvielu un citas cenas), slimības izplatība utt. Šokam var būt labvēlīgas sekas, bet parasti tas negatīvi ietekmē ekonomiku, un tādēļ uz to ir attiecīgi jāreaģē – mēģināt mazināt tā negatīvo ietekmi uz ekonomiku vai izmantot tā pozitīvos aspektus.²⁰ Atkarībā no valsts iespējas pārvaldīt šoku, var noteikt tās noturību pret ekonomiskā šoka līmeni. Jo labāk valsts lēmumi ļauj pārvarēt šoku un nepārvērst to par krīzi, jo noturība ir lielāka. Noturību uzskata par labu arī tad, ja ekonomika, kad iestājas notikums, kas izraisa šoku, nepakļaujas tā ietekmei. Tas nozīmē, ka īstenotā pirms šoka laika periodā ekonomiskā politika ļāva ekonomikai sagatavoties tāda veida notikumiem un pārvarēt to bez papildu aktivitātēm un steidzamas lēmumu pieņemšanas.

Izšķir dažādus šoka veidus, piemēram, tam var būt gan vietējais, gan globālais mērogs. Turklāt par visizplatītākajiem uzskata piedāvājuma šoku un pieprasījuma šoku. Piedāvājuma šoks ir saistīts ar to, ka tāda veida notikums, kas ir pieminēts iepriekš, kļuva par izmaiņu iemeslu piedāvājumā. Ņemot vērā to, ka parasti šokam tomēr ir negatīva ietekme uz ekonomiku, šoka ietekmē piedāvājums bieži samazinās, nenodrošinot nepieciešamo preču vai pakalpojumu daudzumu ekonomikā. Savukārt pieprasījuma šoka gadījumā parasti samazinās pieprasījums pēc kāda veida precēm vai pakalpojumiem, jo šoka sekas ietver maksātspējas samazinājumu, bezdarba līmeņa paaugstināšanos un citus līdzīgus procesus. Pieprasījuma un piedāvājuma šoks var iestāties arī vienlaicīgi, ja notikumam, kas to izraisīja, ir specifika, kas ir spējīga ietekmēt gan piedāvājumu, gan pieprasījumu. Tādā gadījumā šoku ir grūtāk pārvarēt un tā ekonomiskās sekas ir daudz plašākas.

Šoka mērogam arī ir liela nozīme mūsdienu ekonomikā. Esošā situācija pasaules saimniecībā ir tāda, ka valstu ekonomikas ir cieši saistītas, un bieži izmaiņām vienā valstī ir ietekme uz ekonomisko situāciju citās pasaules valstīs. Rezultātā, pat ja sākotnēji šķiet, ka šokam, kas notika vienā valstī, ir vietējais mērogs, var izrādīties, ka citas valstis no tā arī cietīs,

¹⁸ Bhattacharya, B. B., Sabyasachi, K. (2005). Shocks, Economic Growth and the Indian Economy. *IMF*, 1 – 50.

¹⁹ Nasdaq. (2021). *Financial Terms: Economic shock*, pieejams: <https://www.nasdaq.com/glossary/e/economic-shock> [skatīts 20.04.2022.].

²⁰ Hashiguchi, Y., N. Yamano (2017). *Economic shocks and changes in global production structures: Methods for measuring economic resilience*. OECD Science, Technology and Industry Working Papers, No. 2017/09, OECD Publishing, Paris, p. 6.

brīžiem pat stiprāk. Līdz ar to ikvienai valstij ir ļoti svarīgi pēc iespējas ātrāk un efektīvāk cīnīties ar jebkura šoka negatīvo ietekmi, lai nepieļautu globālo negatīvo seku iestāšanos.

Papildu ekonomiskā šoka rezultāts ir izjaukts līdzsvars ekonomikā, jo cīņa ar to un mēģinājumi stabilizēt situāciju parasti ir saistīti ar papildu valsts izdevumiem. Tas var izraisīt valsts budžeta deficīta iestāšanos vai tā palielinājumu, ja laika periodā pirms šoka tāds jau bija. Savukārt valsts ieņēmumi šajā situācijā var ievērojami samazināties, jo, ja uzņēmumiem ir jāierobežo sava darbība un iedzīvotāji zaudē savas darba vietas, samaksāto nodokļu apjoms samazinās. Kopumā, šoks izteikti ietekmē ne tikai esošo ekonomisko situāciju, bet arī tās attīstības tempu ilgtermiņā.

Īpašas problēmas paradās, ja ar lēmumu palīdzību valstij neizdodas veiksmīgi mazināt negatīvo šoka ietekmi, un tas pārvēršas par krīzi. Tāda veida krīzes var nosaukt par eksogēnām krīzēm, kas ievērojami atšķiras no endogēnām krīzēm, kuru iemesli ir “ekonomisko nelīdzsvarotību sakrāšanās”²¹. *OECD* izšķir vairākus eksogēnu krīzes iemeslus, kas var būt saistīti ar dabas katastrofām (plūdiem, cunami, zemestrīcēm), cilvēku darbību (terora aktiem), slimības izplatību (epidēmijām, pandēmijām), politiskajiem notikumiem (apvērsumiem, migrāciju) utt.²² Šāda veida notikumi kļūst par izaicinājumiem, ar kuriem jācīnās valstu valdībām un starptautiskajām organizācijām, jo pašus notikumus var uzskatīt par krīzes situācijām, un to papildu rezultāts bieži ir ekonomiskās krīzes iestāšanās.

Atkarībā no tā, ko skar krīze un kādā dzīves aspektā tā notiek, krīzes definīcijas atšķiras. Kopumā, to var uzskatīt par “laiku, kad sabiedrības, cilvēku grupas, organizācijas u.tml. bāzes struktūras vai sistēmas fundamentālās vērtības un normu kopas piedzīvo ievērojamus draudus, kas laika spiedienā un lielas nenoteiktības apstākļos prasa svarīgu lēmumu pieņemšanu”²³. Kā norāda *Boin* un līdzautori, kopā ar jēdzienu *krīze* parasti jāmin tāds jēdziens kā *krīzes pārvarēšana (crisis management)*. Rezultātā, pētnieki piedāvā pievērst uzmanību *krīzes apkaršanas pieejai (the crisis approach)*, ko uzskata par jēdzienu, kas apvieno visas ar krīzi saistītās parādības un aktivitātes.²⁴ Piemēram, jēdziena ietvaros tiek aplūkoti draudi, kas ar to ir saistīti, krīzes trigeris (tas, kas to izraisīja), pats process, kā arī atbildes reakcija un tās rezultāti, kam šajā darbā ir pievērsta galvenā uzmanība. Pēc pētnieku viedokļa, krīzi ir iespējams novērst, īstenojot preventīvos pasākumus vai vismaz sagatavoties tai, lai mazinātu tās negatīvās sekas, bet krīzes notiek, arī ekonomikā, kas ir jāpieņem un sabiedrībai vienmēr

²¹ European Central Bank. (2020). The scarring effects of past crises on the global economy. *Economic Bulletin, Issue 8 / 2020*, 46 – 52.

²² OECD. (2021). *Strategic Crisis Management*, pieejams: <https://www.oecd.org/gov/risk/crisis-management.htm> [skatīts 10.12.2021.].

²³ Rosenthal, U., Charles, M. T., Hart, P. (1989). *Coping with crisis: The management of disasters, riots and terrorism*, Springfield, p. 10.

²⁴ Boin, A., Hart, P., Kuipers, S. (2017). The Crisis Approach. *Handbook of Disaster Research*, 23–38.

tam jābūt gatavai. Turklāt krīzes bieži var uzskatīt par izaicinājumu un iespēju laiku, kas rodas pārvarēšanas laikā un ietekmē turpmāko sabiedrības, valsts un ekonomikas attīstību. Atrodot atbilstošu pieeju krīzes apkarošanai, var pozitīvi ietekmēt valsts izaugsmes iespējas un tempus, un par tādas pieejas izstrādi parasti ir atbildīga valsts.

Krīzes, kuru iemesli ir dažādi ikvienā atsevišķajā gadījumā, izraisa vairākas problēmas, ar ko arī jācīnās valstīm ar ekonomiskās politikas korekcijas palīdzību. Piemēram, krīze bremsē ekonomisko izaugsmi, samazinot IKP un šī rādītāja pieauguma tempu, samazina patēriņu un pirkjspēju, investīciju apjomu, preču un pakalpojumu eksportu, paaugstina bezdarba līmeni un bremsē darba algu, kā arī mājsaimniecību ienākumu pieaugumu.²⁵ Krīze izraisa nenoteiktību, kas traucē veikt nākotnes prognozes par ekonomisko izaugsmi un izstrādāt ekonomiskās attīstības plānus. Turklāt *OECD* uzskata, ka valstīm ir noteicošā loma krīzes apkārošanas procesā.²⁶ Kārtīga ekonomiskā politika ļauj novērst krīzes iestāšanos, vai vismaz sagatavoties tai un tās sekām, bet krīzes gadījumā – veiksmīgāk pārvarēt to.

Valsts, nosakot ekonomisko politiku, var rīkoties patstāvīgi, izvēloties savu pieeju, kādā vēlas ietekmēt valsts ekonomiku, arī grūtību laikā. Savukārt valstis bieži sadarbojas, izveidojot savienības, alianšes, parakstot atsevišķus līgumus par sadarbību utt. Šādos gadījumos valsts var turpināt pati izvēlēties ekonomikas ietekmes līmeni un intensitāti, bet pārsvarā tādās apvienībās ekonomiskā politika tiek koordinēta, mēģinot noteikt pēc iespējas līdzīgāku līmeni, kurā valstis iejaucas ekonomiskajā situācijā, kā arī problēmu gadījumā tiek pielietota vienotā pieeja, lai tās atrisinātu.

Piemēram, ekonomiskās politikas koordinēšana ir īpaši svarīga valstīs, kas izmanto vienoto valūtu. Tās veido ekonomikas un monetārās savienības. Monetārā politika šādās savienībās vienmēr ir vienota, jo tikai viena savienības centrālā banka nodarbojas ar monetārās politikas īstenošanu. Tomēr krīzes situācijas liecina, ka, lai veiksmīgi tās pārvarētu, ir jākoordinē ne tika monetārā politika – jāīsteno arī fiskālā konsolidācija.²⁷ Valstu savienībās ekonomikas ir cieši saistītas, un intensitāte, ar kuru ekonomiskie procesi tiek ietekmēti, nav tik svarīga – svarīgāka ir politikas koordinēšana starp valstīm, un ideālajā gadījumā tai jābūt vienotai. Ar tās noteikšanu šajā gadījumā jānodarbojas pārvalstiskajai institūcijai. Tāda pieeja ļauj nodrošināt stabilitāti labvēlīgajos laikos un mazināt krīzes iestāšanās iespējamību, bet

²⁵ Ekonomikas Ministrija. (2020). *Latvijas Ekonomikas Attīstības Pārskats*. Ekonomikas Ministrija, Rīga, 10. – 12. lpp.

²⁶ OECD. (2021). *Strategic Crisis Management*, pieejams: <https://www.oecd.org/gov/risk/crisis-management.htm> [skatīts 10.12.2021.].

²⁷ Eiropas Komisija. (2010). *Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Eiropadomei, Padomei, Eiropas Centrālajai Bankai, Ekonomikas un Sociālo Lietu Komitejai un Reģionu Komitejai*. Brisele, 2. lpp.

krīzes gadījumā – mazināt tās ietekmi uz savienības valstu ekonomikām, veiksmīgāk pārvarēt to un nodrošināt izaugsmi pēckrīzes periodā.

Krīzes gadījumā valsts vai valstu savienības valdībai ir svarīgi noteikt rīcības plānu, kas iekļautu izstrādāto ekonomisko politiku, vērstu uz esošās krīzes negatīvā efekta mazināšanu un krīzes pārvarēšanu.²⁸ Pirmkārt, ir nepieciešams veikt budžeta plānojuma korekcijas, ņemot vērā tūlītējas steidzamas izmaksas, saistītas ar ekonomikas atbalstu. Ja tādas eksistē, valdība var izvēlēties izmantot fondos pieejamos naudas līdzekļus, kas būtu vērsti uz atbalstu uzņēmumiem, darbiniekiem valsts un privātajā sektorā, kā arī valsts ekonomikai kopumā.

Tāpat īpaši svarīga ir ekonomiskās politikas īstenošana ekonomikai labvēlīgajos laikos. Bieži vien krīzes iemesls arī ir noteiktās ekonomiskās politikas īstenošana, kas ilgtermiņā izraisa ekonomiskās problēmas, piemēram, slikta esošā monetārā vai fiskālā politika. Mēģinot stimulēt ekonomiku, tiek pieņemti lēmumi, kuriem īstermiņā tiešām ir pozitīva ietekmē, kas sekmē ekonomikas attīstību, dod pienesumu valsts budžetam un ļauj iedzīvotājiem īstenot savus plānus. Turklāt ilgtermiņā tāda politika var izraisīt grūtības.²⁹ Piemēram, ja tiek nodrošināta pieeja lētajiem kredītiem ar zemu procentu likmju palīdzību. Uzņēmumiem un iedzīvotājiem rodas iespēja viegli piekļūt naudai, bet iespējas izmaksāt šādu kredītu netiek rūpīgi izvērtēta. Rezultātā īstermiņā parādās jaunas darba vietas, palielinās naudas patēriņš, bet vienlaicīgi veidojas arī tirgus burbulis, jo mākslīgi palielinās, piemēram, mājokļu cenas. Ilgtermiņā, tāds burbulis plīst un politika, kura pirms tam bija efektīva, izraisa krīzi, jo iespējas izmaksāt tik lielas naudas summas iedzīvotājiem vairs nav.

Rezultātā ekonomiskajai politikai ir cieša saistība ar ekonomisko šoku un krīzi, jo, ja tā iestājas, ar politikas pielāgošanu ir iespējams to pārvarēt, bet neapzinīga, neefektīva ekonomiskā politika labvēlīgos laikos var pati izraisīt ekonomiskās grūtības, līdz ar to tā rūpīgi jāizstrādā un jāīsteno, lai to nepieļautu.

1.3. Infekcijas slimības izplatības ietekme uz ekonomiku

Kā jau bija minēts, pastāv endogēnas krīzes, kas izveidojas gadījumos, kad tiek īstenota neatbilstoša ekonomiskā politika, kuras rezultātā tiek nodarīts kaitējums ekonomikai. Savukārt eksogēnas krīzes parasti izraisa ārējie notikumi, un īpašs tāda veida notikums ir infekcijas slimības izplatība. Atkarībā no mēroga tā var pārvērsties par epidēmiju vai pandēmiju. Atšķirība starp šiem jēdzieniem ir tāda, ka pandēmiju raksturo slimības izplatība globālā mērogā, bet

²⁸ European Council, Council of the European Union. (2021). *COVID-19: the EU's response to the economic fallout*, pieejams: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/coronavirus/covid-19-economy/> [skatīts 21.12.2021.].

²⁹ OECD. (2010). *From Crisis to Recovery – The Causes, Course and Consequences of the Great Recession*. OECD, p. 10.

epidēmijas gadījumā izplatībai nav masveida rakstura. Pasaules Veselības Organizācija (PVO) ir specializēta Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) aģentūra, kas aktīvi nodarbojas ar preventīvajiem pasākumiem, lai novērstu dažādu slimību izplatību un epidēmijas un pandēmijas iestāšanos. Ja tas tomēr notiek, PVO nodarbojas ar izplatības mēroga kontroli un piedalās slimības apkarošanas pasākumos, izstrādājot attiecīgas stratēģijas, kas kontrolētu slimību izplatību un mazinātu saslimušo skaitu. Parasti, lai apkarotu tieši infekcijas slimības izplatību, ir jāievieš dažādi ierobežojumi, kas mazinātu cilvēku savstarpējo kontaktēšanos, lai jau saslimušie neizplatītu slimību tālāk. Turklāt tādiem ierobežojumiem ir arī ekonomiskās sekas, jo ekonomika nevar funkcionēt ierastajā kārtībā tādos apstākļos. Tādēļ situācijas stabilizēšanā bieži vien aktīvi jāpiedalās valstij, nosakot atbilstošu ekonomisko politiku, jo slimības izplatības ierobežošanas pasākumi prasa papildu budžeta izdevumus un jānodrošina atbalsts darba vietu saglabāšanā, uzņēmumiem un ekonomikai kopumā.³⁰ Piemēram, pēc PVO norādījumiem, infekcijas slimības izplatības gadījumos darba vietās ir jānodrošina papildu ventilācija un uzkopšana, dezinfekcijas līdzekļu pieejamība, lai uzturētu nepieciešamo higiēnas līmeni, individuālie aizsardzības līdzekļi (maskas, respiratori), fiziskā distancēšanās un citi līdzīgi pasākumi. Ja tas kļūst nepieciešams pēkšņi un lielā apjomā, valstij ir nepieciešams atbalstīt darba vietas (gan valsts iestādēs, gan privātajos uzņēmumos), lai nodrošinātu darbiniekus ar to, un tas prasa papildu budžeta izdevumus.³¹ Ja tas ir iespējams, darbu var īstenot attālinātajā režīmā, bet, atkarībā no darba specifikas, to ne vienmēr var nodrošināt. Tādēļ, kā ir norādīts *Cirelli* un *Gertler* pētījumā, tāda veida notikumiem ir nevienmērīga ietekme uz ekonomiku un tās nozarēm un sektoriem.³² Pētnieki iedala ekonomiku “kontakta” un “bezkontakta” sektoros atkarībā no tā, cik cieši cilvēkiem ir jāīsteno kontaktēšanos darba ietvaros. Infekcijas slimības izplatības gadījumos “kontakta” sektors ekonomiski cieš daudz vairāk, tā uzņēmumu finansiālie zaudējumi ievērojami palielinās, kā arī tā atkopšanās no traucējumiem saimnieciskajā darbībā notiek daudz lēnāk un grūtāk. Protams, arī “kontakta” sektoros epidēmijas vai pandēmijas gadījumā darbība var tikt turpināta, ja valsts valdība pieņem lēmumu par to, ka kādas valsts iestādes vai uzņēmuma darbība ir vitāli svarīga, un, ja tā ir, tie turpina strādāt, ievērojot nepieciešamos veselības aizsardzības pasākumus. Turklāt lielākajai daļai tādu iestāžu un uzņēmumu nākas pārtraukt saimniecisko darbību. Rezultātā valstij ir jāatbalsta uzņēmumi un to darbinieki, kas arī ir bieži saistīts ar papildu budžeta izmaksām, kā

³⁰ European Council, Council of the European Union. (2021). *COVID-19: the EU's response to the economic fallout*, pieejams: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/coronavirus/covid-19-economy/> [skatīts 21.12.2021.].

³¹ World Health Organization. (2021). *Preventing and mitigating transmission of COVID-19 at work: Policy brief*. World Health Organization, p. 7.

³² Cirelli, F., Gertler, M. (2022). *Economic Winners Versus Losers and the Unequal Pandemic Recession*, *NBER Working Paper No. 29713*, 1 – 62.

arī kopumā kaitē ekonomikai, jo ekonomiskā aktivitāte samazinās, kas apdraud turpmāko ekonomikas izaugsmi.

Infekcijas slimības izplatības gadījumi īpaši bīstami tādām nozarēm, kur pakalpojumi obligāti jāsniedz klātienē, kas nozīmē, ka no tā cieš, piemēram, kultūras, izklaides, tūrisma un viesmīlības pakalpojumu sniedzēji. Piemēram, var tikt ieviesti ceļojumu ierobežojumi, jo tie palīdz ierobežot infekcijas izplatību, bet negatīvi ietekmē ekonomisko situāciju, mazinot ienākumu plūsmu no tāda saimnieciskās darbības veida.

Ja tāda veida krīzēm ir globāls mērogs, visām valstīm vai vismaz valstu savienībām būtu efektīvi saskaņot ekonomisko politiku, lai apkarotu krīzi, kā arī jākoordinē veselības aizsardzības sistēmu darbība, infekciju izplatības ierobežošanas pasākumi, ārstniecisko līdzekļu un aprīkojuma pieejamība utt. Savukārt ekonomiskajai politikai jābūt saskaņotai ne tikai starp valstīm, bet arī ar veselības aizsardzības politiku kopumā, par ko liecina *Chang* un *Velasco* pētījums.³³ Politika, vērsta uz slimības izplatības mazināšanu, var ietvert diezgan efektīvus pasākumus, piemēram, mājāsēdi, sociālo distancēšanos utt. Turklāt, ja tas tiek īstenots vienlaicīgi ar slikti izstrādāto ekonomisko politiku, šādi pasākumi kļūst neefektīvi, samazinot krīzes pārvarēšanas ātrumu un padarot tās seku likvidēšanas procesu ilgāku. Piemēram, infekcijas slimības izplatības ātrumu samazina ierobežojumi, saistīti ar cilvēku pārvietošanos. Ja iedzīvotāji paliek mājās un nevar turpināt strādāt attālināti, ir jānodrošina pabalsts, kura apjoms būtu pietiekams, lai cilvēki neapmeklētu darbu. Ja darba apmeklēšana tomēr ir izdevīgāka par palikšanu mājās un pabalsta saņemšanu, īstenoto politiku var uzskatīt par neefektīvu. Līdz ar to lēmumiem, kas ir saistīti ar veselības aizsardzību, jābūt saskaņotiem ar ekonomisko politiku, lai īstenotie pasākumi tiešām sekmētu gan infekcijas slimības izplatības apkarošanu, gan ekonomiskās krīzes novēršanu.

Analizējot valsts rīcību infekciju slimības apkarošanas gadījumos, vairāki pētījumi liecina par to, ka tās iejaukšanās tiešām sekmē slimības apkarošanu. Palielinot valsts izdevumus, ir iespēja cīnīties ar slimības izplatību un stabilizēt ekonomiku, kas ierobežojumu dēļ nevar pilnvērtīgi funkcionēt. Pēc *Aizenman* un līdzautoru pētījuma īpaši svarīga ir tāda valsts palīdzība uzņēmumiem un to darbiniekiem, kas ļauj novērst problēmas ar likviditāti.³⁴ Savukārt tādai rīcībai ir atšķirīgas īstermiņa un ilgtermiņa sekas. Valsts nekavējoties sniedz atbalstu, kas ir nepieciešams slimības izplatības laikā, un ļauj pārvarēt grūtības, bet tajā pašā laikā pastāv liels risks, ka ekonomikā var izveidoties parādi tādas politikas īstenošanas dēļ, no kā parasti valstu valdības uzmanās. Arī *Augustin* un līdzautoru pētījumā ir norādīts, ka

³³ Chang, R., Velasco, A. (2020). Economic Policy Incentives to Preserve Lives and Livelihoods. *NBER Working Paper No. 27020*, 1 – 23.

³⁴ Aizenman, J., Jinjark, Y., Spiegel, M. M. (2022). Fiscal Stimulus and Commercial Bank Lending under COVID-19. *NBER Working Paper No. 29882*, 1 – 47.

pārmērīgs valsts parāds var bremsēt ekonomisko izaugsmi nākotnē, un valstis, kurās jau pirms tāda veida notikumiem bija samērā augsti valsts parāda līmeņi, pēckrīzes laikā cieš no ekonomiskajām grūtībām un segt izmaksas tādās ekonomikās ir diezgan grūti. Būtībā tas cieši sasaistās ar valstu spēju pretoties ekonomiskajam šokam, jo infekcijas slimības izplatības uzliesmojumu var saukt par tādu.

1.4. Tūrisma nozares saistība ar īstenoto ekonomisko politiku

Pakalpojumu sektors ir terciārais valsts saimniecības sektors, un sniedz milzīgu pieenesumu ekonomikai, it īpaši attīstītajās valstīs. *OECD* savā ziņojumā norāda uz pakalpojumu sektora lielo ieguldījumu valsts ekonomiskajā izaugsmē un darba vietu izveidē, līdz ar to tiek pieminēta nepieciešamība pielāgot valstu likumdošanu, kas sekmētu sektora veiksmīgāku funkcionēšanu un attīstību.³⁵ Piemēram, valsts atbalsta programmu izveidošana un barjeru, kas traucē uzņēmumiem, kas sniedz pakalpojumus, novēršana ir uzskatīta par mērķi, kas būtu jāsasniedz valstīm, lai sekmētu savas ekonomikas izaugsmi.

Silva un līdzautoru rakstā ir norādīts, ka definēt pakalpojumu sektoru ir diezgan grūti.³⁶ Parasti par pakalpojumiem uzskata visu to, ko nevar nosaukt par precēm, un izmanto to piemērus ilustratīvajā nolūkā. Savukārt galvenā pakalpojumu pazīme ir to netveramība. *OECD* jau pieminētajā ziņojumā definē pakalpojumus kā tādu ekonomisko aktivitāti, kas nav tieši saistīta ar preču ražošanu, ieguves rūpniecību un lauksaimniecību.³⁷ Vēl viena pakalpojumiem raksturīga pazīme ir tāda, ka to patērēšana notiek ražošanas brīdī – to nav iespējams glabāt vai pārvietot. Tehnoloģiju attīstība ļāva izmainīt sektora būtību un mūsdienu pasaulē ir iespējams īstenot pakalpojumu sniegšanu arī attālinātajā režīmā. To var attiecināt uz finanšu pakalpojumu sniegšanu, ar izglītību saistītiem pakalpojumiem, veselības konsultācijām un citām aktivitātēm, bet lielākā daļa nevar būt īstenota neklātienas formā, un daudz tāda veida pakalpojumu tiek sniegts tūrisma nozarē.

Pēc Pasaules Tūrisma organizācija (*UNWTO*) definīcijas, “tūrisms ir sociāls, kulturāls un ekonomisks fenomens, kas izpaužas kā cilvēku pārvietošanās uz vietām vai valstīm ārpus to ierastās vides personīgiem vai biznesa/profesionāliem mērķiem”.³⁸ Nozare ir saistīta ar ceļošanu, un ceļotāju aktivitāti. Ceļotāji, pēc ANO definīcijas, ir uzskatīti par “cilvēkiem, kas

³⁵ OECD. (2020). *The Service Economy*. OECD, p. 7.

³⁶ Siegfried, P. (2013). The importance of the service sector for the industry. *Conference: IPB Erasmus Week, Braganca*, 13 – 22.

³⁷ OECD. (2020). *The Service Economy*. OECD, p. 8.

³⁸ UNWTO. (2022). *Glossary of tourism terms*, pieejams <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms> [skatīts 15.04.2022].

pārvietojas starp dažādām ģeogrāfiskās atrašanās vietām ar dažādiem mērķiem un ilgumu”.³⁹ Atkarībā no tā, kā ceļotāji pārvietojas, tiek izšķirts iekšējais un starptautiskais tūrisms. Par iekšējo tūrismu var uzskatīt aktivitātes, ko veic valsts iedzīvotāji, neizbraucot ārpus savas mītnes valsts robežām. Savukārt starptautiskais tūrisms tiek īstenots, ja ceļotāji aizbrauc no savas mītnes valsts ar mērķi veikt ar tūrismu saistītas aktivitātes ārzemēs.⁴⁰ Tieši tādēļ šai ekonomikas nozarei piemīt izteikts starptautiskais raksturs, un procesi, kas notiek tajā, ir savstarpēji saistīti globālā līmenī. Tas nozīmē, ka, pat ja vienā valstī notiek izmaiņas tūrisma nozarē, piemēram, kādu notikumu dēļ nevar strādāt nozari veidojošie uzņēmumi, šī situācija var ietekmēt arī citu valstu ekonomikas. Rezultātā arī valsts lēmumiem, pieņemtajiem, lai koriģētu ekonomisko politiku vienā pasaules daļā, var būt ietekme uz procesiem citās pasaules daļās, ja tos vieno sadarbība tieši tūrisma nozares ietvaros.

Tūrisma nozari raksturo pakalpojumu sniegšana, un ceļotāju aktivitāti ekonomiskajā izteiksmē raksturo viņu izdevumi, kurus tie veic, lai saņemtu šos pakalpojumus. Tie ietver komplekso ceļojumu pirkšanu, izmitināšanas, ēdināšanas, transportēšanas pakalpojumus, izklaides pasākumu apmeklēšanu, atpūtas, kultūras un atveseļošanās pakalpojumus, suvenīru piedāvājumus un citas līdzīgas aktivitātes. Tādēļ tūrismu var nosaukt par darbintensīvu industriju, un tādas industrijas īpaši stipri skar infekcijas slimības izplatības gadījumi, jo pasākumu, kas parasti ir īstenoti, lai cīnītos ar slimības izplatību, mērķis ir mazināt cilvēku pārvietošanos un savstarpējo kontaktēšanos.⁴¹ Kā jau bija pieminēts, infekcijas slimības izplatības gadījumā pastāv liela iespējamība, ka tiks ierobežotas ceļošanas iespējas, un no tā cieš tieši tūrisma nozarē un tajā ietilpstošie uzņēmumi. Tas ievērojami pasliktina ekonomisko situāciju, jo uzņēmumi, kuru darbība ir atkarīga no tūristiem vai ir saistīta ar kāda cita veida pārvadājumiem un ārzemju sadarbības, nav spējīgi pilnvērtīgi funkcionēt vai ir spiesti vispār to pārtraukt. Šajā gadījumā ir īpaši svarīga valsts reakcija, kas sekmētu sektoru saglabāšanu, jo tūrisma, tāpat kā jebkura cita sektora, uzņēmumu darbības ierobežojumi var novest līdz uzņēmumu slēgšanai, kas attiecīgi samazina nodokļu maksājumus budžetā, darba vietu skaitu un izraisa citas līdzīgas problēmas.

Rezultātā šajā situācijā no saimnieciskās darbības ierobežojumiem ievērojami cieš izmitināšanas un ēdināšanas uzņēmumi, kas veido viesmīlības sektoru, un tādu pakalpojumu sniegšana, kas ir saistīta ar atpūtu un izklaidēm. Kopumā tāda veida darbība veido tūrisma nozari, un tā ir ļoti jutīga pret klātienē pakalpojumu sniegšanas ierobežojumiem. Tādus

³⁹ United Nations. (2010). *International Recommendations for Tourism Statistics 2008*. Series M No. 83/Rev.1, New York, p. 10.

⁴⁰ turpat, p. 11.

⁴¹ European Central Bank. (2020). The scarring effects of past crises on the global economy. *Economic Bulletin, Issue 8 / 2020*, 46 – 52.

pakalpojumus bieži vien nav iespējams aizvietot ar attālināto apkalpošanu, un cilvēku klātbūtne darbavietās ir obligāta. Ilgtermiņā šī situācija var izraisīt cita veida problēmas – darba spēka trūkumu.⁴² Ierobežojumu laikā nodarbinātie tūrisma nozarē var pārkvalificēties, lai kļūtu par darbiniekiem tādā nozarē, kas atļauj, piemēram, strādāt attālināti, un pēc ierobežojumu beigām cilvēki var neatgriezties tūrisma nozarē.

Tūrisma nozarē ietilpstošo uzņēmumu darbība ir lielā mērā atkarīgā no ārvalstu iedzīvotājiem, tā neeksistē izolētībā. Piemēram, izmitināšanas uzņēmumi apkalpo vietējos iedzīvotājus, bet lielākā daļa to klientu ir ārvalstu iedzīvotāji, kas atbrauc no ārzemēm un kam ir nepieciešams pavadīt naktis ārpus mājām. Ēdināšanas, atpūtas un izklaides pakalpojumiem ir līdzīga būtība, jo tieši tūristi sniedz lielāko pienesumu viņu darbībai. Pārvaldījuma pakalpojumi ir gandrīz pilnībā saistīti ar darbību starptautiskajā mērogā, līdz ar to notikumi ārvalstīs tiešā veidā ietekmē tādus uzņēmumu un ierobežo pakalpojumu sniegšanu. Lai palīdzētu uzņēmumiem pārvarēt tādas grūtības, ir nepieciešams valsts atbalsts, kas būtu samērā efektīvs, lai nepieļautu uzņēmumu slēgšanu, un tajā pašā laikā nebūtu pārāk aktīvs un neizraisītu negatīvas sekas nākotnē.

1.5. Valsts iejaukšanās ekonomikā novērtējums

Neraugoties uz to, ka valstis vienmēr lielā mērā kontrolē ekonomiku, strīdi par to, cik tas ir nepieciešams un kā tas ir jāvērtē, notiek jau vairākus gadsimtus. Zinātnieki mēģina noteikt valsts lomu ekonomikā, tās iejaukšanās ekonomikā sekas, priekšrocības, trūkumus, iespējas utt. Jautājums, vai valsts iejaukšanās ekonomikā ir nepieciešama, ir viens no svarīgākajiem ekonomikas teorijā. Tas ir radījis ilgstošas debates, ekonomikas teorijās, skolās. Tādēļ valstis ir tik atšķirīgas pat 21. gadsimtā, jo pareizā atbilde uz šo jautājumu joprojām nav atrasta. Īpaši aktuāls šis jautājums kļūst gadījumos, kad valsti skar problēmas. Tās var būt gan ārēji, gan iekšēji izraisītas, nopietnākās problēmas var pārvērsties krīzē, un tad valstij ir jāpieņem svarīgs lēmums par to, kādā veidā vajadzētu pārvarēt krīzi – iejaucoties valsts ekonomikā vai nē, cik stipri ir jāietekmē ekonomiskie procesi utt.

Atkarībā no paustā viedokļa, ir valsts aktīvās iejaukšanās ekonomikā piekritēji un tādas pieejas pretinieki. Viens no slavenākajiem piekritējiem ir Džons Meinards Keinss, kura vārdā tiek nosaukta teorija, kas norāda uz pozitīvām sekām valsts iejaukšanās ekonomikā gadījumā, piemēram, krīzes laikā. Piemēram, viena no krīzes problēmām ir pieprasījuma samazinājums, un Keinsa teorijā tiek norādīts uz to, ka monetārā politika nevar palielināt pieprasījumu tādos

⁴² European Central Bank. (2020). The scarring effects of past crises on the global economy. *Economic Bulletin, Issue 8 / 2020*, 46 – 52.

brīžos, bet fiskālajai politikai tādas spējas piemīt.⁴³ Tātad, pēc Keinsa viedokļa, valstij ir noteikti jāietekmē valsts ekonomika, un tas ir jādara ar fiskālās politikas palīdzību. Valsts institūcijām ir jāstrādā tā un jāizsludina tādi likumi, kas stimulētu kopējās izlaides apjoma palielināšanu. Tikai ar valsts palīdzību var stabilizēt ekonomisko situāciju un saglabāt to stabilitāti, kā arī sasniegt pilnu nodarbinātību.

Pretējā pieeja ir saistīta ar klasiskā liberālisma teoriju, kas uzsver ekonomiskās brīvības nepieciešamību. Teorija izveidojās, pateicoties klasiskās skolas principiem, ko uzsāka definēt Ādams Smits 18. gadsimtā. Klasiskās skolas pārstāvju vidū bija Deivids Rikardo, Žans-Batists Sejs, Tomass Roberts Maltuss, Džons Stjuarts Mills, bet 20. gadsimtā, balstoties uz viņu idejām, aktīvi darbojās citi ekonomisti, esot kā pretstats keinsisma idejām. Viens no ievērojamākiem šādas pieejas piekritējiem bija, piemēram, Frīdrihs Hajeks.⁴⁴ Viņš tiek uzskatīts par Austriešu ekonomiskās skolas pārstāvi, kas aktīvi aizstāvēja ekonomisko brīvību, un būtībā viņš ir ne tikai klasiskās teorijas pārstāvis, bet arī monetārisma ideju piekritējs. Atšķirībā no Keinsa, Hejeks uzskatīja valsts iejaukšanos ekonomikā par bīstamu, īpaši ņemot vērā tūlītējo pasākumu potenciāli negatīvo efektu nākotnē. Fiskālā politika netiek uzskatīta par efektīvu līdzekli, kas palīdzētu atrisināt nodarbinātības un ražošanas problēmas tirgus ekonomikas ietvaros. Pēc Hejeka uzskatiem, pasākumi, kurus valsts realizē krīzes laikā, var kaitēt valsts ekonomikai ilgtermiņā. Ja tāds pasākums ir efektīvs tagadnē un novērš krīzes izraisītās problēmas uzreiz, tad pastāv liela iespējamība, ka ilgtermiņā pozitīvais efekts var pārvērsties negatīvajā. Kā vienu no piemēriem var minēt procentu likmju samazinājumu, kas pēckrīzes periodā var izraisīt inflācijas pieaugumu, jo pārāk zemas procentu likmes izraisa sagrozījumu kapitāla tirgū un veido burbuļus aktīvu tirgū. Tātad arī monetārā politika nav uzskatīta par efektīvu instrumentu, kas jāizmanto, lai sekmētu valsts ekonomisko izaugsmi. Tieši pretēji, pārāk liels lētas naudas daudzums ir spējīgs izraisīt krīzi nākotnē, pat ja tuvākajā laikā tas var īslaicīgi uzlabot ekonomisko situāciju. Turklāt naudas apjoms ekonomikā Hejeka pieejā tiešām ir viens no faktoriem, kas ietekmē ekonomikas stāvokli un tās izaugsmes iespējas, bet lielāku uzmanību monetārajai politikai pievērsa cits zinātnieks, Miltons Frīdmans, kas ir monetārisma ideju aktīvs piekritējs un izstrādātājs. Šajā teorijā ir uzsvērti tieši centrālās bankas un monetārās politikas, ko tā īsteno, svarīga loma ekonomiskajā situācijā.⁴⁵ Ar tās palīdzību ir iespējams ietekmēt cenas un kopējās izlaides apjomu, jo, jo vairāk naudas cirkulē ekonomikā, tas ir, centrālā banka izlaiž vairāk naudas, jo vairāk palielinās cenas valstī jeb pieaug inflācijas līmenis.

⁴³ Eggertsson, G. B., Petracchi, C. (2021). Mr. Keynes and the “Classics”; A Suggested Reinterpretation. *NBER Working Paper No. 29158*, 1 – 34.

⁴⁴ Friedman, B. M. (2000). Monetary Policy. *NBER Working Paper No. 8057*, 1 – 32.

⁴⁵ turpat, 1 – 32.

Mūsdienu pētnieku viedokļi par to, cik ir nepieciešama valsts iejaukšanās ekonomikā, arī atšķiras. Piemēram, *Islam* un līdzautori savā pētījumā secināja, ka, monetārajai politikai ir noteicošā loma ekonomikas stabilizēšanā – tai ir cieša saistība ar ekonomisko izaugsmi ilgtermiņā.⁴⁶ Tika secināts, ka valūtas kursa un procentu likmju paaugstināšanās novērš ekonomisko izaugsmi. Tika secināts, ka valūtas kursa un procentu likmju paaugstināšanās novērš ekonomisko izaugsmi. Piemēram, jaunattīstības valstīs ir vērts pazemināt kredītēšanas procentu likmes, jo tas veicinās investīcijas un ienākumus. Naudas piedāvājuma palielinājums ekonomikā ar kārtīgu inflācijas līmeņa kontroli uzlabo nodarbinātības iespējas un kopējo izlaistās produkcijas daudzumu, tādējādi veicinot ekonomikas izaugsmi. Savukārt ilgspējīga izaugsme ir iespējama tikai tad, ja monetārā politika tiek īstenota kopā ar izstrādāto ilgtermiņa attīstības plānu, kas novērstu potenciālās krīzes iestāšanos. Fiskālās politikas modernais novērtējums jau bija pieminēts šajā nodaļā, un kopsavilkumā var teikt, ka gan tās priekšrocības, gan trūkumi ir analizēti un ņemti vērā. Ir apzinātas politikas iespējas, jo, pielāgojot to apstākļiem, valstij ir iespēja stimulēt ekonomisko aktivitāti, veidot jaunas darba vietas un sekmēt bezdarba līmeņa samazināšanos, atbalstīt sabiedrību ekonomiskā šoka vai krīzes laikā utt. Turklāt tās potenciālais negatīvais efekts arī ir izvērtēts, un tas, ka ir jāuzmanās no pārāk aktīvās fiskālās politikas īstenošanas, ir pieminēts lielākajā daļā mūsdienu pētījumos.

Savukārt, piemēram, *Mian* un līdzautora pētījumā ir norādīta kompromisa kā parādības īpaša loma īstentās ekonomiskās politikas novērtējumā.⁴⁷ Valsts iejaukšanās ekonomikā bieži vien var būt kritizēta gan klasiskajās teorijās, gan mūsdienu pētījumos, bet ar tās palīdzību ir iespējams sasniegt vairākus nepieciešamus mērķus, ko novērtētu valsts iedzīvotāji un uzņēmumi, jo, kad tiem ir nepieciešams atbalsts, valstij ir instrumenti, lai to izdarītu. Rezultātā, ir jāsaprot, ka, ja valsts iejaucas ekonomiskajos procesos, tam ir gan pozitīvie, gan negatīvie aspekti, un, sameklējot izdevīgāko tādu aspektu kombināciju, tad tādas politikas īstenošanu var nosaukt par pēc iespējas veiksmīgāku. Pētījumā ir pieminēta arī politisko uzskatu loma ekonomiskās politikas izstrādes un īstenošanas procesā, kā arī lēmumu par valsts iejaukšanos ekonomikā pieņemšanas procesā. Atkarībā no uzskatiem, politiķi, kas nosaka ekonomisko politiku, var pieņemt lēmumus, kas izveidojušajā situācijā nebūtu visefektīvākie, bet atbilstu tikai viņu politiskajiem uzskatiem. Piemēram, ja kādā situācijā būtu noderīgi mazināt valsts lomu ekonomikā, tas var arī netikt izdarīts tikai tādēļ, ka vadošie politiķi agrāk tā nedarīja un nevēlas mainīt savu nostāju. Tādā gadījumā ekonomisko problēmu risināšanas efektivitāte ir

⁴⁶ Islam, S., Hossain, E., Chakroborty, S., Sultana, N. (2021). Does the monetary policy have any short-run and long-run effect on economic growth? A developing and a developed country perspective. *Emerald Publishing Limited*, 26 – 49.

⁴⁷ Mian, A., Sufi, A. (2008). The Political Economy of the U.S. Mortgage Default Crisis. *NBER Working Paper No. 14468*, 1 – 34.

vissliktākā, jo neatbilst racionalitātes principiem un kaitē ne tikai esošajam ekonomikas stāvoklim, bet arī tās turpmākās izaugsmes iespējām.

Kopumā, vērtējot valsts lomu ekonomiskajos procesos, ir jāaplūko ikviens atsevišķs gadījums, apskatot valsts iejaukšanās intensitāti, iemeslus, kāpēc tas tika vai netika izdarīts, kā arī šādas aktivitātes sekas. Process ir pārāk sarežģīts, līdz ar to vispārināt to ir ļoti grūti, un šo jautājumu vēl ilgu laiku pētīs ekonomisti.

Teorētiskā apskata kopsavilkumā jāpiemin ekonomiskās politikas kā parādības plašums. Pastāv ļoti daudz iespēju, kādā veidā valsts var ietekmēt savas ekonomikas esošo stāvokli un turpmāko attīstību. Ekonomiskā politika ļauj sasniegt dažādus mērķus un, pielāgojot to, var sasniegt dažādus rezultātus, kas, pēc valdības viedokļa, sekmē nacionālu interešu īstenošanu ekonomiskajā aspektā. Galvenokārt to īsteno ar fiskālās un monetārās politikas koriģēšanu, nosakot izdevumu apjomu, nodokļu sloga līmeni, procentu likmes, un tam ir tieša saistība ar ekonomisko aktivitāti valstī, jo ietekmē gan privāto, gan juridisko personu uzvedību. Īpaša nozīme ekonomiskajai politikai ir dažādu grūtību laikā, ko piedzīvo valsts, piemēram, ekonomiskā šoka gadījumā vai krīzes laikā. Šādi procesi ir saistīti ar augstu ekonomisko nenoteiktību un sabiedrībai bieži ir nepieciešams valsts atbalsts tādā situācijā.

Īpašais krīzes veids ir tāds, kuru izraisa infekcijas slimības izplatība, kas pati par sevi tiek uzskatīta par ekonomisko šoku. Tādā gadījumā ir jāievieš masveida ierobežojumi, kas sekmētu izplatības līmeņa samazinājumu un sabiedrības atveseļošanu, bet tiem ir blakusefekts – traucējumi saimnieciskajā darbībā un ekonomiskās aktivitātes līmeņa samazinājums. Ierobežojumi skar darbinātības nozares, kuru vidū ir tūrisms. Nozare stipri cieš no infekcijas slimības izplatības gadījumiem un uzņēmumi, kas sniedz ar to saistītus pakalpojumus, nevar pilnvērtīgi funkcionēt. Samazinās uzņēmumu apgrozījums, darbinieki zaudē darba vietas, parādās problēmas ar likviditāti, un uzņēmums var būt pavisam likvidēts šādu problēmu dēļ. Viens no tūrisma nozares sektoriem, kas infekcijas slimības izplatības gadījumā saskaras ar tādām problēmām ir viesmīlības sektors, kurā ietilpst izmitināšanas un ēdināšanas uzņēmumi. Lai novērstu šīs negatīvās ekonomiskās sekas, bieži ir nepieciešama valsts palīdzība, lai ar attiecīgās ekonomiskās politikas palīdzību novērstu šīs problēmas. Protams, ir jāuzmanās no pārmērīgas iejaukšanās ekonomiskajos procesos, lai nekaitētu ekonomiskajai izaugsmei nākotnē, bet apzinīgi izstrādātas atbalsta programmas ir spējīgas palīdzēt pārvarēt dažādas grūtības.

2. COVID-19 PANDĒMIJAS APKAROŠANA BALTIJAS VALSTĪS AR EKONOMISKĀS POLITIKAS PALĪDZĪBU UN TĀS IETEKME UZ VIESMĪLĪBAS SEKTORU

2.1. Covid-19 pandēmijas raksturojums un tās ietekme uz saimniecisko darbību

2020. gadā pasauli skara masveida pandēmija, kuras iemesls bija Covid-19 infekcijas slimības izplatība, ko izraisa SARS-CoV-2 koronavīruss.⁴⁸ Pirmie saslimšanas gadījumi tika reģistrēti 2019. gada beigās Ķīnā, un pakāpeniski tādu gadījumu skaits palielinājās arī citās pasaules daļās. SARS-CoV-2 koronavīrusu raksturo liels izplatības ātrums, kas izraisīja masveida cilvēku saslimšanu ar Covid-19 slimību visā pasaulē, tajā skaitā arī Baltijas valstīs – Latvijā, Igaunijā un Lietuvā. Rezultātā, 2020. gada 11. martā PVO paziņoja, ka infekcijas izplatības mērogs ir sasniedzis globālās pandēmijas līmeni.

Lai apkarotu slimību un tās izplatību, bija nepieciešama aktīva valstu iesaiste. Valdību lēmumi dažādās valstīs, kā arī kopīga rīcība, bija vērsta uz saslimušo cilvēku dzīvību glābšanu, atbalstot veselības aprūpes jomu un nodrošinot to ar pietiekamiem ārstēšanas resursiem. Turklāt lielāka uzmanība tika pievērsta preventīvajiem pasākumiem, kas pasargātu iedzīvotājus no saslimšanas ar Covid-19. Tāda tipa pasākumi bija daudz plašāki un tika ieviesti diezgan ātri visās valstīs, tikko bija reģistrēti saslimšanas gadījumi, un to rezultāts bija ne tikai slimības izplatības ātruma mazināšana, bet arī tieša ietekme uz iedzīvotāju ikdienu un valstu ekonomikām. Pirmkārt, gandrīz pilnībā tika pārtraukta cilvēku ieceļošana valstīs, tika ierobežota cilvēku pārvietošanās valsts mērogā, un šī pasākuma veicināšanas nolūkā bija ierobežota vairāku uzņēmumu un valsts iestāžu darbība. Tika atcelti pasākumi, kas paredz cilvēku pulcēšanos. Kritiskajos brīžos tika pieņemti lēmumi par mājāsēdes un komandantstundas ieviešanu. Rezultātā savu darbību turpināja tikai tādi uzņēmumi un iestādes, kas ir nepieciešamas, lai nodrošinātu primārās iedzīvotāju vajadzības, vai arī varēja pāriet uz attālināto darbību, samazinot cilvēku kontaktēšanos slimības izplatības apkarošanas nolūkā.

Kopumā Baltijas valstīs pieņemtie lēmumi šajā situācijā bija līdzīgi lēmumiem, kurus pieņēma citās valstīs, it īpaši Eiropas Savienības dalībvalstīs. Savukārt arī ietekme, kuru šāda rīcība atstāja uz Baltijas valstu ekonomikām, bija izteikti negatīva. Lielākā daļa pasaules valstu cieta tieši ekonomiski no Covid-19 pandēmijas, jo slimību apkarošanas pasākumi neļāva turpināt ierasto saimniecisko darbību tajās. Ekspertu vidū nav vienotā viedokļa par to, ko tieši izraisīja Covid-19 pandēmija – ekonomisko šoku vai krīzi, bet cīņā ar šīm sekām tik un tā bija

⁴⁸ World Health Organization. (2022). *Coronavirus disease (COVID-19)*, pieejams: https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab_1 [skatīts 15.03.2022.].

aktīvi jāiesaistās valstu valdībām, arī Baltijas valstīs. Tas atspoguļojas pieņemtajos likumos, izstrādātajās atbalsta programmas, un attiecīgās ekonomiskās politikas ieviešanā.

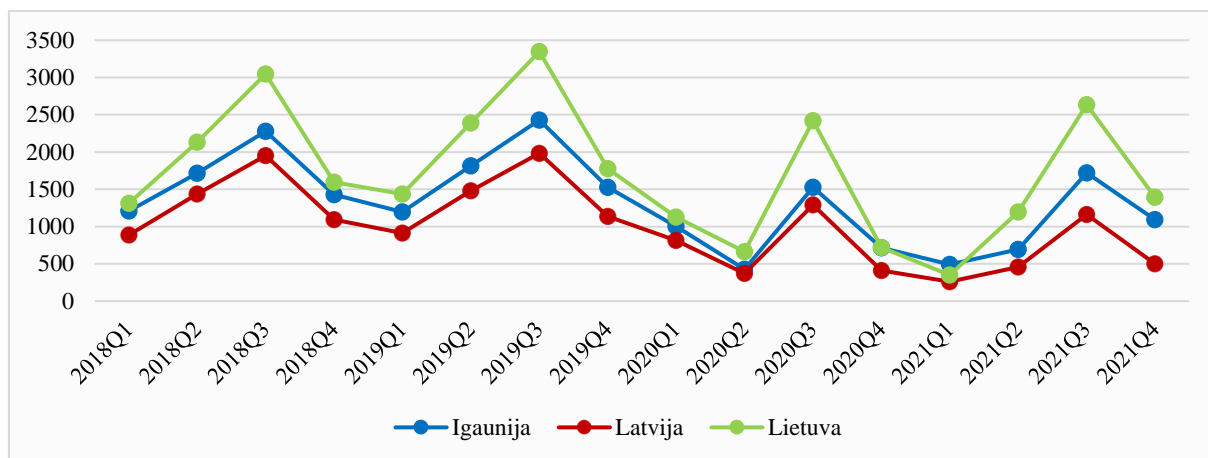
Covid-19 pandēmiju raksturo viļņi, un tieši valdību rīcībai bija tieša ietekme uz to ilgumu. Atkarībā no īstenotās politikas, vērstās uz slimības apkarošanu, mainījās saslimušo skaits, un pretēji. Saslimušo skaita pieauguma brīžos slimību ierobežojošo pasākumu daudzums un mērogs bija plašāks, līdz ar to arī ekonomiskā aktivitāte izteikti samazinājās. Savukārt tad, kad slimības izplatības mērogs mazinājās, radās iespēja atjaunot saimniecisko darbību.

Baltijas valstīs par pirmo vilni uzskata periodu no 2020. gada marta (kad šajās valstīs tika reģistrēti pirmie Covid-19 slimības gadījumi) līdz 2020. gada vasaras sākumam, kad saslimušo skaita pieaugums sāka palēnināties. Pēc ekspertu viedokļa, otrais vilnis Baltijas valstīs sākās 2020. gada rudenī – ar atšķirīgu intensitāti septembrī, oktobrī un novembrī Baltijas valstīs atkal sāka palielināties saslimušo ar Covid-19 slimību skaits.⁴⁹ Situācija ar saslimšanas gadījumu stabilizējās 2021. gada pavasara beigās, bet vasaras vidū sāka strauji izplatīties Covid-19 koronavīrusa delta variants, kas pakāpeniski izraisīja trešo vilni visās Baltijas valstīs. Šī viļņa laikā arī nomainījās Covid-19 koronavīrusa variants, kas dominēja kopējā saslimšanas apjomā un izraisīja augstu slimības izplatības līmeni – ja viļņa sākumā tas bija delta variants, tad 2021. gada decembrī par visizplatītāko variantu kļuva omikrona paveids. 2022. gada pavasarī iedzīvotāju skaits ar reģistrēto Covid-19 slimību atkal sāka samazināties, liecinot par trešā viļņa beigām.

Pieminētajiem viļņiem piemīt līdzīgas īpašības, tomēr tos raksturo arī daudzas atšķirības. Tās izpaužas gan izplatības intensitātes un laika perioda ziņā, gan valdības pieņemto lēmumu ziņā. Atšķirības var saskatīt gan valstu salīdzinājumā, aplūkojot situāciju Latvijā, Igaunijā un Lietuvā, kā arī notikušo viļņu salīdzinājumā. Turklāt ikviena viļņa laikā visās Baltijas valstīs valdībām bija jāiesaistās Covid-19 pandēmijas izraisīto problēmu risināšanā, un par vienu no svarīgākajām metodēm, kas tika izmantota šajā procesā, kļuva attiecīgās ekonomiskās politikas pielietošana. Ieviestie ierobežojumi Covid-19 slimības apkarošanas nolūkā traucēja ierastajai ekonomikas funkcionēšanai – to dēļ daudziem uzņēmumiem bija jāierobežo vai pilnībā jāaptur sava darbība, kas kļuva par sarežģītas ekonomiskās situācijas izveidošanās iemeslu. Nepieciešamība ieviest mājāsēdi, ierobežot cilvēku pārvietošanos un citus līdzīgus ierobežojumus, izraisīja uzņēmumu darbības traucējumus gandrīz visos ekonomikas sektoros. Turklāt tūrisma nozare kļuva par vienu, kas cieta no ieviestajiem ierobežojumiem visvairāk, jo tūrisma uzņēmumu darbība ir atkarīga ne tikai no vietējo iedzīvotāju aktivitātes, bet lielā mērā - no ārvalstu tūristiem, kas, sākoties Covid-19 pandēmijai, zaudēja iespēju iecerot

⁴⁹ Parliament of Estonia. (2020). *A comparative review of socio-economic implications of the coronavirus pandemic (COVID-19) in the Baltic States*. Foresight Centre of Parliament of Estonian, p. 2.

Baltijas valstīs. Pēc Eurostat apkopotajiem datiem par to, kā cilvēki izmantoja izmitināšanas uzņēmumu pakalpojumus Baltijas valstīs pēdējo 3 gadu laikā, redzams, kā Covid-19 ierobežojumi ietekmēja tūristu daudzuma izmaiņas Baltijas valstīs (skat. 2.1. att.).

2.1. att. Pavadītās nakts izmitināšanas uzņēmumos (sadalījums ceturkšņos) Baltijas valstīs no 2018. līdz 2021. gadam (tūkst.)

Avots: Autora izveidots, pamatojoties uz Eurostat datiem.⁵⁰

Pieejamie dati rāda informāciju par to, cik daudz nakšu cilvēki pavadīja Baltijas valstu izmitināšanas uzņēmumos pēdējo 3 gadu laikā, sniedzot priekšstatu ceturkšņu griezumā. Ja 2019. gadā pavadīto nakšu skaits pieauga, salīdzinot ar 2018. gada rezultātiem, tad visās Baltijas valstīs 2020. gadā tiek novērots izteikts kritums pakalpojumu izmantošanā, salīdzinājumā ar 2019. gadu. Dinamika ir pilnībā vienāda, salīdzinot pavadīto nakšu skaitu pa ceturkšņiem, kā arī valstu vidū. Visaugstākais rezultāts aplūkotajā laika periodā bija Lietuvai bet zemākais – Latvijā, un izmaiņas dinamikā bija attiecīgas. Tikai 2021. gadā pirmajā ceturksnī pavadīto nakšu skaits Igaunijā bija augstāks par Lietuvas rezultātu. 2021. gada visu ceturkšņu datus ir novērota tendence uzlaboties, un rādītāji ir labāki nekā bija 2020. gadā, bet izvēlētā rādītāja līmenis joprojām nerasniedza 2018. un 2019. gada rezultātus.

Arī pēc UNWTO ziņojuma, Covid-19 pandēmija ir uzskatīta par notikumu ar izteikti negatīvo ietekmi uz ceļojumiem un tūrismu kā vienu no ekonomikas nozarēm.⁵¹ Ceļošanas ierobežojumi un cilvēku pārvietošanās un pulcēšanas ierobežojumi, kuru dēļ bija jāierobežo saimnieciskā darbība un pakalpojumu sniegšana, izraisīja īpašas grūtības izmitināšanas un ēdināšanas uzņēmumu darbībā, kas tiek uzskatīti par viesmīlības sektora uzņēmumiem. Pēc

⁵⁰ Eurostat. (2022). *Nights spent at tourist accommodation establishments - monthly data*, pieejams: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tour_occ_nim/default/table?lang=en [skatīts 31.03.2022.].

⁵¹ UNWTO. (2022). *International Tourism and COVID-19*, pieejams: <https://www.unwto.org/international-tourism-and-covid-19> [skatīts 15.03.2022.].

NACE (saimniecisko darbību statistiskā klasifikācija Eiropas Kopienā) 2. redakcijas⁵² šādi uzņēmumi sniedz izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumus (kods: I):

- Izmitināšanas sadaļā (I55) ietilpst cilvēku nodrošināšana ar apmešanas vietām, piemēram, viesnīcas, kūrortviesnīcas, moteli, viesu mājas, jauniešu hosteli, kempingu, atpūtas transportlīdzekļu laukumu un apdzīvojamo autopiķabju laukumu darbība un citi līdzīgus pakalpojumus sniedošie uzņēmumi;
- Ēdināšanas sadaļā (I56) ietilpst tādi uzņēmumi, kuri sniedz ēdienu un dzērienu nodrošināšanas pakalpojumus, piedāvājot ēdienus un dzērienus, kas paredzēti tūlītējam patēriņam, kas ir restorāni, kafējnīcas, ātrās apkalpošanas ēdināšanas iestādes, ēdināšanas iestādes ar ēdienu pārdošanu promnešanai, saldējuma tirdzniecības furgoni, pārvietojami pārtikas rati, bāri, krogi, kafetērijas, pārvietojamas dzērienu tirdzniecības vietas, kā arī izbraukuma ēdināšanas pakalpojumu sniegšana pēc pasūtījuma.

Visus pieminētos uzņēmumus Baltijas valstīs skāra ieviestie ierobežojumi, jo pēc valdības lēmuma to darbību skāra pakalpojumu sniegšanas ierobežojumi dažādos brīžos kopš pandēmijas sākuma. Rezultātā, tādi uzņēmumi sāka ciest no finansiālām grūtībām, nevarēja nodrošināt darba vietas saviem darbiniekiem, kā arī vispār tiem varēja draudēt likvidācija maksātnespējas dēļ. Lai novērstu radušās problēmas, Baltijas valstīm bija attiecīgi jāizstrādā tāda ekonomiskā politika un jāpieņem citi ar to saistītie lēmumi, kas sekmētu uzņēmumu “izdzīvošanu”.

2.2. Covid-19 izplatības ierobežojumu ietekme uz Baltijas valstu viesmīlības sektora uzņēmumiem

Kā jau bija pieminēts, Covid-19 pandēmija ir stipri ietekmējusi uzņēmumu darbību viesmīlības sektorā Baltijas valstīs, un valsts rīcībai un pieņemtajiem lēmumi šajā situācijā arī bija ievērojama ietekme uz šiem uzņēmumiem. Pirmkārt, tie ir lēmumi, ko pieņēma valdības Latvijā, Igaunijā un Lietuvā, lai apkarotu Covid-19 slimības izplatību, kā arī turpmāk izstrādāta ekonomiskā politika, kuras mērķis bija palīdzēt šiem uzņēmumiem pārvarēt grūtības, ko izraisīja ieviestie ierobežojumi.

Pēc ekspertu viedokļa, visu Baltijas valstu reakciju uz Covid-19 izplatības ierobežošanu var vērtēt kā ļoti ātru pirmā Covid-19 izplatības viļņa laikā. 3 nedēļu laikā kopš pirmā reģistrēta

⁵² Centrālā statistikas pārvalde. (2022). *NACE: Saimniecisko darbību statistiskā klasifikācija Eiropas Kopienā, 2. redakcija*, pieejams: <https://www.csp.gov.lv/lv/klasifikacija/nace-saimniecisko-darbibu-statistiska-klasifikacija-eiropas-kopiena-2-redakcija/nace-saimniecisko-darbibu-statistiska-klasifikacija-eiropas-kopiena-2-redakcija> [skatīts 20.03.2022.].

inficēšanas gadījuma (2020. gada 27. februārī tika konstatēts pirmais inficēšanas gadījums Igaunijā) visās Baltijas valstīs vai nu tika izsludināta ārkārtējā situācija vai bija ieviesta mājseide.⁵³ Pirmkārt, tika ieviesti ceļošanas ierobežojumi, un uzņēmumi viesmīlības sektorā zaudēja lielu daļu no saviem klientiem, ko parasti apkalpo, jo ēdināšanas, un it īpaši izmitināšanas pakalpojumus sniedzošie uzņēmumi lielā mērā orientējas uz ārvalstu ceļotājiem. To darbība ir stipri atkarīga no to daudzuma un tā samazināšanās negatīvi ietekmē šo uzņēmumu darbību. Arī ierobežojumi attiecībā uz cilvēku pārvietošanos valsts ietvaros mazināja šādu uzņēmumu klientu skaitu (14 dienu pašizolācija pēc iebraukšanas no ārzemēm un karantīnas ievērošana saslimšanas gadījumā). Otrkārt, valdību atbildes reakcija ietvēra ekonomiskās aktivitātes ierobežojumus – attiecībā uz saimniecisko darbību (tirdzniecību un pakalpojumu sniegšanu) un sabiedriskām aktivitātēm (aizliegums organizēt pasākumu), kas mazinātu cilvēku pulcēšanos un nodrošinātu sociālo distancēšanos.⁵⁴ Rezultātā tika apturēta tādu pakalpojumu sniegšana, kuri notiek klātienē, kas ir raksturīgs tieši viesmīlības sektoram.

Kopumā šādu reakciju Baltijas valstīs klasificē kā diezgan ātru – valdības mobilizēja valsts institūcijas, lai apkarotu slimības izplatību un mazinātu ierobežojumu ietekmi uz saimniecisko darbību. Turklāt Baltijas valstu valdības sadarbība pirmā viļņa laikā nebija cieša. Valstis atsevišķi izstrādāja atbildes reakciju uz Covid-19 izplatību, kas negatīvi ietekmēja viesmīlības sektora uzņēmumus, bet ļāva sasniegt vēlamo rezultātu slimības izplatības mazināšanā. Pirmā viļņa laikā ieviestie ierobežojumi tiešām minimizēja Covid-19 inficēšanas gadījumus visās Baltijas valstīs. Tādēļ, kad jau tas bija sasniegts, valstis tomēr pieņēma svarīgus lēmumus par kopīgu rīcību Covid-19 pandēmijas laikā. Par vienu no tādiem lēmumiem kļuva *Baltijas burbuļa* izveide. Baltijas valstu ietvaros 2020. gada 6. maijā tika noņemti robežu šķērsošanas ierobežojumi, un šo valstu iedzīvotāji varēja brīvi ceļot burbuļa ietvaros, neievērojot pašizolāciju, iebraucot valstī (ar atrunu, ka tāds ceļotājs 14 dienu laikā pirms robežas šķērsošanas nebija izbraucis ārpus Baltijas valstīm). Tāds burbulis pastāvēja līdz 2020. septembrim (11. septembrī Latvija kļuva par pirmo valsti, kas atkal ieviesa ierobežojumus ieceļošanai no Igaunijas), kad saslimušo skaits atkal sāka pieaugt un bija sācies nosacītais otrais vilnis Covid-19 pandēmijas ietvaros.⁵⁵ Turklāt, *burbuļa* izveide bija svarīga viesmīlības sektora ietvaros, jo tajā brīdī valstīs jau tika atcelti vairāki ierobežojumi, saistīti ar pakalpojumu sniegšanu, un izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumu sniedzošie uzņēmumi varēja atkal apkalpot ne tikai vietējos klientus, bet arī ceļotājus no pārējām Baltijas valstīm.

⁵³ Webb, E., Winkelmann, J., Scarpetti, G. et al. (2021). Lessons learned from the Baltic countries' response to the first wave of COVID-19. *Health policy*, 1 – 8.

⁵⁴ Baltic Assembly. (2020). *Comprehensive analysis of the cooperation of the Baltic states during COVID-19 crisis*. Baltic assembly, p. 5.

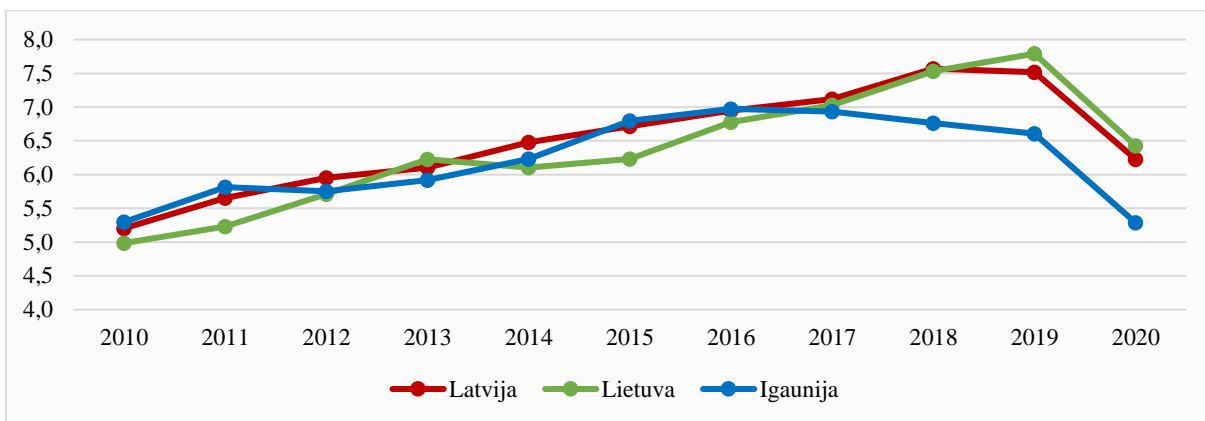
⁵⁵ turpat, p. 12.

Otrais vilnis Baltijas valstīs bija daudz stiprāks salīdzinājumā ar pirmo. To raksturo arī atšķirības slimības izplatībā šajās valstīs, bet gan saslimšanas rādītāji, gan valdības lēmumi un uzņēmumu darbība otrā viļņa laikā stipri atšķirās no situācijas pirmā viļņa laikā. Ja pirmā viļņa laikā saslimšanas rādītāji bija vieni no zemākajiem pasaulē, tad otro vilni Baltijas valstīs raksturo vieni no augstākajiem saslimšanas rādītājiem Eiropā. Tādēļ atšķirīga bija arī valstu atbildes reakcija uz šo situāciju, kas savukārt atkal tieši ietekmēja uzņēmumu darbību viesmīlības sektorā. Otrā viļņa sākumā (rudenī un ziemā) situācija ar saslimušo skaitu Latvijā un Lietuvā bija sliktāka nekā Igaunijā.⁵⁶ Līdz ar to pirmo divu valstu valdību reakcija bija stingrāka nekā Igaunijā, ieviešot tādus ierobežojumus, kas sekmētu sociālās distancēšanās ievērošanu, tajā skaitā arī viesmīlības sektora uzņēmumu darbības ierobežojumus. Turklāt Igaunijā tie tādi nebija, līdz ar to saslimušo skaits ievērojami pieauga tikai 2021. gada pavasarī, un tikai tad stingrie ierobežojumi, kas ir saistīti ar pakalpojumu sniegšanu, tika ieviesti. Baltijas valstu valdību rīcība otrā viļņa sākumā tiek bieži kritizēta, jo vēlā valdības reakcija uz saslimušo skaita pieaugumu viļņa sākumā izraisīja masveida iedzīvotāju saslimšanu ar Covid-19 slimību. Kā rezultāts, turpmākās metodes, lai apturētu šo procesu, bija ļoti stingras un ilgstošas, kas atspoguļojās ievērojamos traucējumos viesmīlību sektora uzņēmumu darbībā.

2021. gada pavasara beigās sanāca apturēt straujo Covid-19 slimības izplatību, bet jaunie vīrusa paveidi izraisīja jauno slimības izplatības vilni 2021. gada otrajā daļā. Turklāt trešais vilnis atšķirās no pirmā un otrā vakcīnas pieejamības dēļ. Daudz ieviesto ierobežojumu bija saistīts ar vakcinēšanās vai pārslimošanas sertifikāta esamību – ja tāda nebija uzņēmumu darbiniekiem, tad darbību nevarēja turpināt tieši uzņēmums (vai tā bija jāierobežo). Savukārt darbību varēja turpināt tādi viesmīlības sektora uzņēmumi, kuros darbiniekiem bija šāds sertifikāts, apkalpojot klientus arī ar sertifikātiem. Šāds darbības princips tika nosaukts par darbību *zaļajā zonā*. Pēc valdības noteiktajiem noteikumiem daži uzņēmumi varēja strādāt arī *sarkanajā zonā*, kas nozīmēja visu klientu apkalpošanu, neatkarīgi no sertifikāta esamības. Kopumā šādi darbības nosacījumi padarīja trešo vilni par ne tik smagu viesmīlības sektora uzņēmumiem, jo ļāva turpināt savu darbību gandrīz bez ierobežojumiem, izņemot mājāsēdes brīžus un komandantstundas ieviešanu dažos laika periodos.

Pamatojot Covid-19 pandēmijas negatīvo ietekmi uz viesmīlības sektora uzņēmumiem ar statistisko datu palīdzību, tika izvēlēts analizēt 3 rādītājus. Pirmkārt, pandēmija izraisīja problēmas ar nodarbinātību viesmīlības sektora uzņēmumos. Nodarbinātības dinamika izmitināšanas uzņēmumos ir pieejama 2.2. attēlā.

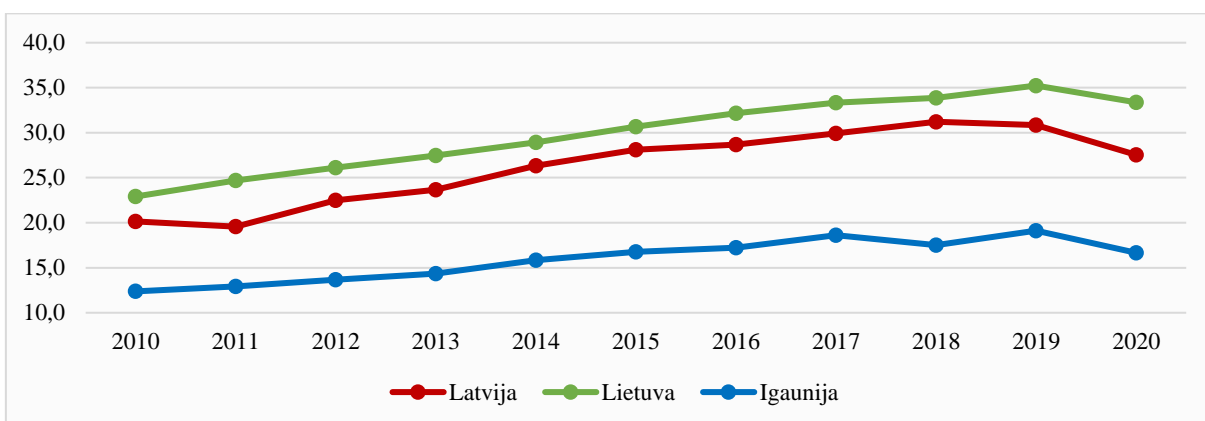
⁵⁶ Friedrich-Ebert-Stiftung. (2021). *The Different Faces of COVID-Era Reality. The Emerging Corona Generation in the Baltic States*. Friedrich-Ebert-Stiftung e.V., p. 35.

2.2. att. Nodarbināto skaita dinamika izmitināšanas uzņēmumos Baltijas valstīs no 2010. līdz 2020. gadam (tūkst.)

Avots: Autora izveidots, pamatojoties uz Baltijas valstu oficiālajiem statistikas portāliem.⁵⁷

Pirms Covid-19 pandēmijas izmitināšanas uzņēmumos strādājošo skaits diezgan stabili auga, un līdzīgu situāciju var aplūkot ēdināšanas uzņēmumu datos (skat. 2.3. att.).

2.3. att. Nodarbināto skaita dinamika ēdināšanas uzņēmumos Baltijas valstīs no 2010. līdz 2020. gadam (tūkst.)

Avots: Autora izveidots, pamatojoties uz Baltijas valstu oficiālajiem statistikas portāliem.⁵⁸

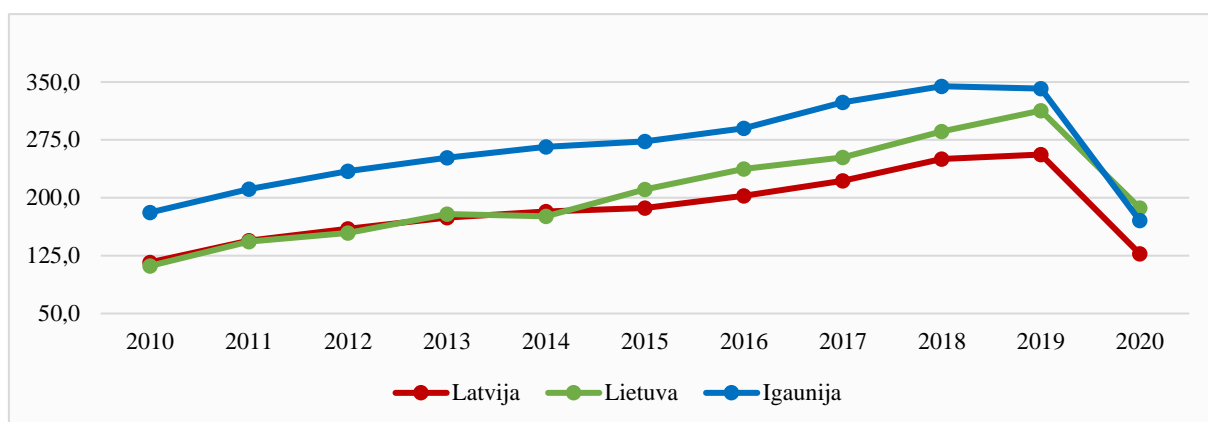
Kopumā ēdināšanas uzņēmumos nodarbināto skaits visās Baltijas valstīs ir lielāks nekā izmitināšanas uzņēmumos. Savukārt 2020. gadā, salīdzinot ar 2019. gadu, abu veidu uzņēmumi piedzīvoja strauju kritumu nodarbināto skaitā. Visvairāk cieta izmitināšanas uzņēmumi Igaunijā, jo to rezultāts šajā pozīcijā 2020. gadā bija par 20% zemāks nekā 2019. gadā, uzrādot zemāko rezultātu pēdējo 10 gadu laikā. Arī Igaunijas ēdināšanas uzņēmumos nodarbināto skaits samazinājās visvairāk Baltijas valstu vidū – par gandrīz 13%. Vismazāk no Covid-19 pandēmijas cieta Lietuvas ēdināšanas uzņēmumi, kuru rezultāts 2020. gadā pasliktinājās, bet tikai par 5,3%. Savukārt izmitināšanas uzņēmumi cieta nodarbināto skaita samazinājuma daudz

⁵⁷ Oficiālās statistikas portāls – Latvijas oficiālā statistika. (2022). *Uzņēmējdarbība*, pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/uznemejdarbiba> [skatīts 31.03.2022]; Statistics Estonia. (2022). *Financial statistics of enterprises*, pieejams: <https://www.stat.ee/en/find-statistics/statistics-theme/economy/financial-statistics-enterprises> [skatīts 31.03.2022]; Official Statistics Portal. (2022). *Indicators database*, pieejams: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize/> [skatīts 31.03.2022].

⁵⁸ turpat.

vairāk, jo arī Lietuvā un Latvijā 2020. gadā tas samazinājās par vairāk nekā 17%, salīdzinot ar 2019. gadu. Latvijas ēdināšanas uzņēmumos tika novērots kritums par 10,7%.

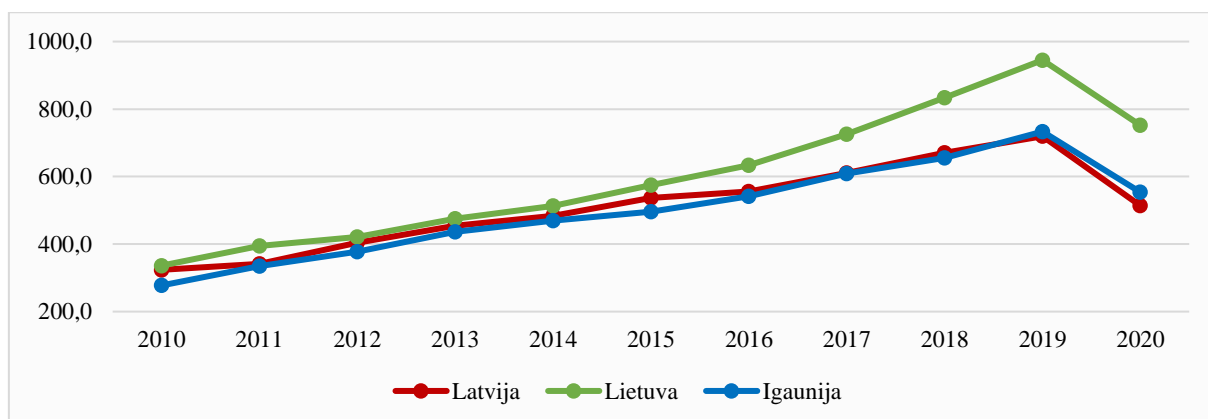
Nākamā rādītāja – apgrozījuma – dinamika ir līdzīga nodarbināto skaita dinamikai. Izmitināšanas uzņēmumu rezultāti ir pieejami 2.4. attēlā.

2.4. att. **Apgrozījuma dinamika izmitināšanas uzņēmumos Baltijas valstīs no 2010. līdz 2020. gadam (milj.)**

Avots: Autora izveidots, pamatojoties uz Baltijas valstu oficiālajiem statistikas portāliem.⁵⁹

Izmitināšanas uzņēmumu kopējais apgrozījums ir mazāks par ēdināšanas uzņēmumu rādītājiem (skat. 2.5. att.).

2.5. att. **Apgrozījuma dinamika ēdināšanas uzņēmumos Baltijas valstīs no 2010. līdz 2020. gadam (milj.)**

Avots: Autora izveidots, pamatojoties uz Baltijas valstu oficiālajiem statistikas portāliem.⁶⁰

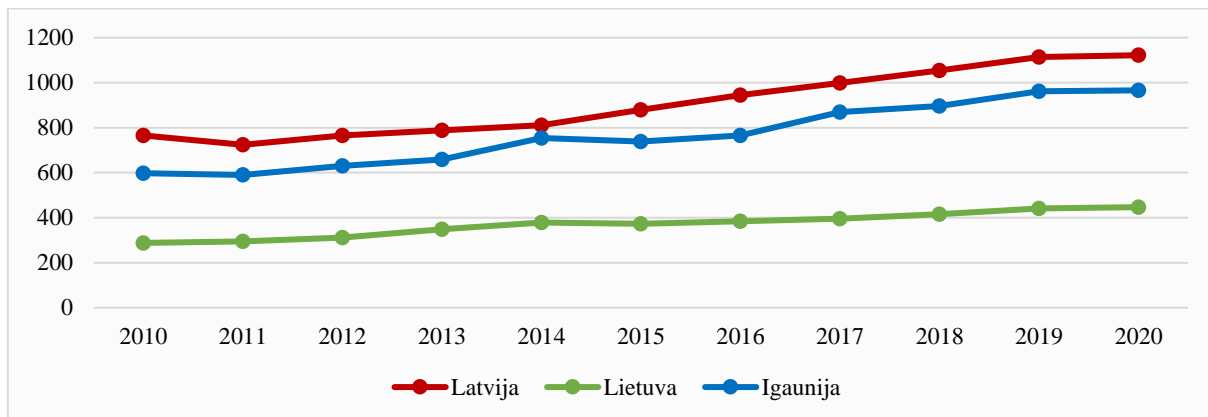
Pieaugot apgrozījuma rezultātiem pēdējo 10 gadu laikā gan izmitināšanas, gan ēdināšanas uzņēmumiem Baltijas valstīs, 2020. gadā, salīdzinot ar 2019. gada rādītājiem, Latvijas un Igaunijas izmitināšanas uzņēmumu apgrozījums kļuva divreiz mazāks. Lietuvā tika novērots kritums par 40%. Ēdināšanas uzņēmumu gadījumā arī tika piedzīvots straujš kritums, bet Lietuvas uzņēmumi cieta vismazāk, piedzīvojot kritumu par 20,4%. Latvijas uzņēmumu

⁵⁹ Oficiālās statistikas portāls – Latvijas oficiālā statistika. (2022). *Uzņēmējdarbība*, pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/uznemejdarbiba> [skatīts 31.03.2022]; Statistics Estonia. (2022). *Financial statistics of enterprises*, pieejams: <https://www.stat.ee/en/find-statistics/statistics-theme/economy/financial-statistics-enterprises> [skatīts 31.03.2022]; Official Statistics Portal. (2022). *Indicators database*, pieejams: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize/> [skatīts 31.03.2022].

⁶⁰ turpat.

apgrozījums ir nokrities visvairāk, jo rezultāts samazinājās par 28,6%, sasniedzot aptuveni 2014. gada rādītāju un kļūstot par zemāko uzrādīto rezultātu Baltijas valstīs 2020. gadā. Igaunijas ēdināšanas uzņēmumu apgrozījums piedzīvoja 24,5% kritumu.

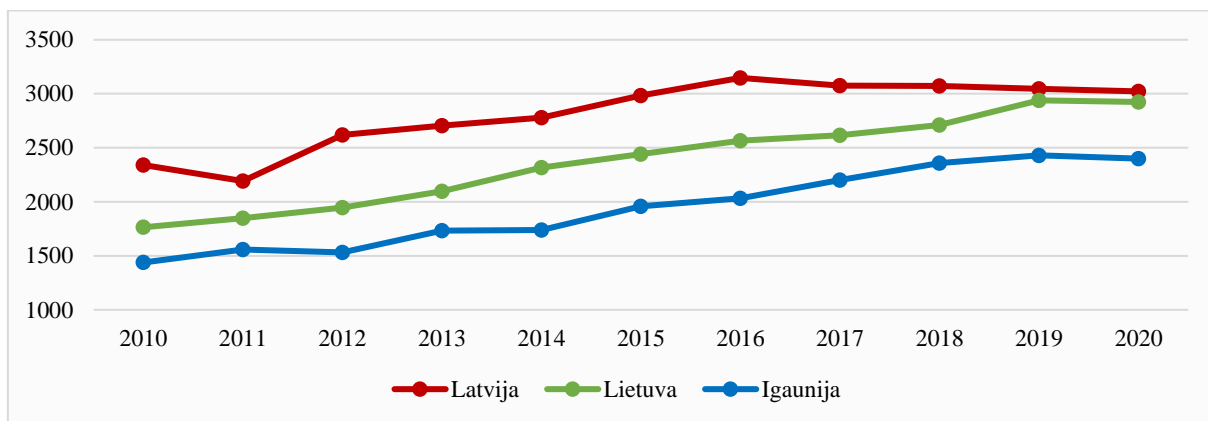
Savukārt uzņēmumu skaita rādītāji daudz atšķiras no nodarbināto skaita un apgrozījuma rādītājiem, no sākuma aplūkojot izmitināšanas uzņēmumu rādītāju (skat. 2.6. att.).

2.6. att. **Izmitināšanas uzņēmumu skaita dinamika Baltijas valstīs no 2010. līdz 2020. gadam**

Avots: Autora izveidots, pamatojoties uz Baltijas valstu oficiālajiem statistikas portāliem.⁶¹

Salīdzinot ar iepriekšējiem diviem rādītājiem, šajā gadījumā 2020. gadā tika novērots izmitināšanas uzņēmumu skaita neliels pieaugums. Kopumā visvairāk tādu uzņēmumu ir Latvijā, un, ja 2019. gadā to bija 1114, tad 2020. gadā – 1122 (Igaunijas gadījumā – 962 2019. gadā un 966 2020. gadā, bet Lietuvas – 441 un 447 attiecīgi). Ēdināšanas uzņēmumu gadījumā situācija ir nedaudz atšķirīga (skat. 2.7. att.).

2.7. att. **Ēdināšanas uzņēmumu skaita dinamika Baltijas valstīs no 2010. līdz 2020. gadam**

Avots: Autora izveidots, pamatojoties uz Baltijas valstu oficiālajiem statistikas portāliem.⁶²

Ēdināšanas uzņēmumu skaita rādītājā nav novērots pieaugums, bet samazinājums, kas notika, ir pavisam neliels. Viens no pieņēmumiem var būt tāds, ka tieši valsts atbalsts,

⁶¹ Oficiālās statistikas portāls – Latvijas oficiālā statistika. (2022). *Uzņēmējdarbība*, pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/uznemejdarbiba> [skatīts 31.03.2022]; Statistics Estonia. (2022). *Financial statistics of enterprises*, pieejams: <https://www.stat.ee/en/find-statistics/statistics-theme/economy/financial-statistics-enterprises> [skatīts 31.03.2022]; Official Statistics Portal. (2022). *Indicators database*, pieejams: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize/> [skatīts 31.03.2022].

⁶² turpat.

neraugoties uz zaudējumiem nodarbināto skaita un apgrozījuma rādītājos, ļāva uzņēmumiem pārvarēt Covid-19 pandēmijas ietekmē izraisītās grūtības un netikt slēgtiem, atjauninot savu darbību, tikko ierobežojumu mērogs tiek samazināts.

Latvijas, Igaunijas un Lietuvas valdības lēmumu pieņemšanas process šajā situācijā visvairāk ir saistīts ar valstu dalību Eiropas Savienībā (ES). ES institūcijas pēc Covid-19 pandēmijas sāka aktīvi izdot pārvalstiskus noteikumus, kas tieši ietekmēja Baltijas valstu rīcību. ES turpina aktīvi cīnīties gan ar Covid-19 slimības izplatību, gan ar sociāli ekonomiskām sekām, ko tā ir atstājusi. Līdz ar to ES darbībai ir tieša saistība ar atbalsta programmām Baltijas valstīs, ko varēja izmantot viesmīlības sektora uzņēmumi, jo tieši ES finansējums un pieņemtie grozījumi likumos ļāva to īstenot Latvijā, Igaunijā un Lietuvā.

2.3. Eiropas Savienības rīcība Covid-19 pandēmijas negatīvās sociāli ekonomiskās ietekmes novēršanā

Ņemot vērā Covid-19 pandēmijas mērogu, Baltijas valstu atbildes reakcija, vērsta uz negatīvā ekonomiskā efekta mazināšanu, kas saistīta arī ar palīdzību viesmīlības sektora uzņēmumiem, ir lielā mērā atkarīga no Eiropas Savienības (ES) reakcijas. Latvijas, Igaunijas un Lietuvas rīcība tika pilnībā saskaņota ar ES, kā arī ES institūciju fondi un pieņemtie lēmumi kļuva par finansējuma avotu vairākām izstrādātajām programmām Covid-19 pandēmijas negatīvo ekonomisko seku pārvēršanas procesā. Izraisītās krīzes sociālekonomiskās ietekmes mazināšanu ES koordinē Eiropas Komisija, kas klasificē Covid-19 pandēmiju kā “ārkārtējus apstākļus ārpus valdības kontroles”.⁶³ Ar tās palīdzību tika izstrādāti vairāki mehānismi un pasākumi, kas var atbalstīt dalībvalstu ekonomiku kopumā, tajā skaitā arī viesmīlības sektora uzņēmumus Baltijas valstīs un to darbiniekus.

Kopumā viesmīlības sektora uzņēmumiem bija iespēja saņemt valsts atbalstu, pateicoties diviem pieņemtajiem lēmumiem ES līmenī. Pirmkārt, tas ir lēmums pirmoreiz vēsturē iedarbināt Stabilitātes un izaugsmes pakta vispārējā izņēmuma klauzulu.⁶⁴ Rezultātā, 2020. gada 20. martā tika pieņemts “Pagaidu regulējums valsts atbalsta pasākumiem, ar ko atbalsta ekonomiku pašreizējā Covid-19 uzliesmojuma situācijā”, kas paredz šādus atbalsta pasākumus, kurus var ieviest ES dalībvalsts:

- tiešas dotācijas (vai nodokļu atvieglojumi);
- subsidētas valsts garantijas banku aizdevumiem;

⁶³ Eiropas Komisija. (2022). *Rīcība koronavīrusa apkarošanā*, pieejams: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response_lv [skatīts 20.03.2022.].

⁶⁴ Eiropas Komisija. (2020). *Koronavīruss: Komisija ierosina pandēmijas dēļ iedarbināt fiskālās sistēmas vispārējo izņēmuma klauzulu*, pieejams: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/lv/ip_20_499 [skatīts 20.03.2022.].

- publiskiem un privātiem aizdevumiem ar subsidētām procentu likmēm;
- esošās aizdošanas iespējas un to izmantošana kā atbalsta kanāls uzņēmumiem, jo īpaši maziem un vidējiem uzņēmumiem. Šis atbalsts ir paredzēts banku klientiem, nevis pašām bankām;
- papildu elastība, lai vajadzības gadījumā valsts varētu nodrošināt īstermiņa eksporta kredīta apdrošināšanu.

Pagaidu regulējums paredz ievērojamu ES fiskālā satvara elastīguma palielināšanu, lai dalībvalstis varētu īstenot nepieciešamos finansiāla atbalsta pasākumus, kas ir saistīti ar valsts izdevumu ievērojamu palielināšanu. Tiek ievērojami mīkstināti budžeta noteikumi un dalībvalstis var veikt pasākumus, kas ļauj pienācīgi reaģēt krīzes situācijā, atkāpjoties no budžeta prasībām. Dalībvalstu budžets kļuva par galveno avotu fiskālās politikas instrumentu izmantošanā, un valstīm bija ļauts vēlamajā apjomā un veidā, saņemot apstiprinājumu no Eiropas Komisijas, sniegt tiešo palīdzību tādiem uzņēmumiem, kuru darbību ievērojami ietekmēja pandēmija. Komisija 2021. gada novembrī pagarināja pagaidu regulējumu līdz 2022. gada 30. jūnijam un dalībvalstis joprojām vajadzības gadījumā var paplašināt savas atbalsta shēmas un nodrošināt, lai uzņēmumi, kurus joprojām skārusi krīze, nezaudētu piekļuvi nepieciešamajam atbalstam.

Otrais svarīgs lēmums ir ES finansējuma palielinājums. Pateicoties ES institūciju fondu darbībai, kā arī izstrādātajiem rīcības plāniem, dalībvalstis var saņemt no ES atbalstu, lai palīdzētu uzņēmumiem un to darbiniekiem pārvarēt Covid-19 pandēmijas izraisītās finansiālās grūtības. Par pirmo tāda veida rīcību tika paziņots 2020. gada 13. martā, kad tika mobilizēts ES budžets un Eiropas Stratēģisko investīciju fonda ietvaros no tā tika atvēlēts 1 mljrd. eiro, kas kļuva par garantiju Eiropas Investīciju fondam, lai mudinātu vietējās bankas un citus aizdevējus nodrošināt likviditāti Eiropas uzņēmumiem, jo likviditātes trūkums ir viena no grūtībām, kas visstiprāk ietekmēja ES uzņēmumus.⁶⁵ Tādēļ 2020. gada 6. aprīlī Komisija pieņēma lēmumu par finansējuma pieejamību 8 mljrd. eiro apmērā, lai sniegtu tūlītēju finansiālu atbalstu mazajiem un vidējiem uzņēmumiem visā ES.

2020. gada decembrī Komisija paziņoja, ka 25 mljrd. eiro vērtais Eiropas garantiju fonds, ko pārvalda Eiropas Investīciju banka un kas izveidots ar mērķi atbalstīt uzņēmumus, kurus skāris koronavīrusa uzliesmojums, atbilst ES valsts atbalsta noteikumiem, kas savukārt ļauj mobilizēt papildu finansējumu līdz pat 200 mljrd. eiro apmērā, lai atbalstītu ES

⁶⁵ Eiropas Komisija. (2020). *Koronavīruss – Komisija un Eiropas Investīciju fonds (daļa no EIB grupas) dara pieejamu finansējumu 8 miljardu eiro apmērā 100 000 mazo un vidējo uzņēmumu*, pieejams: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/lv/IP_20_569 [skatīts 20.03.2022.].

uzņēmumus, kas cieta no Covid-19 pandēmijas un ar to saistītiem ierobežojumiem.⁶⁶ Eiropas Investīciju bankas grupa 2020. gada 16. martā ierosināja plānu mobilizēt finansējumu 40 mljrd. eiro apmērā, lai novirzītu tos pagaidu aizdevumiem, kredītbrīvdienām un citiem pasākumiem, kuru nolūks ir atvieglināt likviditātes un apgrozāmā kapitāla ierobežojumus, ar kuriem saskaras ES uzņēmumi.⁶⁷ Papildus Eiropas Komisijas un Eiropas Investīciju bankas grupas atbalsta pasākumu ietvaros 2020. gada 28. aprīlī tika pieņemta banku nozares pakete, lai palīdzētu atvieglot banku aizdevumu izsniegšanu mājāsaimniecībām un uzņēmumiem visā Eiropas Savienībā. Šīs paketes mērķis bija nodrošināt to, ka bankas var turpināt aizdot naudu, lai atbalstītu ekonomiku un palīdzētu mazināt koronavīrusa būtisko ietekmi uz ekonomiku.

Pieminētie ES lēmumi un īstenotie pasākumi kļuva par iespēju viesmīlības sektora uzņēmumiem saņemt valsts finansiālo atbalstu. Nepieciešamība pēc tāda atbalsta parādījās darbības ierobežojumu dēļ, jo neīstenojot saimniecisko darbību, viesmīlības izmitināšanas un ēdināšanas uzņēmumiem bija grūti saglabāt nepieciešamo likviditātes līmeni, kā arī pastāvēja liels uzņēmumu likvidācijas risks. Turklāt ES līmenī, mazinoties Covid-19 slimības izplatībai, tika izdots vēl viens svarīgs dokuments, kas sāka regulēt viesmīlības sektoru uzņēmumu darbību. Tas ļāva atsākt darbību un turpināt pastāvīgi pārvarēt Covid-19 izraisītās finansiālās grūtības, kā arī īstenot to kopā ar slimības izplatības mazināšanas pasākumiem. Tādu paziņojumu 2020. gada 15. maijā izdeva Eiropas Komisija, un tā nosaukums ir “ES norādījumi par tūrisma pakalpojumu pakāpenisku atsākšanu un viesmīlības iestāžu sanitārajiem protokoliem – Covid-19”.⁶⁸ Šis dokuments kļuva par pirmo regulējumu, kas ietvēra izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumu sniedzēju darbības raksturojumu jaunajos apstākļos, kas jāīsteno kopā ar Covid-19 izplatības apkarošanas pasākumiem. Norādījumi ļāva Baltijas valstīm ļaut atsākt kādu daļu no viesmīlības pakalpojumu sniegšanas, ja tiek īstenoti tajos norādītie ieteikumi.

Norādījumi sniedz apsvērumus par koronavīrusa profilaksi un kontroli tūrisma nozarē saistībā ar sabiedrības veselības aizsardzību. Tie ietver apsvērumus attiecībā uz darbiniekiem un klientiem pirms un pēc viņu uzturēšanās viesnīcā, uzturēšanās laikā, kā arī restorānu, kafejnīcu vai bāru apmeklējumu laikā. Lai aizsargātu viesu un darba ņēmēju veselību, ir svarīgi

⁶⁶ European Commission. (2020). *COVID-19: Commission sets out European coordinated response to counter the economic impact of the Coronavirus*, pieejams: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_459 [skatīts 20.03.2022.].

⁶⁷ Eiropas Komisija. (2022). *Nodarbinātība un ekonomika koronavīrusa pandēmijas laikā*, pieejams: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/jobs-and-economy-during-coronavirus-pandemic_lv [skatīts 21.03.2022.].

⁶⁸ EUR-Lex. (2020). ES norādījumi par tūrisma pakalpojumu pakāpenisku atsākšanu un viesmīlības iestāžu sanitārajiem protokoliem – Covid-19, pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A52020XC0515%2803%29> [skatīts 21.03.2022.].

ievērot infekcijas profilakses pasākumus, piemēram, fizisku distancēšanos un higiēnu, respiratoro etiķeti un sejas masku valkāšanu, kā arī tīrīšanu un dezinfekciju.

Norādījumos arī ieteikts, ka uzņēmumiem skaidrā un redzamā veidā būtu jāsniedz informācija par visiem veiktajiem pasākumiem un to ievērošanu. Kā viesim jums vēl pirms ierašanās, un arī viesmīlības iestādē būtu jāsaņem visa nepieciešamā informācija par visiem patlaban spēkā esošajiem vietējo sabiedrības veselības iestāžu norādījumiem, kā arī par īpašajiem pasākumiem, kas ieviesti un ietekmē jūsu ierašanos, uzturēšanos un aizbraukšanu.

2.4. Latvijas valsts atbalsta pasākumi viesmīlības sektora uzņēmumiem

Ieviesto ierobežojumu mērogs Latvijā, līdz ar to arī viesmīlības sektora uzņēmumu darbības traucējumi, ir saistīts ar ārkārtējās situācijas izsludināšanu.⁶⁹ Līdz šim ārkārtējā situācija Latvijā Covid-19 pandēmijas dēļ bija izsludināta 3 reizes:

1. No 2020. gada 12. marta līdz 2020. gada 9. jūnijam;
2. No 2020. gada 9. novembra līdz 2021. gada 6. aprīlim;
3. No 2021. gada 11. oktobra līdz 2022. gada 28. februārim.

Visu ārkārtējo situāciju izsludināšana bija saistīta ar viesmīlības sektora uzņēmumu saimnieciskās darbības ierobežošanu, bet Latvija izstrādāja vairākas atbalsta programmas šiem uzņēmumiem, ko tie varēja izmantot, lai pārvarētu šīs grūtības. Ar ES palīdzību un izstrādātajiem atbalsta mehānismiem, tika īstenots atbalsts valsts līmenī, kura apjoma un veidu noteica Latvijas valdība. Pamatinformācija par atbalsta programmām, ko varēja izmantot Latvijas viesmīlības sektora uzņēmumi ir apkopota 2.1. tabulā.

2.1. tabula

Viesmīlības sektora uzņēmumiem Covid-19 radīto ekonomisko seku mazināšanai paredzēto pieejamo Latvijas valsts atbalsta programmu saraksts

Atbildīgā valsts institūcija	Programma	Īstenošanas periods	Pieejamo līdzekļu apjoms (eiro)	Finansējuma avots	ES mehānisms
Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra (LIAA)	Atbalsts tūrisma nozares uzņēmumiem Covid-19 krīzes seku pārvarēšanai	2020. g. jūlijs – 2021. g. janvāris	19 milj.	Latvijas valsts budžets	Pagaidu regulējums
Valsts ieņēmumu dienests (VID)	Algu subsīdiju programma	1. posms: 2020. g. novembris – 2021. g. jūnijs; 2. posms: 2021. g. oktobris – 2022. g. februāris	979 milj.	Latvijas valsts budžets	Pagaidu regulējums

⁶⁹ Bordāns, J. (2021). *Informatīvais ziņojums par Covid-19 pandēmijas ietekmi uz nekustamā īpašuma tirgu*. 2. lpp.

	Atbalsts par dīkstāvi	1. 2020. g. marts – 2020. g. jūnijs 2. 2020. g. novembris – 2021. g. jūnijs			
	Grants apgrozāmo līdzekļu plūsmas nodrošināšanai	Spēkā esošā (no 2020. g. novembra)	819 milj.		
	Nodokļu samaksas termiņa pagarināšana	2021. g. oktobris – 2022. g. februāris	–		
<i>ALTUM</i>	Apgrozāmo līdzekļu aizdevums	Spēkā esošā (no 2020. g. marta)	150 milj.	Eiropas Investīciju bankas finansējums	ES finansējuma palielinājums
	Kredītu brīvdienų garantija	2020. g. novembris – 2021. g. decembris	22.5 milj.	Latvijas valsts budžets	Pagaidu regulējums

Avots: Autora izveidots, izmantojot LIAA informāciju par atbalsta programmām.⁷⁰

Atbalsta programma “Atbalsts tūrisma nozares uzņēmumiem Covid-19 krīzes seku pārvarēšanai” kļuva par vienu no svarīgākajām izmitināšanas un ēdināšanas uzņēmumiem izveidojušajā situācijā.⁷¹ Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra (LIAA) kļuva par atbildīgo institūciju šīs programmas īstenošanā. Šī programma bija piemērota tikai uzņēmumiem, kuru darbība ir cieši saistīta ar tūristu daudzumu, tādēļ viesmīlības sektora uzņēmumi dabūja iespēju saņemt vienreizēju valsts atbalstu darba samaksas kompensēšanai un operacionālo izmaksu segšanai (izmitināšanas uzņēmumi) šīs programmas ietvaros. Tas bija vienreizējs valsts atbalsts darba samaksas kompensēšanai 30% no uzņēmuma 2019. gada nomaksātajām valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām (VSAOI). Viesnīcas (jeb tādi uzņēmumi, kuri pēc NACE 2. red. klasifikācijas ietilpst 55.1 nodaļā) papildus varēja saņemt atbalstu operacionālo izmaksu segšanai atbilstoši viesnīcas telpu kopējais platībai (4 eiro/m²). Turklāt kopējais atbalsta apjoms vienam uzņēmumam nevarēja pārsniegt 800 tūkst. eiro. Atbalstam varēja pieteikties izmitināšanas un ēdināšanas uzņēmumi, kuru ieņēmumi no saimnieciskās darbības Covid-19 pandēmijas ietekmē samazinājās par vismaz 30% vienā no šādiem laika posmiem:

- Vienā mēnesī laika periodā no 2020. gada aprīļa līdz jūnijam, salīdzinot ar 2019. gada attiecīgo mēnesi;

⁷⁰ Ekonomikas Ministrija. (2022). *Citas atbalsta programmas Covid-19 krīzē skartajiem uzņēmumiem*, pieejams: <https://www.em.gov.lv/lv/citas-atbalsta-programmas-covid-19-krize-skartajiem-uznemumiem> [skatīts 22.03.2022.].

⁷¹ Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra. (2021). *Atbalsts tūrisma nozares uzņēmumiem Covid-19 krīzes seku pārvarēšanai*, pieejams: <https://www.liaa.gov.lv/lv/covid19/atbalsts-turisma-uznemumiem-krizes-seku-parvaresanai> [skatīts 22.03.2022.].

- 2020. gada martā vai aprīlī, salīdzinot ar 2019. gada divpadsmit mēnešu vidējiem ieņēmumiem vai to mēnešu vidējiem ieņēmumiem, kuros uzņēmums faktiski darbojies laikposmā no 2019. gada 1. janvāra līdz 2020. gada 1. martam.

Uzņēmumi varēja pieteikties atbalstam 2. kārtas laikā – pirmā norisinājās no 2020. gada jūlija līdz septembra beigām un paredzēja pieteikšanos atbalstam darbinieku atalgojumam. Otrās kārtas laikā (2020. gada decembrī) tika izsludināta pieteikšanās atbalstam operacionālo izmaksu segšanai viesnīcām, kas tika izmaksāts 2021. gada janvārī.

Valsts ieņēmumu dienests (VID) kļuva par atbildīgo vairāku atbalstu programmu īstenošanā, kuru mērķis bija atbalstīt gan viesmīlības sektora uzņēmumus, gan to darbiniekus Covid-19 pandēmijas laikā. Izmitināšanas un ēdināšanas uzņēmumi varēja pieteikties atbalstam algu subsīdijām 2.1. tabulā minētajos laika posmos, lai daļēji kompensētu tās.⁷² Programmas ietvaros uzņēmumiem bija iespēja saņemt atbalstu algu subsīdijai darbiniekam 50% apmērā no deklarētās mēneša vidējās bruto darba samaksas par noteiktajiem laikposmiem, bet ne vairāk kā 500 (1. posmā) vai 700 (2. posmā) eiro kalendāra mēnesī. Papildu kritēriji, kādiem bija jāizpildās, lai saņemtu atbalstu šīs programmas ietvaros:

- Uzņēmuma ieņēmumi no saimnieciskās darbības par konkrēto atbalsta mēnesi, salīdzinot ar 2019. gada attiecīgā mēneša ieņēmumiem, ir samazinājušies ne mazāk kā par 30%;
- Uzņēmuma ieņēmumi no saimnieciskās darbības konkrētajā atbalsta mēnesī, salīdzinot ar vidējiem ieņēmumiem 2020. gada augustā, septembrī un oktobrī (1. posmā), un 2021. gada jūlijā, augustā un septembrī, kad darba devējs faktiski darbojies, ir samazinājušies ne mazāk kā par 20%;
- Augstāk pieminēto ieņēmumu samazinājums ir saistīts ar saimnieciskās darbības ierobežojumiem.

Otrā programmas posma laikā tika ņemta vērā arī sadarbībspējīga Covid-19 vakcinācijas vai pārslimošanas sertifikāta esamība darbiniekam, kura algai darba devējs vēlējās saņemt subsīdiju. Ja tāda nebija, atbalstu tāda darbinieka algu subsīdijai saņemt nedrīkstēja (izņēmums – medicīniskais pierādījums par to, ka darbinieks nevar vakcinēties vai darbinieks ir uzsācis vakcināciju, bet tā vēl nav pabeigta atbalsta pieteikšanās brīdī).

Spēkā esošā VID programma Grants apgrozāmo līdzekļu plūsmas nodrošināšanai dažādos laika periodos, atkarībā no Ministru Kabineta noteikumu redakcijas, arī bija pieejama

⁷² Likumi.lv. (2022). *Noteikumi par atbalsta sniegšanu nodokļu maksātājiem to darbības turpināšanai Covid-19 krīzes apstākļos*, pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/318757-noteikumi-par-atbalsta-sniegsanu-nodoklu-maksatajiem-to-darbibas-turpinasanai-covid-19-krizes-apstaklos> [skatīts 22.03.2022.].

viesmīlības sektora uzņēmumiem.⁷³ Esošā redakcija paredz, ka uzņēmums var saņemt atbalstu 30% apmērā no uzņēmuma bruto darba algas un veikto darba devēja valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu kopsummā, par kuru aprēķināti darba algas nodokļi 2021. gada jūlijā, augustā un septembrī. Maksimālais vienam uzņēmumam pieejamais atbalsts ir 250 tūkst. eiro vienā mēnesī. Galvenais atbalsta saņemšanas kritērijs ir apgrozījuma kritums:

- vismaz 20% apmērā, salīdzinot ar vidējo apgrozījumu 2021. gada jūlijā, augustā un septembrī kopā;
- vismaz 30% apmērā, salīdzinot ar apgrozījumu 2019. gada atbilstošajā mēnesī un apgrozījums 2021. gadā vismaz 3 mēnešus ir pārsniedzis 10% no 2019. gada atbilstošā kalendāra mēneša apgrozījuma.

Vēl viens atbalsta veids, ko nodrošina VID arī viesmīlības sektora uzņēmumiem, ja izpildās noteiktie kritēriji, ir nodokļu samaksas termiņa pagarināšana.⁷⁴ Tādiem uzņēmumiem, kas trešās ārkārtējās situācijas laikā pēc MK 2021. gada 9. oktobra rīkojuma Nr.720 nevarēja veikt saimniecisko darbību, VID nodrošināja iespēju sadalīt nodokļu maksājumus termiņos vai atlikt to samaksu līdz 2023. gada 30. jūnijam, pagarinot nodokļu samaksas termiņu.

Viena no svarīgākajām atbalsta programmām Latvijā, ko bija administrējis VID, bija atbalsts par dīkstāvi uzņēmumu darbiniekiem.⁷⁵ Lai saņemtu šo atbalstu, bija jāizpildās tādiem pašiem kritērijiem, kādi noteikti algu subsīdiju saņemšanai. Tādēļ arī izmitināšanas un ēdināšanas uzņēmumu darbinieki aktīvi izmantoja šo iespēju. Programma līdz šim darbojās 2 reizes – pirmajā reizē bija iespēja saņemt atbalstu par laika periodu no 2020. gada marta līdz 2020. gada jūnijam, bet otro reizi no 2020. gada novembra līdz 2021. gada jūnijam.

Atbalsta par dīkstāvi summa bija jāaprēķina šādi: 70% apmērā no deklarētās mēneša vidējās bruto darba samaksas par laikposmu no 2020. gada 1. augusta līdz 31. oktobrim vai no to deklarēto mēnešu vidējās bruto darba samaksas pēc 2020. gada 1. augusta, kuros darbinieks faktiski strādājis pie konkrētā darba devēja. Turklāt maksimālā summa šī atbalsta ietvaros par kalendāra mēnesi nevarēja pārsniegt 1000 eiro. Minimālā atbalsta summa sākotnēji bija 330 eiro, bet sākot no 2021. gada 1. janvāra – 500 eiro. Kopējo atbalsta apjomu bija jānosaka proporcionāli dīkstāves periodam.

⁷³ Likumi.lv. (2022). *Noteikumi par atbalstu Covid-19 krīzes skartajiem uzņēmumiem apgrozāmo līdzekļu plūsmas nodrošināšanai*, pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/318758-noteikumi-par-atbalstu-covid-19-krizes-skartajiem-uznemumiem-apgrozamo-lidzeklu-plusmas-nodrosinasanai> [skatīts 22.03.2022.].

⁷⁴ Valsts Ieņēmumu Dienests. (2022). Covid-19, pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/covid-19> [skatīts 22.03.2022.].

⁷⁵ Likumi.lv. (2022). *Noteikumi par atbalstu par dīkstāvi nodokļu maksātājiem to darbības turpināšanai Covid-19 izraisītās krīzes apstākļos*, pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/319073-noteikumi-par-atbalstu-par-dikstavi-nodoklu-maksatajiem-to-darbibas-turpinasanai-covid-19-izraisitas-krizes-apstaklos> [skatīts 22.03.2022.].

Likviditātes problēmu risināšanas nolūkā viesmīlības sektora uzņēmumi varēja vērsties pēc atbalsta valsts attīstības finanšu institūcijā *ALTUM*. Tas piedāvāja dažas atbalsta programmas, kuru mērķis bija pārvarēt ar Covid-19 pandēmijas saistītās sekas. Izmitināšanas un ēdināšanas uzņēmumiem derēja divas *ALTUM* programmas: “Apgrozāmo līdzekļu aizdevums” un “Kredītu brīvdienų garantija”.

“Apgrozāmo līdzekļu aizdevums” atbalsta programma tika īstenota, pateicoties noslēgtajam ar Eiropas Investīciju banku (EIB) līgumam.⁷⁶ *ALTUM*, izmantojot EIB resursus, piedāvāja finansēt Covid-19 apgrozāmo līdzekļu aizdevumu. Institūcija nodrošināja finansējumu aizdevumiem, kuru kopējais maksimālais apjoms ir 1.5 milj. eiro, bet nepārsniedz vismaz vienu no kritērijiem:

- 25% no apgrozījuma 2019.gadā;
- Divkāršu izdevumus par atalgojumu (t.sk sociālās iemaksas) 2019. gadā (2019. gada dibinātiem plānotais apjoms divos gados);
- Nepieciešamo likviditātes apjomu darbības nodrošināšanai turpmākajiem 12 mēnešiem.

Piedāvātā aizdevuma termiņš ir no 1 līdz 4 gadiem, un tā nosacījumi ir pēc iespējas labvēlīgāki, lai atvieglotu finansējuma saņemšanu. Vēl viena *ALTUM* atbalsta programma ir “Kredītu brīvdienų garantija”.⁷⁷ Tā ļauj uzņēmumiem atlikt aizdevuma pamatsummas maksājumu – garantija sedz līdz 50% no finanšu pakalpojuma summas (atlikuma garantijas piešķiršanas brīdī), bet maksimālā garantijas summa nevar pārsniegt 5 milj. eiro, kā arī finanšu pakalpojuma summai, ko sedz garantija, nedrīkst pārsniegt 25% no saimnieciskā darbības veicēja 2019. gada kopējā apgrozījuma.

2.5. Igaunijas valsts atbalsta pasākumi viesmīlības sektora uzņēmumiem

Igaunijā, salīdzinājumā ar Latviju, ierobežojumi, saistītie ar Covid-19 slimības izplatības apkarošanu, bija daudz maigāki, un saimnieciskā darbība bija ierobežota ne tik stipri kā kaimiņvalstī. Tomēr tie bija īstenoti, it īpaši Covid-19 pandēmijas sākumā, kad tika ieviesta vienīgā valsts ārkārtējā situācija (no 2020. gada 12. marta līdz 2020. gada 17. maijam), un vēlāk daži citi ierobežojumi zināmā mērā traucēja uzņēmumu saimnieciskajai darbībai. Rezultātā arī Igaunijā tika izstrādātas atbalsta programmas, kurām varēja pieteikties izmitināšanas un

⁷⁶ ALTUM. (2022). *Apgrozāmo līdzekļu aizdevums*, pieejams: <https://www.altum.lv/lv/pakalpojumi/uznemejiem-covid-19/apgrozamo-lidzeklu-aizdevums-covid-19/par-aizdevumu/> [skatīts 22.03.2022.].

⁷⁷ ALTUM. (2022). *Kredītu brīvdienų garantija*, pieejams: <https://www.altum.lv/lv/pakalpojumi/uznemejiem-covid-19/garantija-kredita-brivdienam-covid-19/par-garantiju/> [skatīts 22.03.2022.].

ēdināšanas uzņēmumi, informācija par kurām ir apkopota 2.2. tabulā. Galvenokārt par to bija atbildīgas divas institūcijas – Igaunijas bezdarba apdrošināšanas kase (*Eesti Töötukassa*) un Uzņēmējdarbības un inovāciju fonds (*Ettevõtluse ja Innovatsiooni Sihtasutus*).

2.2. tabula

Viesmīlības sektora uzņēmumiem Covid-19 radīto ekonomisko seku mazināšanai paredzēto pieejamo Igaunijas valsts atbalsta programmu saraksts

Atbildīgā valsts institūcija	Programma	Īstenošanas periods	Pieejamo līdzekļu apjoms (eiro)	Finansējuma avots	ES mehānisms
Igaunijas bezdarba apdrošināšanas kase (<i>Eesti Töötukassa</i>)	Atalgojuma pabalsts saistībā ar Covid-19 slimības profilakses ierobežojumiem	2020. g. janvāris; 2021. g. marts – 2021. g. maijs	–	Igaunijas valsts budžets	Pagaidu regulējums
Uzņēmējdarbības un inovāciju fonds (<i>Ettevõtluse ja Innovatsiooni Sihtasutus</i>)	<i>Enterprise Estonia</i> kompensācija	2020. g. maijs; 2020. g. decembris; 2021. g.	62 milj.	Igaunijas valsts budžets	Pagaidu regulējums
	<i>KredEx</i> Izmitināšanas, ēdināšanas, ceļojumu biroju, tūrisma aģentūru aizdevumu ārkārtējs galvojums	2022. g. februāris – 2022. g. maijs	1,75 mljrd.	Eiropas Investīciju fonda finansējums	COSME COVID-19
	<i>KredEx</i> Esošo un jauno aizdevumu ārkārtējs galvojums				
	<i>KredEx</i> Apgrozāmo līdzekļu aizdevums	2021. g. augusts – 2021. g. novembris			
<i>KredEx</i> Investīciju aizdevums	2020. g. aprīlis – 2020. g. decembris				

Avots: Autora izveidots, izmantojot Igaunijas valdības informāciju par atbalsta programmām.⁷⁸

Igaunijas bezdarba apdrošināšanas kase ir Igaunijas valsts institūcija, kas nodarbojās ar algu subsīdiju programmu administrēšanu.⁷⁹ 2021. gada janvāri tika izmaksāts vienreizējs šāda tipa atbalsts uzņēmumiem, un tā summa bija atkarīga no darbinieku skaita un ar tiem saistītām darba algas izmaksām 2020. gada novembrī, bet ne vairāk kā 180 tūkst. eiro vienam uzņēmumam. Otrā Covid-19 viļņa laikā tika izstrādāta programma, kuras ietvaros uzņēmumi varēja pieteikties darbinieku algu subsīdiju izmaksai. Programma paredzēja subsīdiju izmaksu par 3 mēnešiem 2021. gadā – par martu, aprīli un maiju. Subsīdijas apjoms par vienu darbinieku

⁷⁸ Republic of Estonia, Government. (2021). *COVID-19 aid measures*. pieejams: <https://valitsus.ee/en/node/24880> [skatīts 23.03.2022.].

⁷⁹ Riigi Teataja. (2022). *Tööhõiveprogramm 2021–2023*, pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/akt/105012021003?leiaKehtiv> [skatīts 23.03.2022.].

kalendāra mēnesī bija 60% no darbinieka vidējās algas, bet nevarēja pārsniegt 1000 eiro. Minimālais subsīdijas apjoms bija 584 eiro. Atbalsta programmai varēja pieteikties tādi uzņēmumi, kuru ieņēmumi vai apgrozījums no saimnieciskās darbības par konkrēto atbalsta mēnesi, salīdzinot ar vidējiem mēneša ieņēmumiem vai apgrozījumu laika periodā no 2019. gada decembra līdz 2020. gada februārim vai no 2020. gada decembra līdz 2020. gada jūlijam, ir samazinājušies ne mazāk kā par 50%.

Citas atbalsta programmas Igaunijā ir saistītas ar Uzņēmējdarbības un inovāciju fonda darbību.⁸⁰ Tāds ir šīs institūcijas esošais nosaukums, bet tas parādījās tikai 2022. gada janvārī, kad divas valsts institūcijas, *KredEx* un *Enterprise Estonia* tika apvienotas. Tādēļ faktiski pandēmijas ietvaros tās atsevišķi darbojās ar atbalsta programmu īstenošanu.

Pirmā Covid-19 viļņa laikā *Enterprise Estonia* piedāvāja atbalstu viesmīlības sektora uzņēmumiem kompensāciju veidā, kurām tie varēja pieteikties 2020. gada maijā. Uzņēmumiem, kuru apgrozījums 2019. gadā bija no 20 līdz 40 tūkst. eiro, institūcija izmaksāja 3 tūkst. eiro. Turklāt, ja uzņēmuma apgrozījums 2019. gadā bija no 40 līdz 100 tūkst. eiro un tā apgrozījums 2020. gada martā un aprīlī ir samazinājies ne mazāk kā par 30%, salīdzinājumā ar apgrozījumu tajā pašā mēnesī 2019. gadā, tas varēja saņemt 5 tūkst. eiro.⁸¹ Šīs programmas īstenošanai no valsts budžeta bija pieejami 10 milj. eiro, bet 2020. gada beigās papildu 8 milj. eiro kļuva pieejami, lai uzņēmumi varētu saņemt papildu atbalstu. Grūtību dēļ, no kurām izmitināšanas un ēdināšanas uzņēmumi cieta 2021. gada martā un aprīlī, uzņēmumi varēja pieteikties atbalstam no *Enterprise Estonia* arī 2021. gada maijā. Kompensācijas maksimālais apjoms varēja sasniegt 600 tūkst. eiro, un bija atkarīgs no zaudējumiem apgrozījumā un samaksātajām obligātajām sociālās apdrošināšanas iemaksām 2021. gada februārī.⁸² Kopējais programmas budžets 2021. gada pavasarī bija jau 44 milj. eiro. Rezultātā 2 gadu laikā *Enterprise Estonia* piedāvāja uzņēmumiem atbalstu 62 milj. eiro apmērā.

Vairākas programmas Igaunijā īstenoja institūcija *KredEx*.⁸³ Galvenokārt tās ir saistītas ar galvojuma vai tiešā aizdevuma piedāvājumu. *KredEx* nodarbojās ar ārkārtējo investīciju aizdevumu izsniegšanu 2020. gadā. Maksimālais aizdevuma apjoms nevarēja pārsniegt 10 milj. eiro, kas būtu jāizmaksā laika periodā no 24 līdz 72 mēnešiem. Turklāt ārkārtējs apgrozāmā kapitāla aizdevums bija pieejams uzņēmumiem 2021. gadā, un maksimālajai aizdevuma

⁸⁰ European Commission. (2020). *State aid: Commission approves two additional Estonian schemes to support companies affected by coronavirus outbreak*, pieejams: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_763 [skatīts 23.03.2022.].

⁸¹ Sorainen. (2020). *COVID-19 related financial measures in Estonia*, pieejams: <https://www.sorainen.com/publications/covid-19-related-financial-measures-in-estonia/> [skatīts 23.03.2022.].

⁸² Enterprise Estonia. (2022). *COVID-19 mõjude leevendamise mõõdunud toetused*, pieejams: <https://eas.ee/covid-19-mojude-leevendamise-moodunud-toetused/> [skatīts 23.03.2022.].

⁸³ KredEx. (2022). *COVID-19 aid measures for undertakings offered by KredEx*, pieejams: <https://covid19.kredex.ee/en/> [skatīts 23.03.2022.].

summai nebija jāpārsniedz 700 tūkst. eiro, kas uzņēmumam ir jāizmaksā 3 gadu laikā. Arī mazo aizdevumu galvojumu programma darbojās līdz 2021. gada novembrim, piedāvājot galvojumus līdz 150 tūkst. eiro apjomā.

KredEx 2022. gadā turpina atbalstīt uzņēmumus, kas cieta no Covid-19 pandēmijas, un viesmīlības sektora uzņēmumiem tajā ir pieejamas 3 programmas, saistītas ar galvojuma iespējām. Programma, kas ir piemērota tieši viesmīlības sektora uzņēmumiem, ir Izmitināšanas, ēdināšanas, ceļojumu biroju, tūrisma aģentūru aizdevumu ārkārtējs galvojums. Programma ļauj viesmīlības sektora uzņēmumiem iegūt aizdevumu, lai pārvarētu ar Covid-19 pandēmiju saistītās grūtības, un par galvotāju kļūst valsts institūcija. Maksimālais galvojuma apjoms ir 700 tūkst. eiro. Tiek piedāvāta arī galvojuma iespēja esošajiem un jaunajiem aizdevumiem. Rezultātā uzņēmumiem ir iespēja pagarināt atmaksas termiņu un izmantot kredīta brīvdienas. Jauno aizdevumu gadījumā tiek piedāvāts galvojums līdz 90% apmērā no aizdevuma pamatsummas. Abu aizdevumu gadījumā, aizdevumi, kas nodrošināti ar galvojumu, nevar pārsniegt divas reizes lielākas uzņēmuma darba algas izmaksas 2019. finanšu gadā, ieskaitot sociālo nodokli, vai 25% no uzņēmuma apgrozījuma.

2.6. Lietuvas valsts atbalsta pasākumi viesmīlības sektora uzņēmumiem

Lietuvas gadījumā ārkārtējā situācija valstī ilga vairāk nekā 2 gadus – tā tika izsludināta 2020. gada 26. februārī un par tās beigām tika paziņots 2022. gada 1. maijā. Savukārt situācijas ietvaros ierobežojumu intensitāte, kas traucēja viesmīlības sektora uzņēmumu darbībai, mainījās, līdz ar to tie arī saskarās ar grūtībām Covid-19 pandēmijas dēļ. Lai tās pārvarētu Lietuvā bija izstrādātas vairākas atbalsta programmas. Tās ir līdzīgas programmām, kas tika īstenotas Latvijā un Igaunijā, un ir apkopotas 2.3. tabulā.

2.3. tabula

Viesmīlības sektora uzņēmumiem Covid-19 radīto ekonomisko seku mazināšanai paredzēto

pieejamo Lietuvas valsts atbalsta programmu saraksts

Atbildīgā valsts institūcija	Programma	Īstenošanas periods	Pieejamo līdzekļu apjoms (eiro)	Finansējuma avots	ES mehānisms
Lietuvas Nodarbinātības dienests (<i>Užimtumo tarnyba</i>)	Algu subsīdijas	2020. g. marts – 2022. g. aprīlis	500 milj.	Lietuvas valsts budžets	Pagaidu regulējums
<i>INVEGA</i>	Aizdevumi izmitināšanas un ēdināšanas uzņēmumiem	2020. g. jūnijs – 2021. g. novembris	22 milj.	Lietuvas valsts budžets	Pagaidu regulējums
	Tiešie Covid-19 aizdevumi	2020. g. decembris –	236 milj.		

		2021. g. oktobris; 2021. g. decembris – 2022. g. maijs / oktobris			
	<i>Alternatyva Instrument</i>	Spēkā esošā (no 2020. g. marta)	50 milj.		
	Individuālie galvojumi aizdevumiem	Spēkā esošā (no 2020. g. marta)	–		
	Īres kompensācijas programma	2020. g. maijs – 2020. g. novembris	101.5 milj.		
Lietuvas Finanšu ministrija	Mazo un vidējo uzņēmumu atbalsts finansējuma iegūšanā ar finanšu institūciju starpniecību	Spēkā esošā (no 2021. g. decembra)	364 milj.	Eiropas Investīciju fonda finansējums	ES fondu darbība

Avots: Autora izveidots, izmantojot Lietuvas Ekonomikas un Inovāciju Ministrijas informāciju par atbalsta programmām.⁸⁴

Ar Lietuvas Nodarbinātības dienesta palīdzību tika īstenota algu subsīdiju programma, kas darbojās tādos brīžos, kad valsts izsludināja rīkojumus par viesmīlības sektora uzņēmumu darbības ierobežojumiem.⁸⁵ Uzņēmumi varēja iesniegt pieteikumu subsīdijām, un, ja to apstiprina, tās darbiniekiem bija iespēja saņemt pabalstu minimālās algas apmērā, kas ir 437 eiro (pēc nodokļu nomaksas), bet darba devējs arī varēja saņemt pabalstu, lai segtu daļu no izmaksām, saistītām ar algām. Tāda atbalsta maksimālā summa par vienu darbinieku bija 910,5 eiro.

INVEGA Lietuvas valsts iestāde, kas nodarbojas ar uzņēmumu atbalstu, piedāvājot galvojumus aizdevumiem un tiešos aizdevumus tiem. Arī Covid-19 pandēmijas ietvaros iestāde tika aktīvi iesaistīta Covid-19 pandēmijas negatīvo sociāli ekonomisko seku novēršanas procesā, administrējot vairākas atbalsta programmas, kurām varēja pieteikties Lietuvas viesmīlības sektora uzņēmumi.

INVEGA piedāvāja dažādus aizdevuma veidus ar atvieglotiem nosacījumiem. Pirmais atbalsta veids ir saistīts tieši ar palīdzību izmitināšanas un ēdināšanas uzņēmumiem. Tas tiek piedāvāts tādiem uzņēmumiem, un paredz finansējuma izmantošanu, lai segtu algu, transporta, telpu uzturēšanas un citas izmaksas, ja uzņēmumam tieši Covid-19 pandēmijas dēļ radās grūtības to apmaksāt. Aizdevuma summa tiek noteikta, ņemot vērā informāciju par izmaksām,

⁸⁴ Ministry of the Economy and Innovation of the Republic of Lithuania. (2022). *Important information for business on Coronavirus*, pieejams: <https://eimin.lrv.lt/en/important-information-for-business-on-coronavirus/important-information-for-business-on-coronavirus-1> [skatīts 27.03.2022.].

⁸⁵ turpat.

kas ir jāiesniedz pieteikuma izveidotājiem, kas veidojās uzņēmumam līdz 2020. gada 16. martam, kā arī par paredzētajām līdz 2022. gada 30. jūnijam izmaksām. Maksimālā aizdevuma summa ir 3 milj. eiro, un tā atmaksas termiņš nevar pārsniegt 72 mēnešus.

Cita *INVEGA* programma paredzēja tiešos aizdevumus dažādiem uzņēmumiem, kas cieta no Covid-19 pandēmijas, tostarp arī viesmīlības sektora uzņēmumiem. Programma bija īstenota divos posmos, un pirmajā posmā uzņēmumi varēja iesniegt pieteikumu aizdevumam līdz 2021. gada novembrim, bet otrajā – līdz 2022. gada maija vidum apgrozāmo līdzekļu aizdevumiem, un līdz oktobrim – investīciju aizdevumiem.

Pirmā posma laikā ar aizdevumu varēja segt izmaksas, kas bija radušās vai plānotas, sākot no 1. oktobra līdz 28. februārim 2020. gadā. Aizdevuma summa, kuru varēja saņemt uzņēmumi, nevarēja pārsniegt vidējo uzņēmuma mēneša apgrozījumu, kā arī 100 tūkst. eiro, un tā maksimālais atmaksas termiņš ir 72 mēneši. Otrās programmas posma ietvaros tika piedāvāti 2 veidu aizdevumi – apgrozāmo līdzekļu un investīciju. Apgrozāmo līdzekļu aizdevuma gadījumā maksimālā summa bija 5 milj. eiro, bet ne vairāk kā 25% no 2019. gada apgrozījuma vai dubultās darba samaksas (ar nodokļiem) apmēra gadā. Maksimālais atmaksas termiņš ir 36 mēneši. Maksimālā investīciju aizdevuma summa ir 3 milj. eiro, un 96 mēneši ir maksimālais atmaksas termiņš.

Vēl viena programma paredzēja tādu aizdevumu iegūšanu, ko piedāvā alternatīvas finanšu institūcijas. *INVEGA* tika noteikusi tādu institūciju sarakstu, kuras to piedāvā ar *INVEGA* starpniecību. Maksimālais aizdevuma apjoms ir 500 tūkst. eiro, un maksimālais aizdevuma termiņš ir 24 mēneši. Likviditātes uzlabošanas nolūkā uzņēmumi varēja pieteikties arī galvojumiem aizdevumiem, un par galvotāju šajā aizdevumā kļuva *INVEGA*. Galvojuma summa nevarēja pārsniegt 5 milj. eiro.

Tieši viesmīlības sektora uzņēmumiem pieejamais atbalsts bija saistīts ar programmu, kas paredzēja īres kompensāciju, kuru 2020. gada 30. aprīlī apstiprināja Eiropas Komisija.⁸⁶ Programma paredzēja daļēju īres izmaksu kompensāciju, kuru Covid-19 ierobežojumu dēļ uzņēmumiem bija grūti apmaksāt. Maksimālais daļējas īres kompensācijas apmērs mēnesī ir 50% no īres maksas 2020. gada februārī, bet kopējais finansējuma apjoms nedrīkstēja pārsniegt 800 000 eiro. Atbalsts bija pieejams tādiem uzņēmumiem, kuru gada apgrozījums 2019. gadā nepārsniedza 50 milj. eiro vai īpašuma uzskaites vērtība 2019. gada 31. decembrī nepārsniedza 43 milj. eiro.

⁸⁶ European Commission. (2020). *State aid: Commission approves €101.5 million Lithuanian rent compensation scheme to support sectors affected by coronavirus outbreak*, pieejams: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_790 [skatīts 27.03.2022.].

2021. gada decembrī tika noslēgts līgums par vēl vienas atbalsta programmas īstenošanu ar Eiropas Investīciju fonda finansējuma palīdzību.⁸⁷ Tā arī ir saistīta ar galvojuma nodrošinājumu aizdevumiem, lai uzņēmumiem, kas cieta no zaudējumiem Covid-19 pandēmijas dēļ, būtu vieglāk saņemt finansējumu 5 Lietuvas bankās – *Faktoro, Finora Kreditas, PayRay Bank, Orion Leasing* un *SEB Bankas*. Maksimālais piedāvātais galvojuma apjoms ir 70% no aizdevuma kopējās summas, kas var sasniegt līdz 6 milj. eiro.

Kopumā atbalsta programmu veidi visās Baltijas valstīs bija ļoti līdzīgi. Pirmkārt, valstis izstrādāja tādas programmas, kas ir saistītas ar uzņēmumu darbinieku darba samaksu – algu subsīdijas ļāva uzņēmumiem samazināt šādu izmaksu pozīciju, kompensējot daļu no tām, kā arī atbalsts par dīkstāvi pilnībā aizvietoja algas šādu programmu īstenošanas brīžos. Otro atbalsta veidu administrēja tādas institūcijas, kas parasti nodarbojās ar atbalstu aizdevumu iegūšanā, piedāvājot galvojumus vai aizdevumus ar ievērojami atvieglotiem nosacījumiem. Covid-19 pandēmijas dēļ tika iedarbināts papildu finansējums, lai atrisinātu likviditātes problēmas tādiem uzņēmumiem, kuriem Covid-19 izplatības dēļ radušās objektīvas grūtības veikt aizdevumu maksājumus bankās vai iegūt jaunu finansējumu, lai pārvarētu negatīvo Covid-19 pandēmijas ekonomisko ietekmi.

Šādām programmām piemīt līdzīgi saņemšanas nosacījumi tādā ziņā, ka, lai tos saņemtu, uzņēmumam jāpierāda, ka tam pirms Covid-19 pandēmijas nebija nodokļu parādu un maksājumu kavējumu, kā arī saņemtais finansējums netiks novirzīts citu aizņēmumu refinansēšanai un pamatsummu maksājumiem, saistīto uzņēmumu parādu nomaksai, parādu maksājumiem un citiem līdzīgiem mērķiem. Programmu vienīgais mērķis ir palīdzēt atrisināt tādas likviditātes problēmas, kuras bija radušās Covid-19 pandēmijas ietekmē.

⁸⁷ European Investment Bank. (2021). *Lithuania: Substantial European support for businesses hit by COVID-19 pandemic - up to €364 million*, pieejams: <https://www.eib.org/en/press/all/2021-447-substantial-european-support-for-lithuanian-businesses-hit-by-covid-19-pandemic-up-to-eur364-million> [skatīts 27.03.2022.].

3. EKONOMISKĀS POLITIKAS IETEKMES UZ VIESMĪLĪBAS SEKTORU BALTIJAS VALSTĪS IZPĒTE COVID-19 PANDĒMIJAS KONTEKSTĀ

3.1. Pētījuma metodoloģijas raksturojums

Lai sasniegtu darba mērķi un īstenotu ekonomiskās politikas ietekmes uz viesmīlības sektoru Baltijas valstīs Covid-19 pandēmijas kontekstā analīzi, tika veikti gan primārie, gan sekundārie pētījumi. Sekundārie pētījumi ietvēra pieejamās literatūras un zinātnisko rakstu izpēti, kas ļāva iegūt teorētiskās zināšanas par ekonomiskās politikas būtību, veidiem, instrumentiem, ietekmi, kā arī krīzes un ekonomiskā šoka būtību. Informācijas iegūšanai bija izmantotas datubāzes, pieeju kurām nodrošina Latvijas Universitāte – tās ir *EBSCO*, *Emerald*, *National Bureau of Economic Research (NBER)*, *ScienceDirect*, *Scopus* un citas. Statistiskie dati tika iegūti, izmantojot Eiropas Savienības struktūrvienības *Eurostat* portālu, kā arī Baltijas valstu oficiālos statistikas portālus. Tas ļāva izvērtēt to, kādā mērogā Covid-19 pandēmija un ar to saistītie ierobežojumi ietekmēja viesmīlības sektora uzņēmumu darbību Baltijas valstīs, salīdzinājumā ar pirms laiku, pirms Covid-19 slimības atklāšanas. Savukārt lielākā uzmanība tika pievērsta īstenotajai ekonomiskajai politikai Baltijas valstīs un izstrādātajām atbalsta programmām, kuru mērķis bija palīdzēt viesmīlības sektora uzņēmumiem pārvarēt grūtības, ko izraisīja Covid-19 pandēmija. Tika izpētīta un apkopota informācija, ko publicēja Eiropas Savienības struktūrvienības (Eiropas Komisija, Eiropas Padome utt.), un Baltijas valstu iestādes (ministrijas, nodarbinātības aģentūras utt.). Tāda veida pētījumi kļuva par primārā pētījuma pamatu.

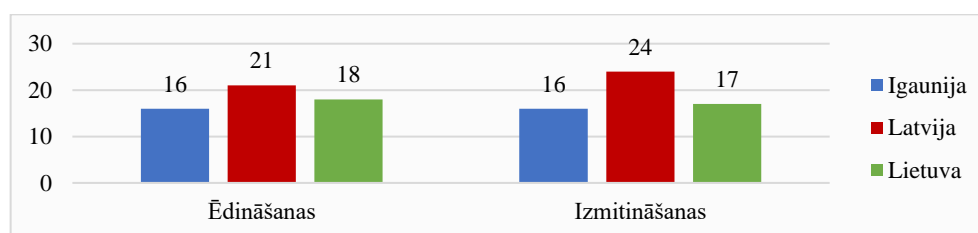
Primāro pētījumu piemēri ir tirgus novērošana, eksperimenti un aptaujas, un pēdējā arī bija izmantota šajā darbā. Izstrādātās aptaujas mērķis bija noskaidrot, kā izstrādātā valsts ekonomiskā politika, kas izpaudās atbalsta programmu veidā, ļāva Baltijas valstu viesmīlības sektora uzņēmumiem pārvarēt Covid-19 pandēmijas negatīvas ekonomiskās sekas. Tās paraugs ir pieejams 1. pielikumā. Pētījumā tika aicināti piedalīties Baltijas valstu izmitināšanas un ēdināšanas uzņēmumu pārstāvji. Aptauja tika izplatīta, izmantojot uzņēmumu e-pastus un sociālos tīklus (*Facebook* un *Instagram* konti), nosūtot pārstāvjiem tiešu aicinājumu piedalīties pētījumā. Atbildes tika saņemtas laika periodā no 22. aprīļa līdz 6. maijam 2022. gadā. Aptauja tika izstrādāta latviešu valodā, bet respondenti atbildēja uz jautājumiem, tulkotiem angļu valodā. Rezultāti tika analizēti latviešu valodā, vienā jautājumā tika saglabātas respondentu atbildes angļu valodā, kur tiem bija jāpauž savs viedoklis. Respondenti aizpildīja aptauju tiešsaistē, izmantojot *QuestionPro* platformu, kuras izmantošanu nodrošina Latvijas Universitāte. Dati tika analizēti, izmantojot *Excel* programmu.

Aptauja tika sadalīta vairākās nodaļās, un atkarībā no izvēlētajām atbildēm, respondenti, kas pārstāv uzņēmumu, atbildēja uz atšķirīgu jautājumu skaitu. Pirmajā nodaļā ir 3 segmentējošie jautājumi, kas ļauj noskaidrot uzņēmuma saimnieciskās darbības veidu, lielumu un valsti, kurā tas darbojas. Otrās nodaļas mērķis ir noskaidrot kopējo Covid-19 pandēmijas ietekmi uz uzņēmumu Covid-19 viļņu salīdzinājumā, kā arī noteikt valsts atbalsta nepieciešamības mērogu. Atkarībā no tā, vai uzņēmums izmantoja valsts atbalstu Covid-19 pandēmijas laikā, nākamās nodaļas jautājumi, uz kuriem respondenti ir jāatbild, atšķiras. Ja uzņēmums izmantoja atbalstu, tad jautājumi šajā nodaļā ir saistīti ar izmantotā atbalsta veidiem, to efektivitāti, pieteikšanās procedūru utt., bet, ja atbalsts netika izmantots, tad respondentiem tiek piedāvāts paskaidrot, kāpēc tas notika. Papildu atbalsta nepieciešamības gadījumā, respondentiem ir iespēja norādīt to, kas uzņēmumam vēl būtu nepieciešams, lai normalizētu savu saimniecisko darbību. Priekšpēdējā nodaļa ļauj paust respondentiem kopējo viedokli par valsts rīcību Covid-19 pandēmijas laikā un izstrādātajām atbalsta programmām, kā arī aptaujas beigās respondenti var norādīt to, vai kāds pašvaldības atbalsts tika izmantots, lai pārvarētu ar Covid-19 pandēmiju izraisītās ekonomiskās grūtības.

Kopumā aptaujas izstrādes procesā tika sastādīti 22 jautājumi, 3 no kuriem ir segmentējošie un pārējie 19 ir saistīti tieši ar valsts atbalstu Covid-19 pandēmijas laikā. 13 jautājumi ir slēgtie – 9 no tiem ir izvēles jautājumi ar vienu iespējamu atbildi, 3 ir izvēles jautājumi, kur ir iespējams izvēlēties vairākas atbildes, kā arī vienā jautājumā ir pieejama matrica, lai atzīmētu atbilstošu atbildi atkarībā no norādītā laika perioda. Likerta skala (1–10) tika izmantota 7 jautājumos. Aptaujā ir 2 atvērtie jautājumi ar iespēju izteikt viedokli par to, kāds papildu valsts atbalsta veids ir nepieciešams uzņēmumam, un šie jautājumi ir vienīgie neobligātie aptaujā. Visi pārējie jautājumi bija obligātie.

3.2. Baltijas viesmīlības sektora uzņēmumu valsts atbalsta Covid-19 pandēmijas ietvaros novērtējuma analīze

Aptaujas ietvaros tika saņemtas 112 atbildes, ko sniedza ēdināšanas un izmitināšanas uzņēmumu pārstāvji no Igaunijas, Latvijas un Lietuvas (skat. 3.1. att.).

3.1. att. Aptaujāto uzņēmumu sadalījums pa valstīm un saimnieciskās darbības veidiem (n = 112)

Avots: Autora izveidots, izmantojot aptaujas datus.

Aptaujā tika iegūts 112 uzņēmumu novērtējums par Covid-19 pandēmijas ietekmi uz to darbību un ar to saistīto valsts atbalstu, ko sniedza 55 ēdināšanas (16 atbildes no Igaunijas, 21 – no Latvijas un 18 – no Lietuvas) un 57 izmitināšanas (16 atbildes no Igaunijas, 24 – no Latvijas un 17 – no Lietuvas) uzņēmumi. Visaktīvāk savu viedokli sniedza uzņēmumi no Latvijas, bet Igaunijas uzņēmumi tika pārstāvēti vismazāk. Tika noskaidrots arī šo uzņēmumu lielums, kas ir apkopots 3.1. tabulā.

3.1. tabula

Aptaujāto viesmīlības sektora uzņēmumu sadalījums atkarībā no lieluma

Saimnieciskās darbības veids	Uzņēmuma lielums (Latvija / Igaunija / Lietuva)				Kopā
	Mikrouzņēmums (līdz 10 darbiniekiem)	Mazais uzņēmums (11 – 50 darbinieki)	Vidējais uzņēmums (51 – 100 darbinieki)	Liels uzņēmums (>100 darbinieki)	
Izmitināšanas	12 / 3 / 6	10 / 5 / 6	2 / 6 / 5	0 / 2 / 0	57
Ēdināšanas	10 / 5 / 5	10 / 9 / 7	1 / 1 / 3	0 / 1 / 3	55
Kopā	41	47	18	6	112

Avots: Autora izveidots, izmantojot aptaujas datus.

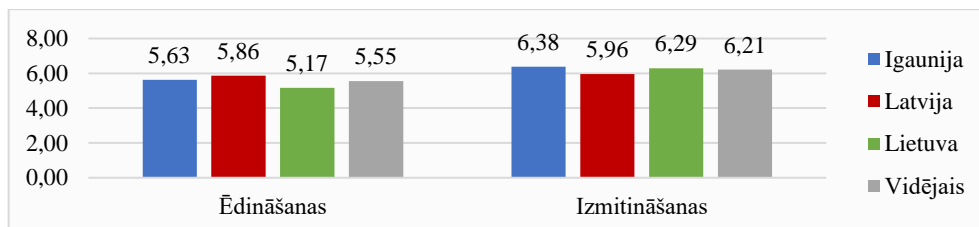
Vislielākā aptaujāto uzņēmumu daļa ir mazie uzņēmumi – tika saņemts novērtējums no 47 tādiem uzņēmumiem. Neviens lielais uzņēmums no Latvijas nesniedza savu viedokli aptaujā, kā arī kopumā lielo uzņēmumu īpatsvars novērtējumā ir vismazākais – tikai 6 no 112. Vidējo uzņēmumu viedokļu daudzums ir trīs reizēs lielāks nekā lielo – 18 atbildes, un visvairāk atbilžu šajā kategorijā sniedza Igaunijas izmitināšanas uzņēmumu pārstāvji. Savukārt mikrouzņēmumu īpatsvars aptaujā ir nedaudz mazāks par mazo uzņēmumu – 41 atbilde, un 12 no šīm atbildēm sniedza Latvijas izmitināšanas uzņēmumi.

Lai raksturotu Covid-19 pandēmijas ietekmi uz uzņēmumu darbību, respondenti, pirmkārt, norādīja to, kā viņu uzņēmums strādāja Covid-19 pandēmijas laikā atkarībā no piedāvātā laika perioda, kas ir apkopots 2. pielikumā. Pirmā viļņa laikā absolūtais uzņēmumu pārkums norādīja, ka tie bija slēgti. Visstiprāk cieta Latvijas ēdināšanas uzņēmumi – 90% norādīja, ka tie bija slēgti pirmā viļņa laikā, bet Lietuvas ēdināšanas uzņēmumu rezultāti visstiprāk atšķiras no kopējās tendences. Par to, ka tie bija slēgti, paziņoja tikai 66,7% uzņēmumu, bet diezgan liela daļa norādīja, ka to darbība bija daļēji ierobežota (22,2%). Tāda atbilde ir vairāk raksturīga laika posmam starp pirmo un otro Covid-19 vilni. Tā strādāja lielākā daļa izmitināšanas uzņēmumu (piemēram, 88,2% Igaunijas uzņēmumu), bet lielākās daļas ēdināšanas uzņēmumu darbība, pēc iegūtās informācijas, šajā laika posmā bija vai nu daļēji ierobežota, vai pavisam nebija ierobežota. Turklāt, kad iestājās otrais Covid-19 vilnis, uzņēmumi atkal nevarēja strādāt bez ierobežojumiem (piemēram, neviens ēdināšanas uzņēmums neizvēlējās šādu atbildi), un lielākā uzņēmumu daļa atkal bija slēgta vai strādāja ar ierobežojumiem. Uzņēmumi no Latvijas biežāk norādīja, ka tie bija slēgti, bet Igaunijas un Lietuvas uzņēmumi pārsvarā strādāja ar daļējiem ierobežojumiem, kas liecina par to, ka Latvijā

ierobežojumi bija daudz stiprāki, līdz ar to uzņēmumi tajā cieta no saimnieciskās darbības traucējumiem vairāk nekā kaimiņvalstīs.

Pēc otrā viļņa uzņēmumiem parādījās iespēja strādāt *zaļajā* vai *sarkanajā zonā*, kas raksturoja to, kādus klientus viņi apkalpoja. Ja uzņēmums apkalpoja tikai tādus klientus, kuriem bija vakcinācijas vai pārslimošanas sertifikāts, tad uzņēmums strādāja *zaļajā zonā* un darbības iespējas tam bija lielākas (varēja apkalpot lielāku klientu skaitu, ilgāks darba laiks utt.). *Sarkanajā zonā* apkalpoja visus klientus, bet epidemioloģiskas drošības pasākumu skaits tajos bija plašāks. Rezultātā, uzņēmumu skaits, kas laika posmā starp otro un trešo vilni un trešā viļņa laikā bija slēgti, bija ļoti mazs. Lielākā daļa norādīja, ka strādāja *zaļajā zonā*, vai to darbība bija daļēji ierobežota, kā arī, piemēram, daudz Igaunijas ēdināšanas uzņēmumu laika posmā starp otro un trešo vilni strādāja bez jebkādiem ierobežojumiem (31,3%), bet Latvijā tādu nebija. Ievērojams daudzums Igaunijas izmitināšanas uzņēmumu arī trešā viļņa laikā strādāja bez ierobežojumiem (37,5%). Turklāt tādi Latvijas uzņēmumi šajā brīdī vairāk strādāja *zaļajā zonā* (70,8%), bet lielākā Lietuvas uzņēmumu daļa norādīja, ka viņu darbība bija daļēji ierobežota.

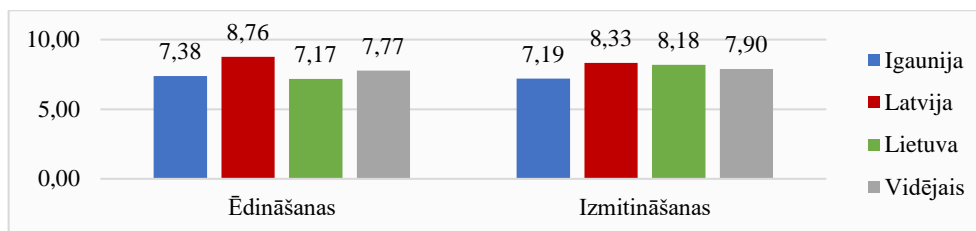
Nākamajā jautājumā respondenti sniedza savu viedokli par to, cik stipri pandēmija samazināja darbinieku skaitu viņu uzņēmumos. To bija iespējams novērtēt, izmantojot 10 ballu skalu, kur atzīme 1 nozīmē to, ka skaits nesamazinājās, bet 10 – krietni samazinājās. Rezultāti ir apkopoti 3.2. attēlā.

3.2. att. Darbinieku skaita samazinājuma novērtējums Covid-19 pandēmijas ietekmē (skalā no 1-nesamazinājās līdz 10-krietni samazinājās) (n = 112)

Avots: Autora izveidots, izmantojot aptaujas datus.

Pirmkārt, rezultāti liecina, ka izmitināšanas uzņēmumu darbinieku skaits piedzīvoja stiprāku kritumu nekā ēdināšanas uzņēmumos. Ēdināšanas uzņēmumu novērtējums visās Baltijas valstīs ir samērā vidējais (kopējais vidējais rezultāts ir 5,55), un nevienā valstī nesasniedz atzīmi 6, bet izmitināšanas uzņēmumu gadījumā tikai Latvijas uzņēmumu vidējais novērtējums ir mazāks par 6 ballēm (5,96). Pārējos gadījumos, arī kopējais rezultāts, ir lielāks par 6, un vissliktāko novērtējumu sniedza Igaunijas izmitināšanas uzņēmumi (6,38). Savukārt kopumā no pandēmijas vismazāk, spriežot pēc iegūtiem rezultātiem, cieta Lietuvas ēdināšanas uzņēmumi, vērtējot darbinieku skaita samazinājumu ar atzīmi 5,17. Turklāt daudz sliktāki rezultāti tika uzrādīti nākamajā jautājumā, kur uzņēmumu pārstāvjiem bija jānovērtē finansiālās situācijas pasliktināšanos Covid-19 pandēmijas un ieviesto ierobežojumu dēļ (skat. 3.3. att.).

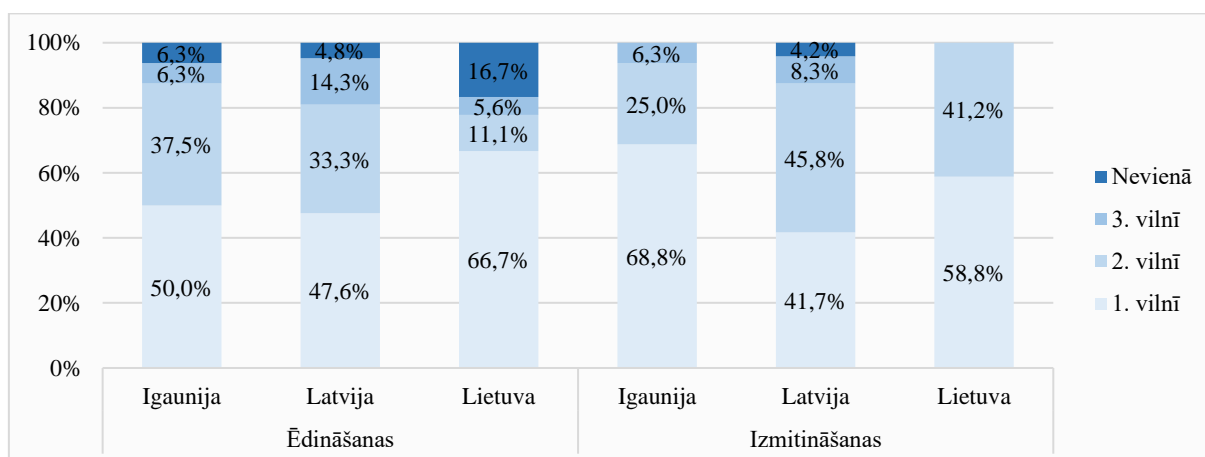
3.3. att. Finansiālās situācijas pasliktināšanās novērtējums Covid-19 pandēmijas ietekmē (skalā no 1-neietekmēja līdz 10-krietni pasliktināja) (n = 112)

Avots: Autora izveidots, izmantojot aptaujas datus.

Uzņēmumu novērtējums par finansiālās situācijas pasliktināšanos ir diezgan augsts un ir ievērojami augstāks par darbinieku skaita samazinājuma novērtējumu (jo atzīme ir augstāka, jo sliktāk uzņēmumi novērtēja izmaiņas finansiālajā situācijā). Kopējais vidējais ēdināšanas uzņēmumu novērtējums ir 7,77, bet izmitināšanas uzņēmumi cieta vēl vairāk, novērtējot pasliktināšanos ar 7,90 ballēm. Turklāt vissliktāko novērtējumu sniedza Latvijas ēdināšanas uzņēmumi (8,76), kas ir vistuvāk iespējamajam maksimumam par situācijas pasliktināšanos, bet Igaunijas izmitināšanas uzņēmumi sniedza viszemāko novērtējumu (7,19).

Iepriekšējiem 2 aplūkotajiem jautājumiem ir līdzīgs raksturs, un kopumā var secināt, ka uzņēmumi vairāk cieta no finansiālajām grūtībām nevis no darbinieku skaita samazinājuma Covid-19 pandēmijas dēļ. Izmitināšanas uzņēmumi cieta no abu rādītāju pasliktināšanās vairāk nekā ēdināšanas, jo pēdējie Covid-19 pandēmijas viļņu laikā strādāja vairāk, kas bija saistīts ar ēdienu piegādes iespēju, bet izmitināšanas uzņēmumiem nebija nekādas iespējas nodrošināt attālināto klientu apkalpošanu.

Nākamo divu jautājumu mērķis bija noskaidrot ierobežojumu ietekmi uz saimniecisko darbību viļņu salīdzinājumā. Atkarībā no tā, kura viļņa laikā uzņēmums cieta no finansiālajiem zaudējumiem visstiprāk, tika iegūti rezultāti, kas ir apkopoti 3.4. attēlā diagrammas veidā.

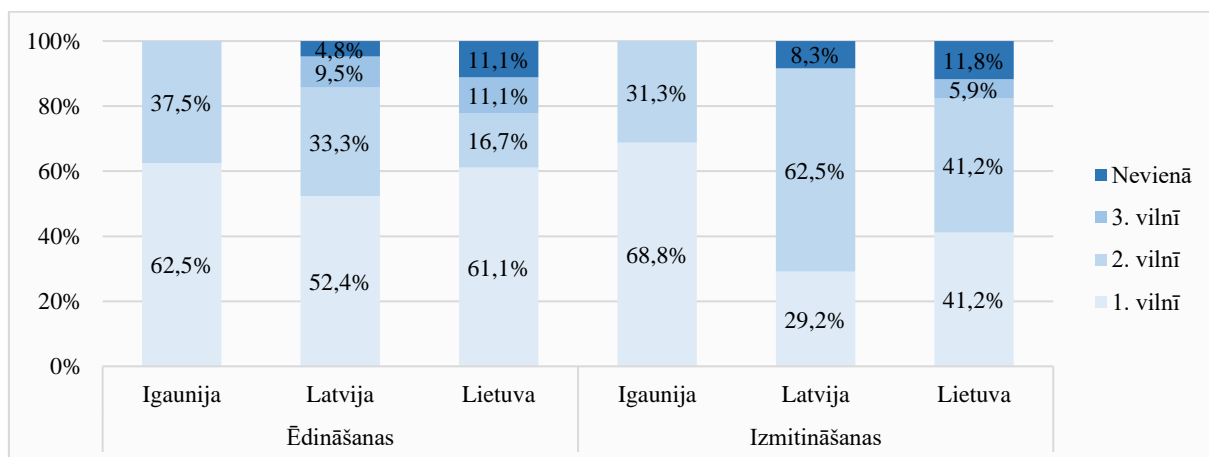
3.4. att. Novērtējuma par vislielākajiem finansiālajiem zaudējumiem sadalījums pa Covid-19 pandēmijas viļņiem, % (n = 112)

Avots: Autora izveidots, izmantojot aptaujas datus.

Kopumā viesmīlības sektora uzņēmumi finansiāli visvairāk cieta no pirmā Covid-19 viļņa. Tas ir saistīts ar šoku, ko tajā brīdī piedzīvoja ekonomika, un ar valsts atbalsta programmu

trūkumu, kas tajā brīdī bija tikai izstrādes procesā. Turklāt liels īpatsvars ir arī otrajam vilnim, it īpaši izmitināšanas uzņēmumu rezultātos, jo ēdināšanas uzņēmumiem, kad iestājās otrais vilnis, pārsvarā jau sanāca pielāgot savu darbu attālinātajai klientu apkalpošanai. Latvijas izmitināšanas uzņēmumi ir vienīgā kategorija aplūkotajos rezultātos, kur otrā vilņa ietekme ir novērtēta kā vissliktākā – par tādu to uzskatīja 45,8% respondentu. Nevienas Lietuvas izmitināšanas uzņēmumu pārstāvis nenorādīja, ka trešā Covid-19 pandēmijas vilņa laikā tas cieta no finansiālajiem zaudējumiem visstiprāk, bet pārējās kategorijās tādi rezultāti ir. Vislielākais trešā vilņa īpatsvars ir Latvijas ēdināšanas uzņēmumu kategorijā – 14,3%. Turklāt ir arī uzņēmumi, kas norādīja, ka nevienā no vilņiem necieta no finansiālajiem zaudējumiem. Visvairāk (16,7%) tādu uzņēmumu pārstāv Lietuvu un nodarbojas ar ēdināšanas pakalpojumu sniegšanu. Tas var būt saistīts ar sezonālītāti uzņēmumu darbībā, kas ir it īpaši redzams ēdināšanas uzņēmumu rezultātos. Piemēram, ja tādi uzņēmumi strādāja tikai vasarās, kuru laikā nebija nosacīto vilņu, līdz ar to arī stipro darbības ierobežojumu, tad Covid-19 pandēmijai nebija sliktas ietekmes uz uzņēmumu finansiālo situāciju.

Rezultātos, saistītajos ar to, kura vilņa laikā viesmīlības sektora uzņēmumiem bija visvairāk nepieciešams valsts atbalsts, arī dominē pirmais un otrais vilnis (skat. 3.5. att.).

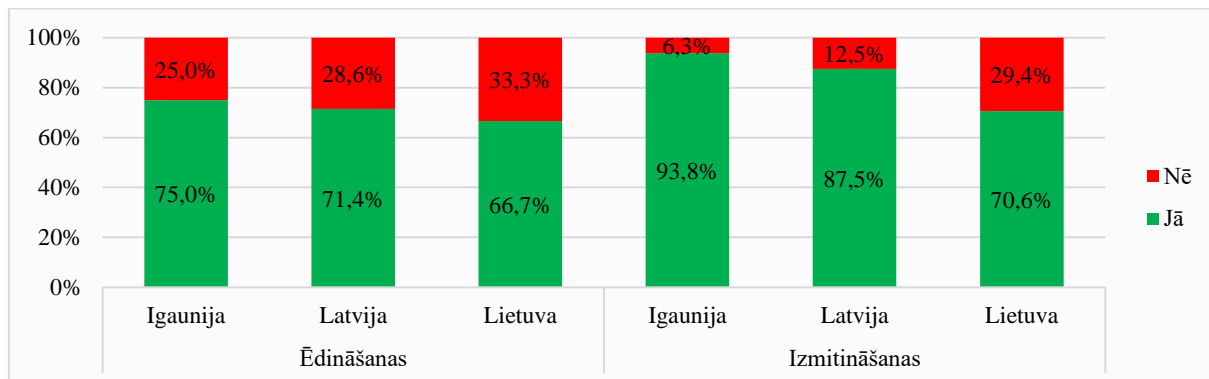
3.5. att. Novērtējuma par to, kura Covid-19 pandēmijas vilņa laikā uzņēmumiem bija visvairāk nepieciešams valsts atbalsts, sadalījums pa vilņiem, % (n = 112)

Avots: Autora izveidots, izmantojot aptaujas datus.

Šajā jautājumā lielākā uzņēmumu daļa (50,9%) norādīja, ka visvairāk atbalsts tiem bija nepieciešams pirmā Covid-19 vilņa laikā, bet otrajā tas bija visvairāk vajadzīgs 38,4% uzņēmumu. Daļai no aptaujātajiem uzņēmumiem atbalsts nebija nepieciešams nevienā no vilņiem, kas atkal var būt saistīts ar sezonālo darbu. To norādīja Lietuvas un Latvijas uzņēmumi, bet nevienas uzņēmums no Igaunijas tādu atbildes variantu neatzīmēja. Igaunijas uzņēmumu pārstāvji norādīja, ka valsts atbalsts tiem bija visvairāk nepieciešams tikai pirmā vai otrā vilņa laikā, kā arī kopumā trešo vilni kā atbildes variantu atzīmēja vismazāk uzņēmumu. Vienīgā kategorija, kur otrais vilnis kā atbilde bija izvēlēts vairāk nekā pirmais, ir Latvijas

izmitināšanas uzņēmumi (62,5%), bet tādi uzņēmumi no Lietuvas novērtēja atbalsta nepieciešamību vienādi šajos laika posmos (41,2%). Rezultāti atkal liecina par to, ka ēdināšanas uzņēmumi pārvarēja otro pandēmijas vilni vieglāk nekā izmitināšanas.

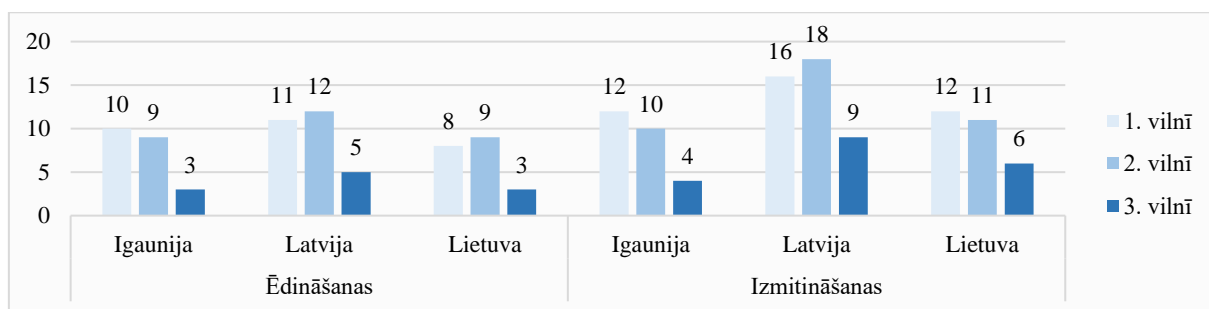
Lai noskaidrotu, kāds aptaujāto uzņēmumu skaits izmantoja analītiskajā daļā aplūkoto valsts atbalstu, tika prasīts sniegt atbildes par to nākamajā jautājumā (skat. 3.6. att.).

3.6. att. Valsts atbalsta Covid-19 pandēmijas ietvaros izmantošanas īpatsvars, % (n = 112)

Avots: Autora izveidots, izmantojot aptaujas datus.

Iegūtie dati liecina, ka lielākā daļa uzņēmumu izmantoja valsts atbalstu, lai pārvarētu ar Covid-19 pandēmijas apkarošanas saistīto ierobežojumu negatīvo ietekmi uz uzņēmumu finansiālo situāciju. Visaktīvāk to izmantoja Igaunijas uzņēmumi (izmitināšanas uzņēmumu kategorijā izmantošanas īpatsvars ir 93,8%), bet vismazāk – Lietuvas (ēdināšanas uzņēmumu rezultāts ir 66,7%). Arī Latvijas izmitināšanas uzņēmumi aktīvi izmantoja valsts atbalstu, jo tikai 12,5% respondentu norādīja, ka tas netika izdarīts. Kopumā aptaujāto vidū valsts atbalstu izmantoja 87 uzņēmumi (39 ēdināšanas un 48 izmitināšanas), līdz ar to tikai tādiem respondentiem tika uzdoti 6 nākamie jautājumi. Pirmkārt, tika noskaidrots, kādu viļņu laikā atbalsts tika vispār izmantots (skat. 3.7. att.).

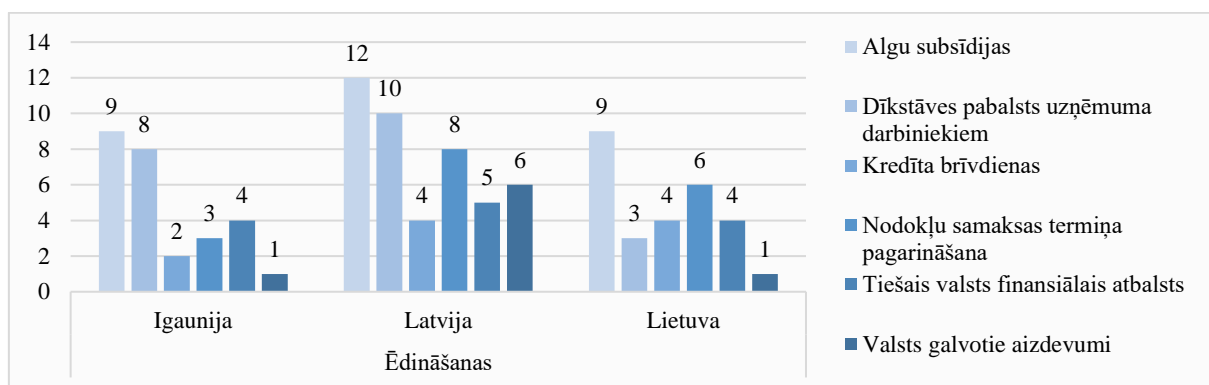
3.7. att. Valsts atbalsta izmantošanas biežuma sadalījums pa viļņiem (n = 87)

Avots: Autora izveidots, izmantojot aptaujas datus.

Šajā jautājumā respondentiem bija iespēja izvēlēties vairākus atbilžu variantus. Vienādā biežumā (69 reizes) tika atzīmēts pirmais un otrais vilnis kā atbildes variants. Kopējie dati liecina arī par to, ka izmitināšanas uzņēmumi izmantoja atbalstu intensīvāk nekā ēdināšanas. Lietuvas un Igaunijas izmitināšanas uzņēmumi vairāk izmantoja atbalstu pirmā viļņa laikā, bet

ēdināšanas uzņēmumu vidū otrā viļņa laikā atbalsts tika izmantots biežāk Latvijā un Lietuvā. Trešā viļņa laikā atbalsts tika izmantots vismazāk – to atzīmēja tikai 30 reizes.

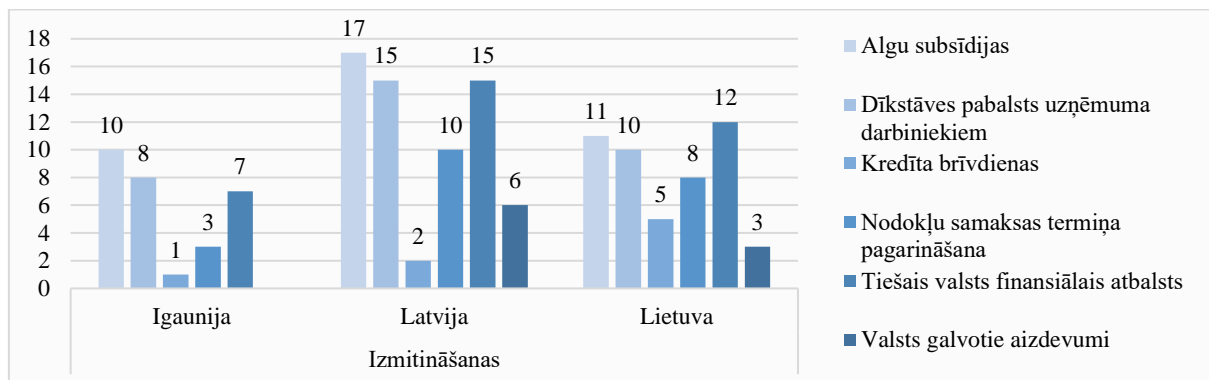
Tā kā valsts atbalsts tika īstenots atbalsta programmu veidā, nākamajā jautājumā respondenti norādīja to, kādas no aplūkotajām analītiskajā daļā programmām tika izmantotas uzņēmumu vidū. Atkal atzīmējot vairākus atbilžu variantus, tika iegūta informācija par biežumu, kurā uzņēmumi izmantoja valsts piedāvātās atbalsta programmas Covid-19 ekonomisko seku pārvarēšanai. Ēdināšanas uzņēmumu rezultāti ir apkopoti 3.8. attēlā.

3.8. att. Valsts atbalsta programmu izmantošanas biežums ēdināšanas uzņēmumu vidū Baltijas valstīs (n = 39)

Avots: Autora izveidots, izmantojot aptaujas datus.

Aplūkojot tos, ir redzams, ka ēdināšanas uzņēmumi Baltijas valstīs visvairāk izmantoja algu subsīdiju programmu – to norādīja 12 uzņēmumi no Latvijas, bet no Igaunijas un Lietuvas – 9 no katras valsts (kopā – 30). Tālāk seko dīkstāves pabalsts, ko atzīmēja 21 uzņēmums. Savukārt Lietuvā tāds atbalsta veids nebija tik populārs – to atzīmēja tikai 3 respondenti. Visretāk ēdināšanas uzņēmumi izmantoja valsts galvoto aizdevumu programmu – tā tika atzīmēta 8 reizes, un 6 no tām atzīmēja Latvijas uzņēmumi. Nedaudz biežāk tika izmantota kredīta brīvdienas (10) un tiešā finansiālā atbalsta programma (13). Savukārt nodokļu samaksas termiņa pagarināšanas iespēju visvairāk izmantoja Latvijas uzņēmumi (8). Izmitināšanas uzņēmumu atbildes uz šo jautājumu nedaudz atšķiras un ir apkopotas 3.9. attēlā.

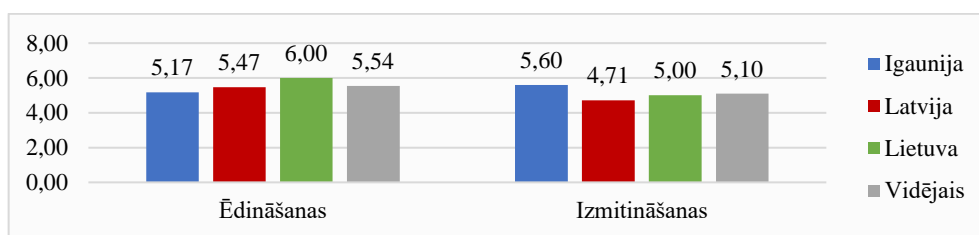
3.9. att. Valsts atbalsta programmu izmantošanas biežums izmitināšanas uzņēmumu vidū Baltijas valstīs (n = 48)

Avots: Autora izveidots, izmantojot aptaujas datus.

Visvairāk, tāpat kā ēdināšanas uzņēmumu gadījumā, uzņēmumi izmantoja algu subsīdiju programmu, ko nodrošināja ikvienas valsts atbildīgas iestādes. Tāds atbildes variants tika atzīmēts 38 reizes, un visvairāk (17) to izdarīja Latvijas uzņēmumu pārstāvji. Tālāk seko tiešais valsts finansiālais atbalsts, ko uzņēmumi izmantoja ļoti bieži (34). Tas ir saistīts ar to, ka Baltijas valstīs tika izstrādātas atsevišķas, tikai izmitināšanas uzņēmumiem paredzētas atbalsta programmas, kuru mērķis bija segt, piemēram, uzņēmumu operacionālās izmaksas. Tiem bija mazāk nekā ēdināšanas uzņēmumiem iespēju strādāt bez ierobežojumiem, līdz ar to valstis tos atbalstīja, ko uzņēmumi arī izmantoja. Visvairāk to izmantoja Latvijas uzņēmumi (15), nedaudz mazāk – Lietuvas (12), un vismazāk – Igaunijas (7). Dīkstāves atbalsts tika izmantots līdzīgajā apjomā – to atzīmēja 33 uzņēmumi, visbiežāk (15) – uzņēmumi no Latvijas. Vismazāk izmantotā atbalsta programma ir saistīta ar kredīta brīvdienām (8), kam seko valsts galvotie aizdevumi (9). Piemēram, Igaunijas gadījumā to neizmantoja neviens uzņēmums. Biežāk tika izmantota nodokļu samaksas termiņa pagarināšanas programma (21), un visvairāk to izmantoja Latvijas uzņēmumi.

Iepriekšējos jautājumos iegūtie dati ļauj izdarīt papildu secinājumu par to, ka Latvijas uzņēmumi izmantoja atbalsta programmas visvairāk, jo tie atzīmēja programmu kombinācijas biežāk. Turklāt Igaunijas uzņēmumi, it īpaši izmitināšanas, izmantoja atbalsta programmu kombinācijas daudz retāk.

Lai novērtētu izmantoto programmu efektivitāti, uzņēmumu pārstāvjiem bija piedāvāts izlikt subjektīvo atzīmi, izmantojot 10 ballu skalu, kurā 1 nozīmē, ka programmu efektivitāte bija ļoti slikta, bet 10 – izcila. Iegūtie rezultāti ir apkopoti 3.10. attēlā.

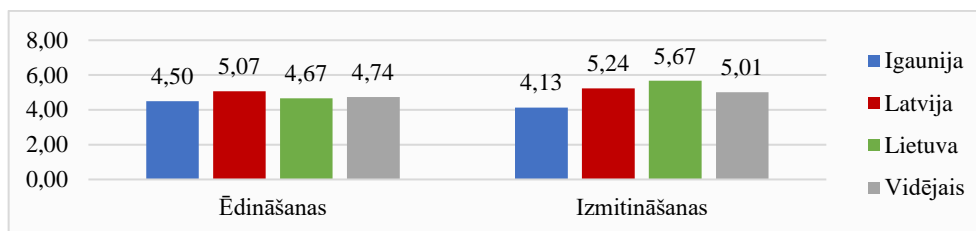

3.10. att. Atbalsta programmu efektivitātes novērtējums (skalā no 1-ļoti slikta līdz 10-izcila) (n = 87)

Avots: Autora izveidots, izmantojot aptaujas datus.

Vidējais efektivitātes novērtējums ir diezgan zems, un nepārsniedz 6 balles. Vislabāk atbalsts ļāva pārvarēt grūtības ēdināšanas uzņēmumiem Lietuvā (6,00), bet vissliktāk – Latvijas izmitināšanas uzņēmumiem (4,17). Kopumā ēdināšanas uzņēmumi vērtē atbalsta efektivitāti augstāk nekā izmitināšanas – tikai Igaunijas gadījumā izmitināšanas uzņēmumu novērtējums ir labāks par ēdināšanas.

Izmantojot līdzīgu pieeju, tika novērtēts arī atbalsta saņemšanas process, lai spriestu par to, cik sarežģīts tas bija. Respondenti izmantoja 10 ballu skalu, kurā 1 nozīmē, ka atbalsta saņemšanas procedūra bija ļoti viegla, bet 10 – ļoti sarežģīta (skat. 3.11. att.).

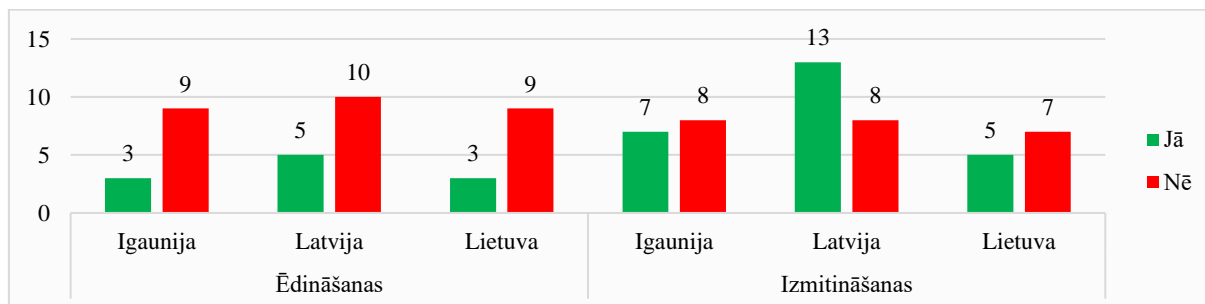

3.11. att. Atbalsta saņemšanas procedūras novērtējums (skalā no 1-ļoti viegla līdz 10-ļoti sarežģīta) (n = 87)

Avots: Autora izveidots, izmantojot aptaujas datus.

Rezultāti liecina par to, ka atbalsta saņemšanas procedūra nebija viegla, jo iegūtie vidējie novērtējumi ir augstāki par 4 ballēm (zemākais (4,13) – Igaunijas izmitināšanas uzņēmumu gadījumā), bet nepārsniedz 6 balles. Process šķiet sarežģītāks izmitināšanas uzņēmumu gadījumā, un tādi Lietuvas uzņēmumi novērtēja šo procesu kā vissarežģītāko aptaujāto uzņēmumu vidū (5,67). Turklāt atbalsta saņemšanas procedūra Igaunijā bija visvieglākā šo uzņēmumu vidū. Tas var būt viens no iemesliem, kāpēc lielāks Igaņu uzņēmumu īpatsvars faktiski to izmantoja. Ēdināšanas uzņēmumu gadījumā visaugstāko novērtējumu izlika Latvijas uzņēmumi (5,07), bet atbalsts tik un tā tika izmantots diezgan intensīvi, par ko liecina iepriekšējie jautājumi.

Nākamajā jautājumā tik noskaidrots, vai uzņēmumiem, kas kāda veida atbalstu pandēmijas ietvaros jau izmantoja, ir nepieciešams papildu valsts atbalsts. Šajā gadījumā rezultāti ir izteikti absolūtajās vērtībās, kas ir saistīts ar mazāku respondentu skaitu nekā iepriekšējā jautājumā ar atbildes variantiem *Jā* vai *Nē*. Iegūtā informācija ir apkopota 3.12. attēlā.

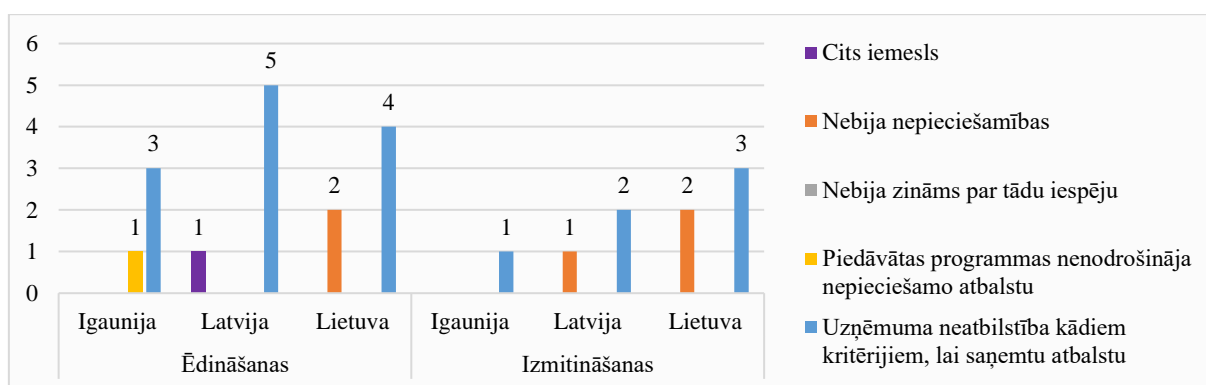
3.12. att. Uzņēmumu, kas izmantoja valsts atbalsta programmas, nepieciešamība pēc papildu atbalsta (n = 87)

Avots: Autora izveidots, izmantojot aptaujas datus.

Dati liecina, ka lielākajai uzņēmumu daļai pietika ar pieminēto valsts atbalstu, lai pārvarētu ar Covid-19 saistītas grūtības. Vienīgi daudz Latvijas izmitināšanas uzņēmumu vēlētos saņemt papildu atbalstu – to norādīja 13 no 21 aptaujātā uzņēmuma. Tādiem

uzņēmumiem, kas izteicās par papildu atbalstu, tika piedāvāts norādīt detaļas saistībā ar šo jautājumu – kāds tieši papildu atbalsts tiem būtu nepieciešams. Lielākā daļa atzīmēja, ka vēlētos saņemt papildu tiešo finansējumu, lai, piemēram, segtu operacionālās izmaksas, jo kritums apgrozījumā pandēmijas laikā radīja grūtības to apmaksāšanā. Dažos komentāros arī tika sniegts viedoklis par to, ka uzņēmumiem īpaši noderētu nodokļu sloga samazinājums, ko izveidojusies situācijā ir diezgan grūti laicīgi samaksāt.

Savukārt nākamā jautājumu kopa tika uzdots tiem uzņēmumiem, kas valsts atbalstu neizmantoja. Aptaujā piedalījās 25 tādi uzņēmumi, un, pirmkārt, tie norādīja iemeslu, kādēļ atbalsts netika izmantots, kas ir apkopots 3.13. attēlā.

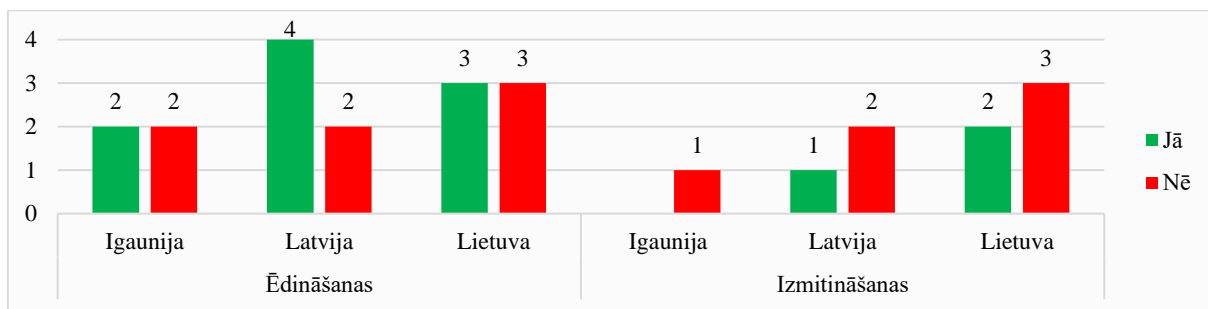

3.13. att. Iemesli, kuru dēļ aptaujātie uzņēmumi neizmantoja valsts atbalstu Covid-19 pandēmijas ietvaros (n = 25)

Avots: Autora izveidots, izmantojot aptaujas datus.

Lielākā uzņēmumu daļa norādīja, ka uzņēmums saskarās ar neatbilstību kādiem kritērijiem, kas bija noteikti, lai saņemtu atbalstu. Tas nozīmē, ka uzņēmumiem tas tomēr bija nepieciešams un tie labprāt izmantotu atbalstu. Tāds iemesls tika izvēlēts visās aplūkotajās kategorijās vismaz 1 reizi, un kopumā to par atbalsta nesaņemšanas iemeslu atzīmēja 18 no 25 uzņēmumiem. Nevienam uzņēmumam nenorādīja to, ka atbalsts netika saņemts tādēļ, ka par atbalsta programmām tam nebija zināms, bet 1 Igaunijas ēdināšanas uzņēmums atzīmēja to, ka piedāvātas programmas nenodrošināja nepieciešamo atbalstu. 5 uzņēmumi norādīja to, ka tiem nebija nepieciešamības izmantot valsts atbalstu. Tas var būt saistīts ar to, ka uzņēmumam bija pilnībā jāizbeidz sava darbība Covid-19 dēļ un tas vairs vispār netika atvērts, vai arī ar sezonālātes principu uzņēmumu darbībā. To atzīmēja arī viens ēdināšanas uzņēmums no Latvijas, izvēloties *Cits iemesls* kā atbildes variantu, kas komentāros norādīja, ka uzņēmums parasti strādā tikai vasarās, līdz ar to stiprie darbības ierobežojumi uzņēmumu neskāra un valsts atbalsts tam nebija nepieciešams.

Tādiem uzņēmumiem bija uzdots vēl viens jautājums ar mērķi noskaidrot, vai valsts atbalsts tiem tomēr būtu nepieciešams. Rezultāti ir apkopoti 3.14. attēlā.

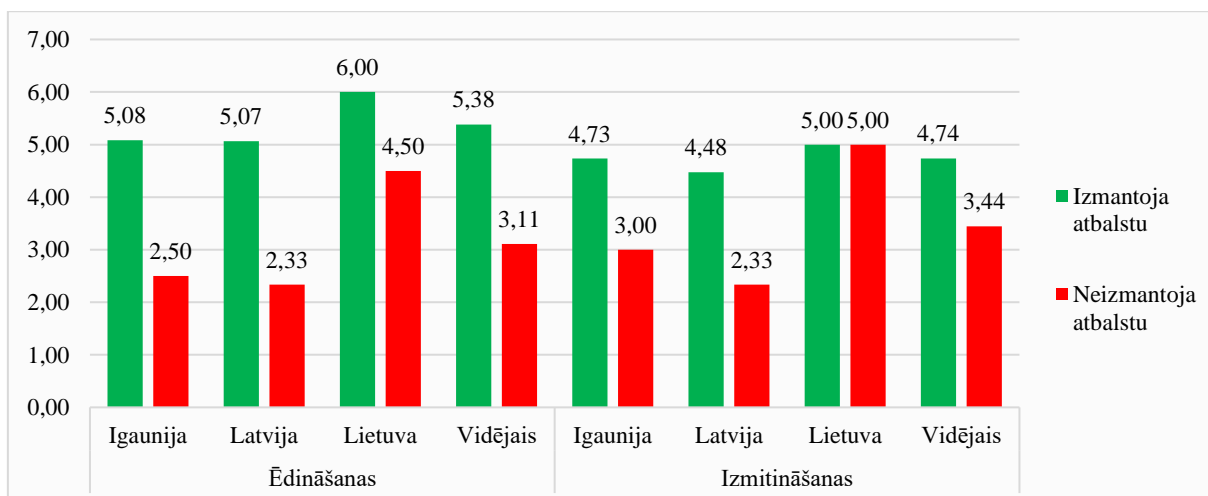

3.14. att. Papildu atbalsta nepieciešamība uzņēmumiem, kas sākotnēji neizmantoja valsts atbalstu Covid-19 pandēmijas ietvaros (n = 25)

Avots: Autora izveidots, izmantojot aptaujas datus.

Atbildes tika sadalītas diezgan vienmērīgi, jo variantu *Jā* atzīmēja 12 uzņēmumi un variantu *Nē* – 13. Izmitināšanas uzņēmumi biežāk atbildēja *Nē*, bet par to, ka atbalsts tomēr būtu nepieciešams, vairāk izteicās ēdināšanas uzņēmumu pārstāvji, kas sasaistās ar iepriekšējā jautājuma rezultātiem. Tieši ēdināšanas uzņēmumi vairāk ziņoja par to, ka tie saskarās ar neatbilstību atbalsta saņemšanas kritērijiem. Uzņēmumiem arī bija piedāvāta iespēja sniegt komentāru par to, kāds tieši atbalsts tiem būtu nepieciešams, un viens Latvijas ēdināšanas uzņēmumu pārstāvis norādīja, ka uzņēmumam būtu nepieciešams tiešais finansiālais atbalsts un noderētu izmainās nodokļu sistēma, kas atkārtu komentārus jautājumā par papildu atbalstu, ko vēlētos saņemt uzņēmumi, kas valsts atbalstu pandēmijas ietvaros jau izmantoja.

Pēdējā jautājumu kopa tika uzdots visiem respondentiem, bet atbilžu rezultāti ir sagrupēti arī atkarībā no tā, vai uzņēmums izmantoja vai neizmantoja valsts atbalstu, par ko tika paziņots iepriekšējos jautājumos. Pirmkārt, tika noskaidrots, kā izstrādātais valsts atbalsts, kura mērķis bija palīdzēt Baltijas valstu viesmīlības sektora uzņēmumiem pārvarēt Covid-19 pandēmijas negatīvas ekonomiskās sekas, ir vērtēts kopumā. Izmantojot 10 ballu skalu, kur 1 nozīmē, ka atbalsts bija ļoti slikts, bet 10 – izcils, tika iegūti attiecīgie dati (skat. 3.15. att.).

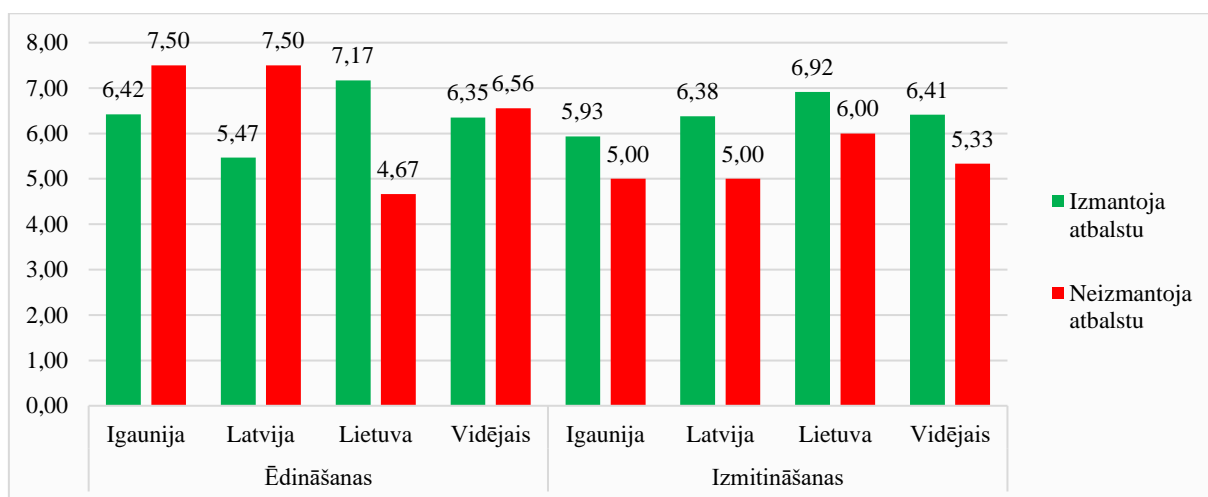

3.15. att. Kopējais valsts atbalsta novērtējums atkarībā no valsts atbalsta izmantošanas Covid-19 pandēmijas ietvaros (skalā no 1-ļoti slikts līdz 10-izcils) (n = 112)

Avots: Autora izveidots, izmantojot aptaujas datus.

Rezultāti liecina, ka valsts atbalstu labāk vērtē tādi uzņēmumi, kas to izmantoja, kā arī starp ēdināšanas un izmitināšanas uzņēmumiem labākas atzīmes tika saņemtas no ēdināšanas uzņēmumu pārstāvjiem. Augstākā atzīme to uzņēmumu vidū, kas atbalstu neizmantoja, tika saņemta Lietuvas izmitināšanas uzņēmumu gadījumā (5,00), bet zemāko, ļoti sliktu novērtējumu (2,33) sniedza Latvijas uzņēmumi. Tādi uzņēmumi, kas atbalstu izmantoja, novērtēja to labāk – ēdināšanas uzņēmumu gadījumā kopējais vidējais rezultāts ir 5,38, bet izmitināšanas – 4,74. Vislabāk no novērtēja Lietuvas ēdināšanas uzņēmumi (6,00), bet viszemāko novērtējumu sniedza Latvijas izmitināšanas uzņēmumi. Tādu uzņēmumu vidū, kas atbalstu izmantoja, tas kopumā tas tika novērtēts diezgan vidējā līmenī, kas nozīmē, ka atbalsts nebija pavisam slikts, bet to būtu labi uzlabot. Savukārt tie uzņēmumi, kas atbalstu neizmantoja, novērtēja to slikti, jo lielākai daļai nesanāca tam pieteikties.

Nākamajā jautājumā, izmantojot līdzīgu pieeju, tika iegūts novērtējums, kas sniedz priekšstatu par to, kāda ir iespējamība, ka uzņēmumiem jaunā Covid-19 viļņa gadījumā atkal būs nepieciešams valsts atbalsts, lai pārvarētu ar to saistītas grūtības (skat. 3.16. att.).

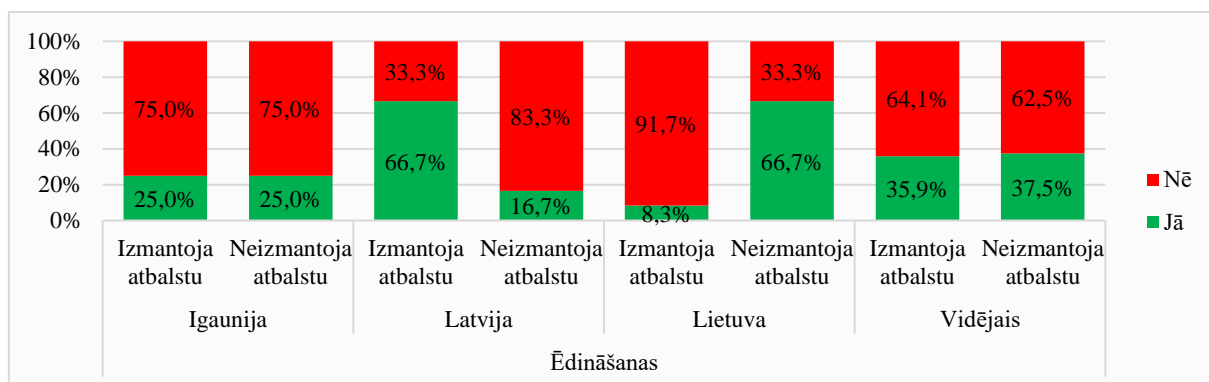
3.16. att. Valsts atbalsta nepieciešamības iespējamība jaunā Covid-19 viļņa gadījumā (skalā no 1-visticamāk nebūs nepieciešams līdz 10-noteikti būs nepieciešams) (n = 112)

Avots: Autora izveidots, izmantojot aptaujas datus.

Izmitināšanas uzņēmumu vidū tiek novērota līdzīga tendence – tādi uzņēmumi, kas pirms tam valsts atbalstu izmantoja, vairāk domā par to, ka jaunā viļņa gadījumā tas atkal būs nepieciešams. Visaugstāko iespējamības novērtējumu sniedza Lietuvas izmitināšanas uzņēmumi (6,92), bet viszemāko – Igaunijas (5,93). Tādu uzņēmumu vidū, kas atbalstu neizmantoja, iespējamības līmenis ir zemāks – Lietuvā tas ir 6,00, bet Latvijā un Igaunijā – 5,00. Ēdināšanas uzņēmumu gadījumā iespējamību ļoti augsti vērtē Latvijas un Igaunijas uzņēmumi, kas atbalstu neizmantoja, kā arī Lietuvas uzņēmumi, kas to bija darījuši. Viszemāk šo iespēju vērtē tādi Lietuvas uzņēmumi, kas atbalstu neizmantoja, un tas var būt saistīts ar to, ka tādi uzņēmumi savu darbību jau pilnībā ir pārtraukuši un jaunā viļņa gadījumā vairs

neestrādās. Kopumā var secināt, ka atbalsts uzņēmumiem šajā gadījumā tomēr būs nepieciešams, un uzņēmumi tam pieteiksies un mēģinās to iegūt, it īpaši izmitināšanas uzņēmumi, jo to darbība atkal var būt ierobežota vairāk nekā ēdināšanas uzņēmumu gadījumā.

Aptaujas nobeigumā tika nolemts noskaidrot, vai uzņēmumi izmantoja pašvaldības atbalstu, lai pārvarētu ar Covid-19 pandēmiju saistītas grūtības, piemēram, ja valsts atbalsts tiem nebija pieejams. Atbildes tika aplūkotas atkarībā no tā, vai uzņēmumi bija izmantojuši valsts atbalstu Covid-19 pandēmijas laikā, vai nē. Ēdināšanas uzņēmumu rezultāti ir pieejami 3.17. attēlā.

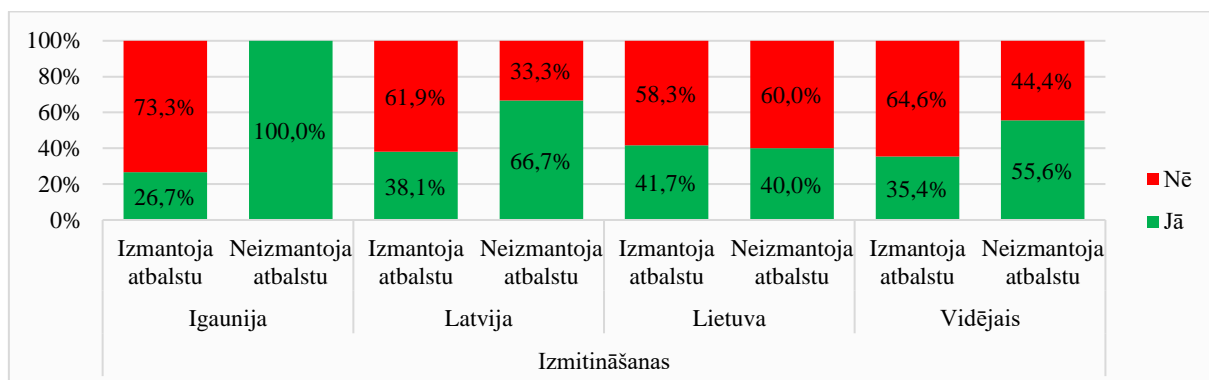

3.17. att. Pašvaldības atbalsta izmantošana ēdināšanas uzņēmumu vidū Covid-19 pandēmijas ietvaros atkarībā no valsts atbalsta izmantošanas, % (n = 55)

Avots: Autora izveidots, izmantojot aptaujas datus.

Kopumā pašvaldības atbalstu izmantoja tikai 35,9% tādu uzņēmumu, kas izmantoja valsts atbalstu, un 37,5% tādu uzņēmumu, kas to nebija darījuši. Igaunijā abos gadījumos atbalstu izmantoja tikai 25% no aptaujātajiem uzņēmumiem. Savukārt Latvijā pašvaldības atbalstu vairāk izmantoja tādi uzņēmumi, kas izmantoja arī valsts atbalstu, bet Lietuvā rezultāts ir pilnībā pretējais. Kopumā pašvaldības atbalsta izmantošanas līmenis ēdināšanas uzņēmumu vidū ir zems.

Izmitināšanas uzņēmumu gadījumā tādu uzņēmumu īpatsvars, kas izmantoja pašvaldības atbalstu, ir lielāks (skat. 3.18. att.).

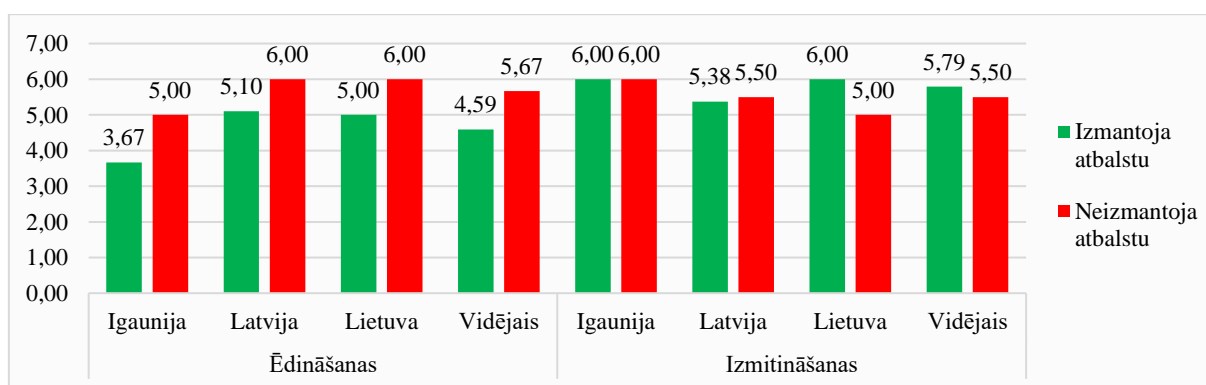

3.18. att. Pašvaldības atbalsta izmantošana izmitināšanas uzņēmumu vidū Covid-19 pandēmijas ietvaros atkarībā no valsts atbalsta izmantošanas, % (n = 57)

Avots: Autora izveidots, izmantojot aptaujas datus.

Izmitināšanas uzņēmumu gadījumā pašvaldības atbalsts tika izmantots nedaudz intensīvāk. Tādu uzņēmumu vidū, kas valsts atbalstu neizmantoja, pašvaldības atbalsta izmantošanas īpatsvars ir 55,6%. Tas ir lielāks par 50% arī Igaunijas (100%) un Latvijas (66,7%) gadījumā. Savukārt tādu uzņēmumu vidū, kas valsts atbalstu izmantoja, šis rādītājs ir daudz zemāks (kopējais vidējais rezultāts ir 35,4%). Vismazāk to izmantoja Igaunijas uzņēmumi (26,7%).

Tiem uzņēmumiem, kas izmantoja pašvaldības atbalstu, bija piedāvāts to novērtēt, izmantojot 10 ballu skalu, kur 1 nozīmē, ka atbalsts bija ļoti slikts, bet 10 – izcils. Rezultāti ir apkopoti 3.19 attēlā.

3.19. att. Pašvaldības atbalsta Covid-19 pandēmijas ietvaros efektivitātes novērtējums atkarībā no valsts atbalsta izmantošanas (skalā no 1-ļoti slikta līdz 10-izcila) (n = 42)

Avots: Autora izveidots, izmantojot aptaujas datus.

Kopumā pašvaldības atbalsta vidējais novērtējums ir līdzīgs valsts atbalsta novērtējumam. Nevienā aplūkotajā kategorijā novērtējums nepārsniedz 6 balles. Turklāt rezultāti atšķiras atkarībā no tā, vai uzņēmumi bija izmantojuši valsts atbalstu Covid-19 pandēmijas laikā, vai nē. Ēdināšanas uzņēmumu gadījumā pašvaldības atbalstu labāk vērtē tādi, kas valsts atbalstu nebija izmantojuši (kopējais vidējais rezultāts ir 5,67). Tie, kuri valsts atbalstu izmantoja vērtē to zemāk, it īpaši Igaunijā (3,67). Izmitināšanas uzņēmumu gadījumā rezultāti ir vienmērīgāki, un tādu uzņēmumu, kas izmantoja valsts atbalstu, pašvaldības atbalsta novērtējums ir nedaudz augstāks nekā pretējā gadījumā (5,79 un 5,50 attiecīgi). Vislabāk (6,00) pašvaldības atbalstu vērtē izmitināšanas uzņēmumi no Lietuvas un Igaunijas, kas izmantoja arī valsts atbalstu.

Veiktais pētījums liecina, ka Baltijas valstu viesmīlības sektora uzņēmumu darbību ļoti stipri skara Covid-19 pandēmija un ar to saistītie saimnieciskās darbības ierobežojumi. Lielākā izmitināšanas un ēdināšanas uzņēmumu daļa bija slēgta pirmā Covid-19 viļņa laikā. Laika posmā starp pirmo un otro vilni uzņēmumiem bija iespēja strādāt ar mazāku ierobežojumu skaitu, bet, sākoties pandēmijas otrajam vilnim, darbība atkal tika ievērojami ierobežota.

Stiprāk cieta izmitināšanas uzņēmumi, jo tiem nebija nekādas iespējas nodrošināt attālināto klientu apkalpošanu, bet ēdināšanas uzņēmumi varēja to darīt, jo piedāvāja ēdienu līdzņemšanai. Turpmākajos laika posmos tendence saglabājās, un ēdināšanas uzņēmumu darbība gan pēc otrā viļņa, gan trešā viļņa laikā bija mazāk ierobežota nekā tas bija izmitināšanas uzņēmumu gadījumā. Turklāt šajos laika periodos uzņēmumu darbība jau kopumā bija mazāk ierobežota, jo paradījās iespēja strādāt *zaļajā zonā*, tas ir, apkalpot tikai tādus klientus, kuriem bija vakcinācijas vai pārslimošanas sertifikāts. Tas ievērojami mazināja ierobežojumu skaitu un atviegloja uzņēmumu darbību. Igaunijas uzņēmumu darbība bija ierobežota vismazāk pandēmijas laikā, bet Latvijas uzņēmumi saskarās ar visstiprākajiem saimnieciskās darbības ierobežojumiem.

Intensitāte, ar kuru uzņēmumi strādāja aplūkotajos posmos, atspoguļojās turpmākajās respondentu atbildēs. Pirmkārt, samazinājās darbinieku skaits uzņēmumos, vēl sliktāka kļuva finansiālā situācija, it īpaši izmitināšanas uzņēmumos. Tie stipri cieta no finansiālajiem zaudējumiem gan pirmā, gan otrā viļņa laikā, bet ēdināšanas uzņēmumiem visgrūtāk gāja pirmā viļņa laikā. Tajos pašos likā posmos, lai pārvarētu šīs grūtības, uzņēmumiem bija nepieciešams valsts atbalsts, īpaši stipri tieši no otrā pandēmijas viļņa cieta Latvijas izmitināšanas uzņēmumi. Līdz ar to lielākā aptaujāto uzņēmumu daļa izmantoja piedāvāto valsts atbalstu Covid-19 pandēmijas ietvaros, it īpaši liels izmantošanas īpatsvars ir izmitināšanas uzņēmumu gadījumā.

Uzņēmumi, kas izmantoja valsts atbalstu, darīja to visas pandēmijas garumā, bet aktīvāk tas tika darīts pirmā un otrā viļņa laikā. Visvairāk izmantotais atbalsta veids ir saistīts ar algu subsīdijām un dīkstāves pabalstu, savukārt ar aizdevumiem saistītais atbalsts nebija ļoti populārs, neskatoties uz to, ka to ietvaros tika piedāvāts valsts galvojums. Izmitināšanas uzņēmumi papildus aktīvi izmantoja tiešo finansiālo atbalstu, lai segtu, piemēram, operacionālās izmaksas. Turklāt atbalsta efektivitāte nav uzskatīta par augstu – tas samērā maz palīdzēja uzņēmumiem pārvarēt problēmas, kuras izraisīja ar Covid-19 apkarošanu saistītie ierobežojumi. It īpaši pietrūka papildu tiešā finansējuma, jo kritums apgrozījumā radīja grūtības apmaksāt dažādas izmaksas. Atbalsta saņemšanas process nebija viegls, kas ir viens no iemesliem, kura dēļ daži uzņēmumi, kas vēlējās to saņemt, to neizdarīja. Visvieglākā saņemšanas procedūra bija Igaunijā, līdz ar to šajā valstī atbalstu saņēma lielāks uzņēmumu īpatsvars. Savukārt tie uzņēmumi, kas to nebija izdarījuši, gribētu to saņemt, bet saskarās ar neatbilstību kādiem kritērijiem, kas bija noteikti, lai saņemtu atbalstu, tādēļ daudziem tādiem uzņēmumiem joprojām ir nepieciešams valsts atbalsts Covid-19 pandēmijas ietvaros.

Kopumā valsts atbalsta novērtējums ir diezgan viduvējs aptaujāto uzņēmumu vidū, it īpaši zems ir tādu uzņēmumu vidū, kas valsts atbalstu sākotnēji neizmantoja. Turklāt jaunā viļņa gadījumā lielākā daļa uzņēmumu atkal pieteiksies valsts atbalstam, jo visticamāk atkal

saskarsies ar darbinieku skaita samazinājumu un lieliem finansiālajiem zaudējumiem. Tādēļ valstīm Baltijas valstīm jau šobrīd vajadzētu tam sagatavoties, lai, ja tas notiks, pirmkārt, uzņēmumu darbība būtu pēc iespējas mazāk ierobežota, lai valsts atbalsta apjoms būtu pēc iespējas mazāks. Otrkārt, ja atbalsts tomēr būs nepieciešams, tam jābūt savlaicīgam, kā arī atbilstošam problēmām, jo tās rādīs tieši kritums apgrozījumā, kas izraisīs grūtības apmaksāt augošas saimnieciskās darbības izmaksas.

Lai pārvarētu ar Covid-19 pandēmiju saistītas grūtības, daži uzņēmumi izmantoja arī pašvaldības piedāvāto atbalstu, un intensīvāk to darīja izmitināšanas uzņēmumi. Savukārt tā efektivitātes novērtējums arī nav augsts – nedaudz labāk to vērtēja uzņēmumi, kas izmantoja tikai pašvaldības atbalstu Covid-19 pandēmijas ietvaros.

Izstrādātā ekonomiskā politika Covid-19 pandēmijas ietvaros, kas tika īstenota atbalsta programmu veidā, ļāva uzņēmumiem mazināt ierobežojumu, saistīto ar Covid-19 slimības izplatības apkarošanu, ietekmi uz savu finansiālo stāvokli, un pārsvarā aizsargāja no uzņēmumu likvidācijas, bet tā nebija ļoti efektīva un, piemēram, problēmas ar izmaksu apmaksāšanu, joprojām saglabājās. Īpaši aktuāli tas ir izmitināšanas uzņēmumu gadījumā, kas cieta no ierobežojumiem vairāk nekā ēdināšanas uzņēmumi. Piedāvātais atbalsts valsts galvotā aizdevumu veidā bija izmantots pavisam nedaudz, kas nesekmēja veiksmīgāku pandēmijas pārvarēšanu, bet rādīja ievērojamas izmaksas valsts budžetā. Savukārt, salīdzinot valstis, visveiksmīgāk ar Covid-19 pandēmijas grūtībām tika Igaunijas uzņēmumi, jo šajā valstī bija mazāk saimniecisko darbību ierobežojošo pasākumu, kā arī atbalsta saņemšanas procedūras grūtības līmenis bija viszemākais. Latvijas uzņēmumi cieta visstiprāk, it īpaši otrā viļņa laikā, saskaroties ar lielāku ierobežojumu skaitu, līdz ar to intensīvāk izmantoja valsts atbalsta programmas, bet Lietuvas gadījumā situācija bija nedaudz labāka nekā Latvijā.

SECINĀJUMI

Pamatojoties uz darba izstrādes gaitā veikto literatūras avotu, informācijas un datu, kā arī aptaujas datu analīzi, tika nonākts pie šādiem galvenajiem secinājumiem:

Ekonomiskā politika ir plaša joma, kas ļauj valstij sasniegt tai nepieciešamus mērķus, saistītus ar ekonomikas izaugsmi un labklājības līmeņa paaugstināšanu iedzīvotāju vidū. Izmantojot monetārās un, it īpaši, fiskālās politikas instrumentus, valsts valdība var ietekmēt ekonomisko situāciju, kas ir ļoti svarīgi, piemēram, ekonomiskā šoka gadījumā vai krīzes laikā. Pielāgojot fiskālo politiku, valsts ir spējīga atbalstīt tās juridiskās un privātās personas, kas var būt īstenots atbalsta programmu veidā (dotācijas, subsīdijas utt.).

Īstenojot tādus pasākumus, valsts var atbalstīt ekonomiku īstermiņā, bet ilgtermiņā tādai politikai ir negatīvā ietekme uz tās izaugsmi. Tas ir ievērojams trieciens valsts budžetam, un pastāv liela iespējamība, ka tādas aktivitātes paaugstinās budžeta deficīta līmeni. Turklāt, izvērtējot visus pozitīvus un negatīvus aspektus, valsts var izstrādāt un īstenot apzinīgu ekonomisko politiku, kas noderētu tās sabiedrībai.

Par tādu gadījumu, kas prasa ekonomiskās politikas īstenošanu ar mērķi atbalstīt iedzīvotājus, kļuva Covid-19 infekcijas slimības izplatība, kas 2020. gadā izraisīja pandēmiju. No ierobežojumiem, kas tika ieviesti, lai apkarotu slimības izplatību, stipri cieta viesmīlības sektora uzņēmumi, jo nevarēja pilnvērtīgi īstenot savu saimniecisko darbību, arī Baltijas valstīs. Visstiprākie ierobežojumi pandēmijas laikā tika ieviesti Latvijā, bet Igaunijā uzņēmumu darbība bija ierobežota vismazāk.

Lai atbalstītu ēdināšanas un izmitināšanas uzņēmumus, kas ietilpst sektorā, Baltijas valstu valdības ar Eiropas Savienības palīdzību izstrādāja un īstenoja dažādas atbalsta programmas, kas galvenokārt bija saistītas ar fiskālās politikas instrumentu izmantošanu. Palielinot budžeta izdevumu apjomu, valstis atbalstīja uzņēmumus ar algu subsīdiju, dīkstāves pabalstu, tiešā finansiālā atbalsta, kredīta brīvdienu, valsts galvoto aizdevumu un nodokļu samaksas termiņa pagarināšanas programmu. Visās Baltijas valstīs izstrādātas atbalsta programmas bija līdzīgas, un viesmīlības sektora uzņēmumi, izpildoties noteiktajiem kritērijiem, varēja tos izmantot.

Lai novērtētu pieminēto ekonomisko politiku, tika aptaujāti Baltijas valstu viesmīlības sektora uzņēmumi, kas pauda viedokli par valsts atbalstu Covid-19 pandēmijas ietvaros. Lielākā daļa uzņēmumu to tiešām izmantoja, bet tie, kuri to nebija darījuši, labprāt to izdarītu, bet saskarās ar neatbilstību atbalsta saņemšanas kritērijiem. Visvairāk tika izmantots ar algām saistīts atbalsta veids (subsīdijas, dīkstāves pabalsts), bet ar aizdevumiem saistītas programmas tika izmantotas diezgan reti aptaujāto uzņēmumu vidū. Tas liecina par to, ka uzņēmumi nav tik

pārliecināti savā nākotnē, lai veiktu jaunus aizdevumus, un labāk izmantoja tādu atbalstu, kuram nav izteiktas ilgtermiņa ietekmes. Turklāt tas kaitē valsts budžetam, jo tiešais finansiālais atbalsts un atbalsts algu izmaksās izraisa ievērojamu budžeta deficīta palielinājumu, savukārt aizdevumi ilgtermiņā tiks atmaksāti.

Kopumā izstrādātais valsts atbalsts ir novērtēts diezgan viduvēji – uzņēmumi nenovērtēja to kā slikto, bet tas noteikti varēja būt labāks. Uzņēmumiem pietrūka tiešā finansiālā atbalsta, kas segtu aktuālās izmaksas, kuras esošajā situācijā ir diezgan grūti apmaksāt ievērojamās finansiālās situācijas pasliktināšanās dēļ. Grūtības izraisa arī nodokļu slogs, kas ir jāmaksā uzņēmumiem, līdz ar to izmaiņas tajā arī noderētu viesmīlības sektora uzņēmumiem. Jaunā Covid-19 viļņa gadījumā uzņēmumiem visticamāk atkal būs nepieciešams atbalsts, un valstīm tam būtu kārtīgi jāsatopas, atvieglojot atbalsta saņemšanas procedūru un kritērijus, kā arī ņemot vērā uzņēmumu nepieciešamību pēc tiešā finansiālā atbalsta.

Turklāt aptaujas rezultāti ļauj secināt, ka lielākā ēdināšanas un izmitināšanas uzņēmumu daļa pārvarēja trīs Covid-19 pandēmijas viļņus veiksmīgi tādā ziņā, ka tie netika slēgti, un tas notika lielā mērā pateicoties valsts atbalsta programmām. Uzņēmumi cieta no darbinieku skaita samazinājuma un finansiālajiem zaudējumiem, bet tie ir spējīgi funkcionēt un stabilizēt savu situāciju, beidzoties trešajam Covid-19 vilnim.

Papildu problēmas viesmīlības sektora uzņēmumu darbībā izraisa Krievijas karš Ukrainā, kura dēļ uzņēmumi turpinās ciest no tūristu trūkuma, kuri parasti sniedza milzīgu pienesumu apgrozījumā. Samazināsies tūristu skaits, kas brauca no karā iesaistītajām valstīm, kā arī ES iedzīvotāji brauks uz Baltijas valstīm mazāk, jo tās ir Krievijas kaimiņvalstīs, kas sniedz ievērojamus draudus. Tas ir papildu iemesls, kādēļ jaunā Covid-19 viļņa gadījumā nedrīkst ierobežot uzņēmumu darbību – pretējā gadījumā tie nebūs spējīgi apmaksāt augošās operacionālās izmaksas un pastāv liels risks, ka tiem būs pilnībā jāizbeidz sava darbība, kas kaitēs Baltijas valstu ekonomikām.

PRIEKŠLIKUMI

Darba izstrādes gaitā veiktās analīzes un pētījuma rezultātā tiek izvirzīti šādi priekšlikumi:

1. Baltijas valstu ministrijām (piemēram, Ekonomikas Ministrijai) ir jāpievērš uzmanība tam, ka uzņēmumi ļoti maz izmanto iespēju iegūt tādus atbalsta veidus, kas ir saistīti ar aizdevumiem. Uzņēmumi ir jāmudina izmantot valsts galvotos aizdevumus (ar *ALTUM*, *Ettevõtluse ja Innovatsiooni Sihtasutus* un *INVEGA* palīdzību), pierādot to priekšrocības, atbalstot to ar bonusiem utt.
2. Attiecīgām Baltijas valstu institūcijām (piemēram, LIAA Latvijā), ir jāatvieglo atbalsta programmu saņemšanas procedūra un kritēriji, lai potenciālā jaunā Covid-19 viļņa gadījumā uzņēmumi savlaicīgi saņemtu atbilstošu atbalstu un pārvarētu ar to saistītās grūtības. Jāsaglabā ar algām saistītie atbalsta veidi, jāpaplašina tiešā finansiālā atbalsta apjoms (arī ēdināšanas uzņēmumiem), jāmudina saņemt valsts galvotos aizdevumus.
3. Baltijas valstu Finanšu Ministrijām jānodarbojas ar nodokļa sloga samazinājumu, lai saglabātu viesmīlības sektora uzņēmumus.
4. Ceturtā Covid-19 viļņa gadījumā Baltijas valstu valdībām pēc iespējas mazāk jāierobežo uzņēmumu darbība, un jāizmanto tāda pieeja, kas bija īstenota trešā viļņa laikā – *zaļās zonas* princips. Tā kā Igaunijas valdībai sanāca visveiksmīgāk pārvarēt trīs Covid-19 viļņus un atbalstīt tās uzņēmumus, Lietuvas un Latvijas valdībām jāpavērš uzmanība Igaunijas valsts Covid-19 apkarošanas pieejai.
5. Valstu valdībām (īpaši Ekonomikas Ministrijai) ir jānodrošina uzņēmumu atbalsts arī Krievijas kara Ukrainā dēļ, jo tas izraisa arī strauju operacionālo izmaksu pieaugumu (saistītas ar elektroenerģijas, gāzes cenu kāpumu) un samazinājumu tūristu skaitā. Jāsagatavojas papildu budžeta izmaksām un, pat jaunā Covid-19 viļņa gadījumā, nav pilnībā jāierobežo uzņēmumu darbība.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

1. Aizenman, J., Jinjark, Y., Spiegel, M. M. (2022). Fiscal Stimulus and Commercial Bank Lending under COVID-19. *NBER Working Paper No. 29882*, 1 – 47.
2. ALTUM. (2022). *Apgrozāmo līdzekļu aizdevums*, pieejams: <https://www.altum.lv/lv/pakalpojumi/uznemejiem-covid-19/apgrozamo-lidzeklu-aizdevums-covid-19/par-aizdevumu/> [skatīts 22.03.2022.].
3. ALTUM. (2022). *Kredītu brīvdienu garantija*, pieejams: <https://www.altum.lv/lv/pakalpojumi/uznemejiem-covid-19/garantija-kredita-brivdienam-covid-19/par-garantiju/> [skatīts 22.03.2022.].
4. Attaria, M., Javed, Y. A. (2013). Inflation, Economic Growth and Government Expenditure of Pakistan: 1980-2010. *Procedia Economics and Finance* 5, 58 – 67.
5. Baltic Assembly. (2020). *Comprehensive analysis of the cooperation of the Baltic states during COVID-19 crisis*. Baltic assembly.
6. Bénassy-Quéré, A., Coeuré, B., Jacquet, P., Pisani-Ferry, J. (2010). *Economic Policy: Theory and Practice*. Oxford University Press.
7. Bhattacharya, B. B., Sabyasachi, K. (2005). Shocks, Economic Growth and the Indian Economy. *IMF*, 1 – 50.
8. Boin, A., Hart, P., Kuipers, S. (2017). The Crisis Approach. *Handbook of Disaster Research*, 23–38.
9. Bordāns, J. (2021). *Informatīvais ziņojums par Covid-19 pandēmijas ietekmi uz nekustamā īpašuma tirgu*.
10. Centrālā statistikas pārvalde. (2022). *NACE: Saimniecisko darbību statistiskā klasifikācija Eiropas Kopienā, 2. redakcija*, pieejams: <https://www.csp.gov.lv/lv/klasifikacija/nace-saimniecisko-darbibu-statistiska-klasifikacija-eiropas-kopiena-2-redakcija/nace-saimniecisko-darbibu-statistiska-klasifikacija-eiropas-kopiena-2-redakcija> [skatīts 20.03.2022.].
11. Chang, R., Velasco, A. (2020). Economic Policy Incentives to Preserve Lives and Livelihoods. *NBER Working Paper No. 27020*, 1 – 23.
12. Cirelli, F., Gertler, M. (2022). Economic Winners Versus Losers and the Unequal Pandemic Recession, *NBER Working Paper No. 29713*, 1 – 62.
13. Eggertsson, G. B., Petracchi, C. (2021). Mr. Keynes and the “Classics”; A Suggested Reinterpretation. *NBER Working Paper No. 29158*, 1 – 34.
14. Eiropas Komisija. (2010). *Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Eiropadomei, Padomei, Eiropas Centrālajai Bankai, Ekonomikas un Sociālo Lietu Komitejai un Reģionu Komitejai*. Brisele.
15. Eiropas Komisija. (2020). *Koronavīruss – Komisija un Eiropas Investīciju fonds (daļa no EIB grupas) dara pieejamu finansējumu 8 miljardu eiro apmērā 100 000 mazo un vidējo uzņēmumu*, pieejams: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/lv/IP_20_569 [skatīts 20.03.2022.].
16. Eiropas Komisija. (2020). *Koronavīruss: Komisija ierosina pandēmijas dēļ iedarbināt fiskālās sistēmas vispārējo izņēmuma klauzulu*, pieejams: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/lv/ip_20_499 [skatīts 20.03.2022.].

17. Eiropas Komisija. (2022). *Nodarbinātība un ekonomika koronavīrusa pandēmijas laikā*, pieejams: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/jobs-and-economy-during-coronavirus-pandemic_lv [skatīts 21.03.2022.].
18. Eiropas Komisija. (2022). *Rīcība koronavīrusa apkarošanā*, pieejams: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response_lv [skatīts 20.03.2022.].
19. Ekonomikas Ministrija. (2020). *Latvijas Ekonomikas Attīstības Pārskats*. Ekonomikas Ministrija, Rīga.
20. Ekonomikas Ministrija. (2022). *Citas atbalsta programmas Covid-19 krīzē skartajiem uzņēmumiem*, pieejams: <https://www.em.gov.lv/lv/citas-atbalsta-programmas-covid-19-krize-skartajiem-uznemumiem> [skatīts 22.03.2022.].
21. Enterprise Estonia. (2022). *COVID-19 mājude leevendamise möödunud toetused*, pieejams: <https://eas.ee/covid-19-mojude-leevendamise-moodunud-toetused/> [skatīts 23.03.2022.].
22. EUR-Lex. (2020). ES norādījumi par tūrisma pakalpojumu pakāpenisku atsākšanu un viesmīlības iestāžu sanitārajiem protokoliem – Covid-19, pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A52020XC0515%2803%29> [skatīts 21.03.2022.].
23. European Central Bank. (2020). The scarring effects of past crises on the global economy. *Economic Bulletin, Issue 8 / 2020*, 46 – 52.
24. European Commission. (2020). *COVID-19: Commission sets out European coordinated response to counter the economic impact of the Coronavirus*, pieejams: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_459 [skatīts 20.03.2022.].
25. European Commission. (2020). *State aid: Commission approves €101.5 million Lithuanian rent compensation scheme to support sectors affected by coronavirus outbreak*, pieejams: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_790 [skatīts 27.03.2022.].
26. European Commission. (2020). *State aid: Commission approves two additional Estonian schemes to support companies affected by coronavirus outbreak*, pieejams: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_763 [skatīts 23.03.2022.].
27. European Council, Council of the European Union. (2021). *COVID-19: the EU's response to the economic fallout*, pieejams: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/coronavirus/covid-19-economy/> [skatīts 21.12.2021.].
28. European Investment Bank. (2021). *Lithuania: Substantial European support for businesses hit by COVID-19 pandemic - up to €364 million*, pieejams: <https://www.eib.org/en/press/all/2021-447-substantial-european-support-for-lithuanian-businesses-hit-by-covid-19-pandemic-up-to-eur364-million> [skatīts 27.03.2022.].
29. Eurostat. (2022). *Nights spent at tourist accommodation establishments - monthly data*, pieejams: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tour_occ_nim/default/table?lang=en [skatīts 31.03.2022.].
30. Friedman, B. M. (2000). Monetary Policy. *NBER Working Paper No. 8057*, 1 – 32.

31. Friedrich-Ebert-Stiftung. (2021). *The Different Faces of COVID-Era Reality. The Emerging Corona Generation in the Baltic States*. Friedrich-Ebert-Stiftung e.V.
32. Hashiguchi, Y., N. Yamano (2017). *Economic shocks and changes in global production structures: Methods for measuring economic resilience*. OECD Science, Technology and Industry Working Papers, No. 2017/09, OECD Publishing, Paris.
33. International Monetary Fund. (2020). *Fiscal Policy: Taking and Giving Away*, pieejams: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/basics/fiscpol.htm> [skatīts 19.04.2022.].
34. International Monetary Fund. (2020). *Monetary Policy: Stabilizing Prices and Output*, pieejams: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/basics/monpol.htm> [skatīts 30.04.2022.].
35. Islam, S., Hossain, E., Chakroborty, S., Sultana, N. (2021). Does the monetary policy have any short-run and long-run effect on economic growth? A developing and a developed country perspective. *Emerald Publishing Limited*, 26 – 49.
36. KredEx. (2022). *COVID-19 aid measures for undertakings offered by KredEx*, pieejams: <https://covid19.kredex.ee/en/> [skatīts 23.03.2022.].
37. Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra. (2021). *Atbalsts tūrisma nozares uzņēmumiem Covid-19 krīzes seku pārvarēšanai*, pieejams: <https://www.liaa.gov.lv/lv/covid19/atbalsts-turisma-uznemumiem-krizes-seku-parvaresanai> [skatīts 22.03.2022.].
38. Likumi.lv. (2022). *Noteikumi par atbalsta sniegšanu nodokļu maksātājiem to darbības turpināšanai Covid-19 krīzes apstākļos*, pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/318757-noteikumi-par-atbalsta-sniegsanu-nodoklu-maksatajiem-to-darbibas-turpinasanai-covid-19-krizes-apstaklos> [skatīts 22.03.2022.].
39. Likumi.lv. (2022). *Noteikumi par atbalstu Covid-19 krīzes skartajiem uzņēmumiem apgrozāmo līdzekļu plūsmas nodrošināšanai*, pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/318758-noteikumi-par-atbalstu-covid-19-krizes-skartajiem-uznemumiem-apgrozamo-lidzeklu-plusmas-nodrosinasanai> [skatīts 22.03.2022.].
40. Likumi.lv. (2022). *Noteikumi par atbalstu par dīkstāvi nodokļu maksātājiem to darbības turpināšanai Covid-19 izraisītās krīzes apstākļos*, pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/319073-noteikumi-par-atbalstu-par-dikstavi-nodoklu-maksatajiem-to-darbibas-turpinasanai-covid-19-izraisitas-krizes-apstaklos> [skatīts 22.03.2022.].
41. Malliaris, A. G. (1982). Aspects of Economic and Social Policies in Integrated Economies. *International Journal of Social Economics*, 105 – 123.
42. Mian, A., Sufi, A. (2008). The Political Economy of the U.S. Mortgage Default Crisis. *NBER Working Paper No. 14468*, 1 – 34.
43. Ministry of the Economy and Innovation of the Republic of Lithuania. (2022). *Important information for business on Coronavirus*, pieejams: <https://eimin.lrv.lt/en/important-information-for-business-on-coronavirus/important-information-for-business-on-coronavirus-1> [skatīts 27.03.2022.].
44. Nasdaq. (2021). *Financial Terms: Economic shock*, pieejams: <https://www.nasdaq.com/glossary/e/economic-shock> [skatīts 20.04.2022.].
45. OECD. (2010). *From Crisis to Recovery – The Causes, Course and Consequences of the Great Recession*. OECD.

46. OECD. (2011). *Government at a Glance 2011: General government expenditures*. OECD Publishing, Paris.
47. OECD. (2020). *The Service Economy*. OECD.
48. OECD. (2021). *Strategic Crisis Management*, pieejams: <https://www.oecd.org/gov/risk/crisis-management.htm> [skatīts 10.12.2021.].
49. Official Statistics Portal. (2022). *Indicators database*, pieejams: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/> [skatīts 31.03.2022].
50. Oficiālās statistikas portāls – Latvijas oficiālā statistika. (2022). *Uzņēmējdarbība*, pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/uznemejdarbiba> [skatīts 31.03.2022].
51. Olubokun, S., Ayooluwade, E., Fawehinmi, F. O. (2016). Government expenditure, inflation rate and economic growth in Nigeria (1981-2013): A vector autoregressive approach. *Romanian Journal of Fiscal Policy (RJFP)*, Bucharest, Vol. 7, Iss. 1, 1 – 12.
52. Parliament of Estonia. (2020). *A comparative review of socio-economic implications of the coronavirus pandemic (COVID-19) in the Baltic States*. Foresight Centre of Parliament of Estonian.
53. Republic of Estonia, Government. (2021). *COVID-19 aid measures*. pieejams: <https://valitsus.ee/en/node/24880> [skatīts 23.03.2022.].
54. Riigi Teataja. (2022). *Tööhõiveprogramm 2021–2023*, pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/akt/105012021003?leiaKehtiv> [skatīts 23.03.2022.].
55. Rosenthal, U., Charles, M. T., Hart, P. (1989). *Coping with crisis: The management of disasters, riots and terrorism*, Springfield.
56. Siegfried, P. (2013). The importance of the service sector for the industry. *Conference: IPB Erasmus Week, Braganca*, 13 – 22.
57. Sorainen. (2020). *COVID-19 related financial measures in Estonia*, pieejams: <https://www.sorainen.com/publications/covid-19-related-financial-measures-in-estonia/> [skatīts 23.03.2022.].
58. Statistics Estonia. (2022). *Financial statistics of enterprises*, pieejams: <https://www.stat.ee/en/find-statistics/statistics-theme/economy/financial-statistics-enterprises> [skatīts 31.03.2022].
59. Šteinbuka, I., Malnačs, N. (2021). Valsts atbalsts pandēmijas laikā un fiskālās ilgtspējas riski. *Rīga: LU Akadēmiskais apgāds*, 171 – 183.
60. United Nations. (2010). *International Recommendations for Tourism Statistics 2008*. Series M No. 83/Rev.1, New York.
61. UNWTO. (2022). *Glossary of tourism terms*, pieejams <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms> [skatīts 15.04.2022].
62. UNWTO. (2022). *International Tourism and COVID-19*, pieejams: <https://www.unwto.org/international-tourism-and-covid-19> [skatīts 15.03.2022.].
63. Valsts Ieņēmumu Dienests. (2022). *Covid-19*, pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/covid-19> [skatīts 22.03.2022.].
64. Webb, E., Winkelmann, J., Scarpetti, G. et al. (2021). Lessons learned from the Baltic countries' response to the first wave of COVID-19. *Health policy*, 1 – 8.
65. World Health Organization. (2021). *Preventing and mitigating transmission of COVID-19 at work: Policy brief*. World Health Organization.

66. World Health Organization. (2022). *Coronavirus disease (COVID-19)*, pieejams: https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab_1 [skatīts 15.03.2022.].
67. Zhao, H. (2021). Is There a Stable Relationship between Money Supply and Price Level? Arguments on Quantity Theory of Money. *Granite Journal: a Postgraduate Interdisciplinary Journal: Volume 5, Issue 1*, 13 – 18.

Veiktās aptaujas paraugs

**Valsts atbalsta, izstrādātā, lai pārvarētu finansiālās grūtības,
ko izraisīja Covid-19 pandēmija, novērtējums**

(Pirmais vilnis: ~ 2020. g. marts – 2020. g. jūnijs; Otrais vilnis: ~ 2020. g. oktobris – 2021. g. maijs; Trešais vilnis: ~ 2021. g. oktobris – 2022. g. februāris)

1. Segmentējošā nodaļa

- 1.1. Kāda veida pakalpojumus piedāvā jūsu uzņēmums? (Izmitināšanas; Ēdināšanas)
- 1.2. Kāds ir jūsu uzņēmuma lielums? (Mikrouzņēmums (līdz 10 darbiniekiem); Mazais uzņēmums (11 – 50 darbinieki); Vidējais uzņēmums (51 – 100 darbinieki); Liels uzņēmums (>100 darbinieki))
- 1.3. Kurā valstī darbojas jūsu uzņēmums? (Latvija; Igaunija; Lietuva)

2. Valsts atbalsts uzņēmumiem Covid-19 pandēmijas izraisīto grūtību pārvarēšanai

- 2.1. Kā jūsu uzņēmuma darbību ietekmēja ar Covid-19 izplatības apkarošanu saistītie ierobežojumi?

	Bija slēgts	Darbība bija daļēji ierobežota	Darbojās “zaļajā” režīmā	Darbojās “sarkanajā” režīmā	Strādāja bez ierobežojumiem
Pirmā Covid-19 viļņa laikā					
Posmā starp pirmo un otro vilni					
Otrā Covid-19 viļņa laikā					
Posmā starp otro un trešo vilni					
Trešā Covid-19 viļņa laikā					

- 2.2. Kā ar Covid-19 izplatības apkarošanu saistītie ierobežojumi ietekmēja darbinieku skaitu jūsu uzņēmumā? (1 nesamazinājās – 10 krietni samazinājās)
- 2.3. Kā ar Covid-19 izplatības apkarošanu saistītie ierobežojumi ietekmēja jūsu uzņēmuma finansiālo stāvokli? (1 neietekmēja – 10 krietni pasliktināja)
- 2.4. Kura Covid-19 viļņa laikā jūsu uzņēmums cieta no finansiālajiem zaudējumiem visvairāk? (Pirmajā; Otrajā; Trešajā; Nevienā no viļņiem)
- 2.5. Kura Covid-19 viļņa laikā jūsu uzņēmumam bija visvairāk nepieciešams valsts atbalsts? (Pirmajā; Otrajā; Trešajā; Nevienā no viļņiem)
- 2.6. Vai jūsu uzņēmums izmantoja **valsts** atbalsta programmas, lai pārvarētu ar Covid-19 pandēmiju saistītas finansiālas grūtības? (Jā; Nē)

- 2.7. (Ja 2.6. jautājumā atbilde “Jā”) Kuru viļņu laikā jūsu uzņēmums izmantoja valsts atbalsta programmas? (Pirmajā; Otrajā; Trešajā)
- 2.8. (Ja 2.6. jautājumā atbilde “Jā”) Kādas atbalsta programmas jūsu uzņēmums vai tā darbinieki izmantoja? (Algu subsīdijas; Valsts galvotie aizdevumi; Kredīta brīvdienas; Nodokļu samaksas termiņa pagarināšana; Dīkstāves pabalsts uzņēmuma darbiniekiem. Tiešais valsts finansiālais atbalsts (piem., operacionālo izmaksu segšanai))
- 2.9. (Ja 2.6. jautājumā atbilde “Jā”) Kā jūs vērtējat valsts atbalsta programmu efektivitāti? (1 ļoti slikta – 10 izcila)
- 2.10. (Ja 2.6. jautājumā atbilde “Jā”) Kā jūs vērtējat valsts atbalsta saņemšanas procedūru? (1 ļoti viegla – 10 ļoti sarežģīta)
- 2.11. (Ja 2.6. jautājumā atbilde “Jā”) Vai vēl kādas valsts atbalsta programmas būtu nepieciešamas jūsu uzņēmumam? (Jā; Nē)
- 2.12. (Ja 2.11. jautājumā atbilde “Jā”) Lūdzu, norādiet, kādas?
- 2.13. (Ja 2.6. jautājumā atbilde “Nē”) Kāda iemesla dēļ jūsu uzņēmums izvēlējās neizmantot valsts atbalstu? (Nebija nepieciešamības; Nebija zināms par tādu iespēju; Piedāvātas programmas nenodrošināja nepieciešamo atbalstu; Uzņēmuma neatbilstība kādiem kritērijiem, lai saņemtu atbalstu; Cits iemesls)
- 2.14. (Ja 2.6. jautājumā atbilde “Nē”) Vai kādas valsts atbalsta programmas jūsu uzņēmumam tomēr būtu nepieciešamas? (Jā; Nē)
- 2.15. (Ja 2.14. jautājumā atbilde “Jā”) Lūdzu, norādiet, kādas?
- 2.16. Kā jūs kopumā novērtētu valsts atbalstu uzņēmumiem, izstrādāto, lai pārvarētu ar Covid-19 pandēmiju saistītas finansiālas grūtības? (1 ļoti slikts – 10 izcils)
- 2.17. Kā jums šķiet, vēl viena Covid-19 pandēmijas viļņa gadījumā jūsu uzņēmumam būs nepieciešams valsts atbalsts? (1 visticamāk nebūs nepieciešams – 10 noteikti būs nepieciešams)
- 2.18. Vai jūsu uzņēmums izmantoja **pašvaldības** atbalsta programmas, lai pārvarētu ar Covid-19 pandēmiju saistītas finansiālas grūtības? (Jā; Nē)
- 2.19. (Ja 2.18. jautājumā atbilde “Jā”) Kā jūs vērtējat pašvaldības atbalsta programmu efektivitāti? (1 ļoti slikta – 10 izcila)

Otrā aptaujas jautājuma atbilžu apkopojums

Viesmīlības sektora uzņēmumu darbības raksturojums Covid-19 pandēmijas laikā

Uzņēmuma tips	Laika periods	Darbības klasifikācija (Latvija / Igaunija / Lietuva)				
		Bija slēgts	Darbība bija daļēji ierobežota	Darbojās “zaļajā” režīmā	Darbojās “sarkanajā” režīmā	Strādāja bez ierobežojumiem
Izmitināšanas	Pirmā Covid-19 viļņa laikā	87,5% / 75% / 70,6%	4,2% / 6,3% / 17,7%	4,2% / 12,5% / 0%	0% / 6,3% / 5,9%	4,2% / 0% / 5,9%
	Posmā starp pirmo un otro vilni	12,5% / 6,3% / 0%	58,3% / 62,5% / 88,2%	4,2% / 12,5% / 5,9%	4,2% / 0% / 0%	20,8% / 18,8% / 5,9%
	Otrā Covid-19 viļņa laikā	62,5% / 25% / 41,2%	12,5% / 50% / 53%	8,3% / 12,5% / 0%	12,5% / 12,5% / 0%	4,2% / 0% / 5,9%
	Posmā starp otro un trešo vilni	8,3% / 6,3% / 0%	20,8% / 18,8% / 58,8%	58,3% / 50% / 29,4%	8,3% / 6,3% / 0%	4,2% / 18,8% / 11,8%
	Trešā Covid-19 viļņa laikā	12,5% / 12,5% / 0%	4,2% / 12,5% / 53%	70,8% / 37,5% / 29,4%	4,2% / 0% / 0%	8,3% / 37,5% / 17,7%
Ēdināšanas	Pirmā Covid-19 viļņa laikā	90% / 87,5% / 66,7%	9,5% / 12,5% / 22,2%	9,5% / 0% / 0%	0% / 0% / 11,1%	0% / 0% / 0%
	Posmā starp pirmo un otro vilni	4,8% / 0% / 16,7%	52,4% / 25% / 27,8%	14,3% / 25% / 11,1%	0% / 0% / 16,7%	28,6% / 50% / 27,8%
	Otrā Covid-19 viļņa laikā	42,9% / 18,8% / 33,3%	28,6% / 62,5% / 44,4%	23,8% / 12,5% / 0%	4,8% / 6,3% / 22,2%	0% / 0% / 0%
	Posmā starp otro un trešo vilni	19,1% / 0% / 11,1%	14,3% / 18,8% / 16,7%	62% / 37,5% / 33,3%	4,8% / 12,5% / 16,7%	0% / 31,3% / 22,2%
	Trešā Covid-19 viļņa laikā	19,1% / 0% / 11,1%	9,5% / 12,5% / 16,7%	66,7% / 50% / 33,3%	4,8% / 18,8% / 27,8%	0% / 18,8% / 11,1%

Bakalaura darbs „**Ekonomiskās politikas ietekme uz viesmīlības sektoru Baltijas valstīs Covid-19 pandēmijas kontekstā**” izstrādāts LU Biznesa, vadības un ekonomikas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: _____ Jekaterina Iškova 17.05.2022.
(paraksts) (paraksta atšifrējums) (datums)

Rekomendēju / nerekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: *Dr.oec.* asoc. profesore Ilze Medne _____ .____.2022.
(paraksts) (datums)

Recenzents: lektora p.i. Mārcis Dzelme

Darbs iesniegts LU Biznesa, vadības un ekonomikas fakultātes Studiju centrā

Dekāna pilnvarota persona:

metodiķe _____ Larisa Staņuka _____ .____.2022.
(paraksts) (paraksta atšifrējums) (datums)

Darbs aizstāvēts Bakalaura studiju programmas ”Starptautiskā ekonomika un komercdiplomātija” gala pārbaudījuma komisijas sēdē ____ . ____ . ____ .

Komisijas sekretārs(e): _____ Kristīne Bērziņa _____ .____.2022.
(paraksts) (paraksta atšifrējums) (datums)